

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XII књига XII свеска L мај 2017

50

Народна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милијана Радовановић

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Оперативни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Емсура Хамзић,

Никола Шанта, Павле Орбовић и

Светислав Шљукић

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs : casopistrag@yahoo.com

www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Миодраг Продановић, академски сликар

Часопис се финансира из буџета општине Врбас

САДРЖАЈ

уз педесетти број истраја

Ђорђо СЛАДОЈЕ.....	5
Небојша ДЕВЕТАК.....	8

истрај поезије - финалистии 49. ФПМ

Милан ВЕСЕЛИЦА.....	10
Александар ГАБОНА.....	13
Антонио КАРЛОВИЋ.....	17
Тамара КРСТИЋ.....	20
Душица МРЂЕНОВИЋ.....	22
Миљана ОРАШАНИН.....	25
Петар РАКОЧЕВИЋ.....	27
Радован СИНЂЕЛИЋ.....	29
Шимон ТСУБОТА.....	33
Амина ХРНЧИЋ.....	36

истрај прозе

Мирослав ТОХОЉ.....	39
Нандор МАЈОР.....	45
Ђезе БОРДАШ.....	50
Александар СТАМЕНКОВИЋ.....	57
Војислав БУБАЊА.....	79

истрај на истрају

Сања ВЕСЕЛИНОВИЋ.....	84
Весна КЕШЕЉ.....	95

пїраї друїиѣ

Николај ГУМИЉОВ.....	104
Леонид МАРТИНОВ.....	107
Јекатерина ПОЉАНСКА.....	110
Јуриј МАН.....	113
Александар ПРОКОПИЕВ.....	123

пїраї сеѣања

Радомир МИЋУНОВИЋ.....	130
------------------------	-----

пїраї дїоїе

Јелица РОЋЕНОВИЋ.....	132
-----------------------	-----

пїраї ицципїавања

Нада Крњић ЦЕКИЋ.....	135
Желька АВРИЋ.....	145
Давид КЕЦМАН Дако.....	152
Маја БЕЛЕГИШАНИН.....	159
Јован Н. ИВАНОВИЋ.....	163
Сенахид НЕЗИРОВИЋ.....	166
Велимир КНЕЖЕВИЋ.....	169

пїраї наслеђа

Владимир УВАЛИН.....	172
----------------------	-----

Ђорђо СЛАДОЈЕ

САМО ДА ПОТРАЈЕ

Идеја о покретању књижевног часописа у Врбасу приметнула се у кафани, гдје су је овдашњи писци често и детаљно разматрали, али док се не би испоставило да пара нема ни за пиће, камоли за тако важан посао. А онда се, у мноштву свакојаким транзицијских чуда, догодило и то да је Мирослав Алексић најзад ушао у општинску власт. Добио је да води ресор културе и могућност да реализује неке од „кафанских” идеја, па и ову о књижевном часопису. Тако је и било. Основано је уредништво у које су, поред Алексића, ушли и Благоје Баковић, Небојша Деветак, Емсура Хамзић, Бранислав Зубовић, Момчило Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи, Никола Шанта и Светислав Шљукић. Било нас је довољно, тако да је неко увијек могао да из „принципијелних разлога” поднесе оставку, а да се то не осјети. Мене су изабрали за главног и одговорног уредника коме сам одмах забранио објављивање у часопису који уређује. Једноставан назив часопису проистекао је из раумљиве жеље да се у културној и књижевној заједници остави какав-такав траг.

Од почетка је било важно да избјегнемо замке провинцијалности у концепцијском, садржинском и ликовно-графичком погледу, да на најмању мјеру сведемо идеолошку, поетичку, генерацијску и сваку другу врсту искључивости, и да не допустимо да нам поштар уређује часопис. Обратили смо се неким од најзначајнијих српских писаца који су се вриједним прилозима срдечно одазвали. Тако су у првом броју *Трага*, који се појавио у марту 2005. године, поезију објавили: Матија Бећковић, Милан Ненадић, Драган Јовановић Данилов, Ђорђе Нешић и Ненад Грујичић, а прозу Радован Бели Марковић, Миро Вуксановић, Славко Гордић, Лабуд Драгић, и Здравко Крстановић; критичке текстове потписују Новица Петковић, Радован Вучковић, Јован Делић, Мирослав Егерић, Љубомир Симовић, Никола Кусовац, Радомир В. Ивановић, Горан Максимовић, Саша Радојчић, а преводима са руског, немачког и пољског заступљени су Никола Вујчић, Драго Тешевић и Зоран Ђерић.

Највећи простор у *Трагу* посвећиван је савременој српској поезији и прози, али и преведеној литератури, затим критици, есејистици, књижевној историји и теорији, па музичком, ликовном и филмском стваралаштву, а у посебној рубрици обрађивана је културна прошлост врбаског краја.

Тих првих година заиста нисмо оскудевали у добрим и занимљивим прилозима чији су аутори неки од наших савремених класика, али и даровити почетници. Уреднички посао знато су нам олакшавала књижевна познанства и пријатељства од којих су многа настала баш овде – на Фестивалу поезије младих. Ево само неких имена са непотпуног и насумичног списка аутора *Трага*: Драгослав Михаиловић, Милован Данојлић, Рајко Петров Ного, Милосав Тешић, Петар Пајић, Дара Секулић, Добрило Ненандић, Горан Бабић, Милош Кордић, Марко Недић, Јовица Аћин, Драган Лакићевић, Михајло Пантић, Светислав Божић, Гојко Шантић, Перо Зубац, Мирко Демић, Анђелко Анушић, Витомир Вулетић, Љубомир Зуковић, Иван Негришорац, Ранко Поповић, Милета Аћимовић Ивков, Зоран Костић, Владимир Јагличић, Милутин Ж. Павлов, Фрања Петриновић, Миодраг Раичевић... Многи наши драги и драгоцјени сарадници нишу више међу живима: Момо Капор, Светозар Кољевић, Душко Трифуновић, Данило Николић, Драгомир Брајковић, Мирослав Јосић Вишњић, Бошко Ивков, Милица Мићић Димовска... Успомена на њих остаће и на страницама *Трага*.

Часопис је од почетка наишао на свесрдан пријем у културној и књижевној јавности и за кратко вријеме постао и видљив и препознатљив у све оскуднијој српској периодици. О томе би могла посведочити, ако су сачувана, и писма тзв. обичних читалаца.

Не треба заборавити да се све ово дешава у вријеме крупних економских, политичких и културних ломова, односно у транзицији која је тек еуфемистички израз за капитализам у коме се руши све што не доноси брзи профит и лаке политичке поене. У таквим бруталним околностима најприје страдају култура и умјетност, где је „обрт капитала” спорији, а добит спорна, и често непотребна.

Овдашњим креаторима културне политике и непосредним „извођачима радова” може служити на част да су пред навалом културних и умјетничких сурогата стали на страну истинских вриједности. Јер, одржавати Фестивал поезије младих, готово пола вијека, и уз то објављивати књижевни часопис и понеку књигу – то, још увијек, значи бити у сфери високе културе. Нека и овдје буде забиљежено да је у Врбасу редовно штампан *Траг* у вријеме кад је и *Летопис Матице српске*, најстарији књижевни часопис у Европи, био доведен у питање.

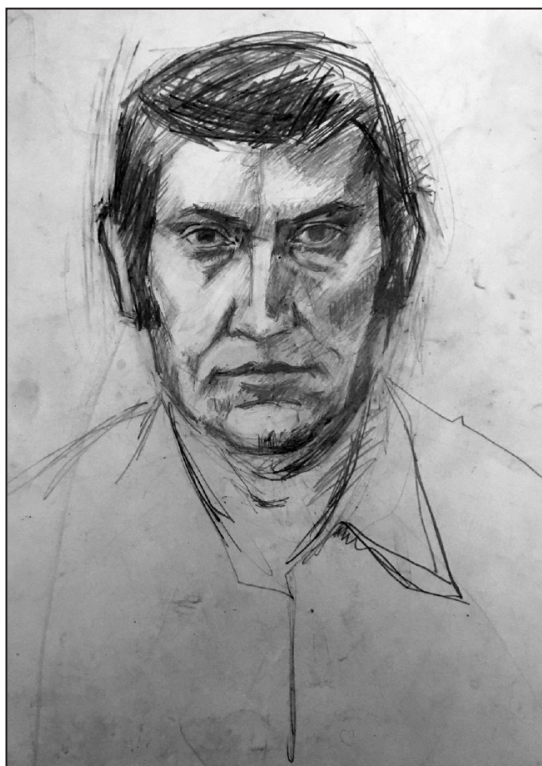
Највише је запињало око дистрибуције и сличних техничких послова. Из дугогодишњег искуства културтрегера знам да је увијек „најтеже” онима који треба да залијепе плакат или поштанску маркицу. Али и у томе смо се некако сналазили.

Као главни и одговорни уредник потписао сам двадесет бројева *Трага* и нема ниједног текста због којег бих се накнадно покајао или застидио.

Недуго након мог одласка из Врбаса, бригу о часопису преузели су Небојша Деветак и Бранислав Зубовић.

И ево догурали до педесетог, јубиларног броја.

Само да потраје...

Небојша ДЕВЕТАК

ПЕДЕСЕТ БРОЈЕВА ЧАСОПИСА ТРАГ

Случајност или не, тек десило се, да 50. број часописа “Траг” изиђе баш у време трајања овогодишњег Фестивала поезије младих песника у Врбасу. Задовољство је утолико веће што десеторо песника финалиста, оних најбољих по мишљењу жирија, у овом јубиларном броју објављује своје песме. Као, уосталом, и неколико година уназад. За сада је то подразумевајуће, а вероватно ће тако остати и наредних година. Лепу традицију не треба прекидати.

“Траг” је часопис за књижевност, уметност и културу који издаје Народна библиотека “Данило Киш” у Врбасу и који је овим бројем ушао у 13. годину излажења. Први главни и одговорни уредник «Трага» био је Ђорђо Сладоје, који је у то време живео у Врбасу, познат јавности не само као изузетан песник, већ и по ангажовању око организовања и вођења Фестивала младих песника, чиме је очврснуо и оставио иза себе темеље на којима ће они долазећи имати добар ослонац. Сладоје је уредио 20 бројева часописа, онако како и доликује његовом имену и репутацији, стручно и на задовољство читалаца. У томе му је помагало и уредништво које су тада сачињавали: Небојша Деветак (оперативни уредник), Бранислав Зубовић (технички уредник), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момчило Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи, Емсура Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић и Светислав Шљукић (ликовни уредник). У то време, захваљујући разумевању и помоћи челних људи Општине, текстови сарадника су се хонорисали, и тиме створен простор за шири, разноврснији и квалитетнији избор прилога за објављивање. Зато и не чуди што смо тада објавили радове наших најеминентнијих прозаиста, песника, есејиста и аутора студија, да набројим само неке: Жарка Ђуровића, Моме Капора, Матије Бећковића, Драгана Јовановића Данилова, Радомира В. Ивановића, Ђорђа Нешића, Сергеја Мацуре, Драгомира Брајковића, Славка Гордића, Горана Бабића, Милосава Тешића, Јовице Аћина, Милице Мићић Димовске, Ивана Негришорца, Мирка Демића, Милана Ненадића, Даре Секулић, Анђелка Анушића, Милоша Кордића, Драге Кекановића, Стевана

Тонтића, Ранка Павловића, Ранка Рисојевића, Радомира Уљаревића, Радомира Мићуновића, Зорана Ђерића и многих других.

Моје уредниковање је почело са 21. бројем. Настојао сам да “много не таласам”, односно да не одступам много од већ устаљене и проверене концепције, чему су многи новопечени уредници склони, углавном на своју штету. Најлошији пример, нажалост, имамо код нашег најстаријег часописа «Летопис Матице српске», где је у новије време сваки новоизабрани уредник доносио и неке своје иновације, што у концепцијском смислу, а поготово у графичком изгледу. Нисам некакав конзервативац, али мишљења сам да часопис са тако дугом традицијом не треба без велике потребе мењати, нарочито не његов графички изглед, на које су генерације читалаца биле навикнуте. Рубрике које су у “Трагу” постојале, остале су мање више исте, поетичку оријентацију нисам мењао. Часопис је отвореног типа, значи, за све који умију да пишу, без обзира на поетичке, генерацијске или не дај боже политичке поделе. Посебно сам поносан на рубрику «траг наслеђа» у којој објављујемо завичајне теме, без обзира да ли су историјског карактера или савремене. Увек се нађе понешто занимљиво и вредно пажње, што се тиче Врбаса или ширег окружења. Ту посебну и значајну подршку имамо од запослених у врбаском Музеју, посебно од Павла Орбовића који је наш стални сарадник.

Враћајући се, кроз бројеве уназад, колико да се подсетим око неких ствари које су временом исхлупеле, готово сам остао запањен чињеницом колику смо количину текстова објавили и колико је аутора продефиловало кроз странице овог часописа. Јер, сваки број је «случај за себе», кад га радиш ниси ни свестан шта је све пре тога објављено. Зато ваљда и постоје јубилеји, макар и овакви скромни, да се осврнемо на досад урађено. Могло би се, додуше, мало и закукати над проблемима које смо све прошли, посебно над онима финансијске природе. Али, нећемо, јер ко данас у ова смутна времена над нечим не кука. Ваља нам гледати, куда и како даље.

На многаја лета.

Милан ВЕСЕЛИЦА

ОДРАЗ

Све неказане речи спутава ми его!
Зашто да се дивим
И чему?
Ја сам млади орах што протеже гране
Да повеже празнину међ земљом и небом.

Да ли волим речи ил себе у њима?
Да ли волим рећи да ја нисам леп?
Да ли волим друге и да сам слобода
Којом правим окове?

Волим и реч - проклет!
Волим раскош крошње што сакрива гране.
Волим бити орах што рефлектује светло,
Орах што је вео за вештичје коло.

Волим рећи - грех!
И заиста јесам:
Од греха рођен и у грех се враћам!
Јер сад њему причам да сам лицемеран
И спокојно лежим чекајући ноћ.

И дивим се себи - нарцису-естети,
Док ми лицем буја простодушан смех...

ОЦУ, БЕЗ ПОСВЕТЕ

Поломићу, оче, све стаклене сузе,
Кликере без боје,
Игру без детињства.

И љубићу сећања на башту из краја,
На загрљај без руку,
Чајеве без воде,

Јер само суштина има своју луку
Где очеви могу
очај да преброде.

Поломићу све што ме и сад сећа
На први твој осмех
И жељу за бивством.

Биће после мене друге дечје игре
И очева што воле
Да се диче дивством,

Слободе у мисли, сећања и света,
Што боси и голи
Трчкарају по паклу,

Али никад сина што разбија сузе
И оца који хода
По сломљеном стаклу.

ВЕТАР

Северни ветар не дува за нас!
За нас су шарене маске од снова
Скројене јутрос. И чекају трен
Да човек човеку буде плен из лова,
Испод маске фетус који зовем сен.

Устајте сени! Из снова од земље
Устајте у поход на туђину неба.
Ја зваћу вас браћом - нада или спас!
Ја зваћу вас кринке, јер и мени треба
Ветар који не дува за нас...

Тешке чизме што нас вуку доле
Обујмо за славни - пут ка новој роси!
И сад кад смо Човек, кад нас ноге боле,
Када нас од снова дели само метар
Помислиће Нечовек: "Овај Човек проси!"
И даће нам јастук да успава сан.
И спокој у тами. И поново ветар.

ЗАСЛЕПЉЕЊЕ

“Благо није наше”, говорили смо често.
А облаци су текли мудро и полако
И певале птице напуњене сачмом.

За нас је небо било оковано.
И како вечни сужањ да зна шта је светло?
Како да га приволи једном давном басмом?

Знамо да смо грешни. Подсећа нас благо.
И ово није пост, јер смо жељни хлеба.
Сећамо се мисли: “Некад беше касно,
А данас нам само одустајања треба!”

Чамујемо осмесима, жељама и снази.
Тамнујемо греху који бедном прија.
Али нека! На вас ће пасти одсјај
Металнога неба и блага које сија!

И онда ћемо братски, да поделимо мрак...

Александар ГАБОНА

ВРЕМЕ РАСТАНКА

На зиду окачен сат,
казаљке мирно стоје,
нежним убодима,
нити времена одело кроје.
Нека стоји,
кад већ уназад не може да тече,
заувек румено да свиће,
уместо немо да је вече.

Би вече и би мрак,
најзад очекивано јутро свиће
и сад као да ми опет нова љубав срце куша.
Ничему слично,
волети овог пута је откриће
и чујем поветарац
и песму многих мирних душа.

Осећао сам мирне вале њиховог спокојног зова,
путем живота,
кроз прошле пределе магле и ноћи.
Загледан,
није сасвим јасно куда бих требао поћи,,
сваки пут сад ми рађа маслачке
и дах ведрих снова.

Али јесам и пре сусрета,
негде дубоко слутио у себи,
дан нашег растанка тешко ће ми пасти.
Сломљен,
написаћу песму о времену и теби,
о теби,
љубави млаке,
али неугашене страсти.

ОД ОНОГ МАЈСКОГ ДАНА

Успомене ми бледе
и у одјецима сећања су ми страна.
Снажан загрљај,
братски стисак чврсте руке.
Дана када си ти остао сам на другом перону.
Нејасно,
кроз сан,
засечен,
расцепљен од муке.
Када сам се нашао заточен
у старом вагону.
Стало је све од растанка
оног ведрога мајског дана.

Закрварила је,
joш једна у низу наших заједничких рана.
Са погледом стрепње,
осмехом сам ти махнуо,
далеко,
пустио сам сузу,
за себе муцајући уздахнуо.
Сањив,
не знајући шта ме на суморној обали чека,
тада,
од тебе однела ме бујица неутешних река.
Стало је све од растанка
оног ведрога мајског дана.

Надам се још,
хладовини испод наших неолисталих грана.
Изгубљен сам тихо,
далека,
туђа отворена врата.
Одјецима срца,
ритмом цепајуће парне машине,
отишавши,
брат ће да кује срећу за драгог брата,
не осећајући ништа,
препун само сете и зимске тишине.
Стало је све од растанка
оног ведрога мајског дана...

ЛАЖУ ЗА СВАНУЋЕ

Роса је.
Сипи зора.
Падајући, суво лишће над врбаком.
Мене мили у окупаној равници,
сањивим и неким килавим зраком.
И знам је, бестидницу,
лаже за свануће,
гласовима јерихонског хора.
Свануће је за мене,
сплет само немих изговора.

Под тим сунцем,
прастарим, све се навек врти,
греје за ме живота,
а мрзне ме у час смрти.
Везе незрело
у свему мршаве исте риме,
па је за ме давно,
уткало и твоје врело име.

Зашто онда не зарумени
моје још неубране жале,
загризе их као сочне,
незасите жеље.
Доста је и мени
улоге вашарске будале,
ја требам твоје образе,
што милије и беље.

Тако цели живот,
ја у мислима летим,
док се у туђима ломим,
у очају падам.
Али што остаје ми осмех,
тебе кад се сетим,
да ли и ван себе, реци,
варљивој теби да се надам?

ЗВЕЗДА

На пространом небу,
које све мудро скрива и таји,
неком,
свака звезда чини се далека и иста.

Но, мени,
једна више од свих других сјаји,
светлост је мене,
обасјала чиста.

Сијала је тако мило
и тихо небо красила,
да би се једног јутра,
са свитањем,
тако, просто угасила.

Али не тугује срце,
благо се и даље смеши,
нада је ту,
она га брижно теши.

Јер ниједној звезди,
заиста никад нема краја,
чак и угашена,
увек ће бити ту,
у пространству бескраја.

Ипак,
лепше је мени тако
и са много више дражи,
када се звезда изгубљена
по ведром небу тражи.

Антонио КАРЛОВИЋ

НОКТИ

Нокти су најизазовнији дио женског тијела.
Њихов додир на људском бићу
глазба је у тактилном облику:
мелодична, оштра и њежна.
Призор елегантних женских ноктију
најраспрострањеније свјетско је чудо.

Нокти су женино највеће оружје.
Не зна их свака жена користити
и не користи их свака жена на исти начин.
Клеопатра се примјерице ноктима служила мистично.
Легендарна заводница.
Марко Антоније, славна жртва.

Женско тијело почиње ноктима,
снага мушкарца завршава на истом мјесту.
Вечерас ми се чини
како су повијест свијета
скројили женски нокти,
француска маникура нарочито.

Не сналазим се баш у овом односу снага,
и понекад ме плаши
да се романтиком какав сам ја
може управљати и играти
(о судбини ми одлучивати)
тек вршцима прстију.

СТАРА КУПАОНИЦА

Стара купаоница.
Црнило међу плочицама
са застарјелим мотивима.
Вратим се да бих испрао
трагове модерног свијета
у кади своје баке.

Стара купаоница,
дневник једне обитељи,
бјелина коју је немогуће повратити.
Ваљало би то рушити.
Створити мјеста за Jacuzzi
па плакати.

ГЛАД

То ја још не памтим,
да ни круха дома нема.

Читао сам у бајкама,
мислио сам да су лажи

да човјеку од глади
није себе препознати.

То ја још не памтим,
да ни круха у кући нема.

Мајка је од туге
занијемила ко здјела.

То ја још не памтим,
то ја још не памтим.

Ноћ је пала касно,
ваља гладовати до јутра.

То ја још не памтим,
да ми није капи млијека,

да ни не сањам о цукру,
то ја још не памтим.

У сиротињскоме дому

и ја сам прогледао.

У сиротиљскоме дому
и ја сам признао:

Тијело долази прије,
а душа можда касније.

То ја још не памтим.
То ја још не памтим.

НЕПОСПРЕМЉЕН КРЕВЕТ

Душа ми је као непоспремљен кревет
и сва наборана ових је дана
просто непристојан
призор за госте.

Закључана врата спаваће собе
за вашу су заштиту.
Куцање не помаже
никоме од нас.

Ја нисам путник.
Куцање не помаже
никоме од нас.
Никоме од нас.

Тамара КРСТИЋ

ИСТИНА

Исеци поезију
Измери је лењиром и прекрати на маргини
Нека буде савршено скројена
Са обе стране
Без вишкова
Лиши је метафора
Хипербола
Епитета
Свих тих китњастих украса
Нека буде грађена за векове
без модерних прилепака
Само чиста поезија
Да ништа не каже
Само да буде лепа
Зато нам поезија служи
Као украс за полице

ДИМ, ПРАХ, ПЕПЕО

Пиљевина празних речи
Људи који посматрају без погледа
Просипа се по најжеженој кожи
Уз ветар који прави шумове
Од уморног климања тешких глава
Које покрећу таласање косе
По разиграном песку
Где се губе тешке руке
Јер нас вода све носи лагане
Спира грех за грехом
Остављајући нас упрљане од
Наде за катарзом
Тамо дубоко у хладној води,
У црној земљи,
Сви смо исти
Сви смо прах који нестаје у тишини

ПОЧЕТАК ЗАМАХА

Одгонетнути не удем илузије постојања
Нијанса сам у мастилу које се разлива
Чезњиво милим по папирима истрошеним
Да се од заборава отргнем,
Сенка да постанем
Будно пратим поспане погледе
Тражим ситнице у атомима мисли
Жедно капам сирупе живота
Надајући се, тражим непостојеће
У магли склањам завесе мутне
Да ухватим делић магле
Да покријем чезњиве дане
И ноћи потрошене наискап
Страни су ми погледи познати
И речи без смисла у магли објашњења
Танак је смисао живота
Када будно чекаш вечно уснулог

ПЕРЦЕПЦИЈА СТВАРНОСТИ

Цртам речи у песку,
Нека их ветар однесе од мене.
Сликам осећања по облацима
У жељи да их нема
Мисли расипам по бистрој води,
Мутне је пене
Додире продајем ноћима када се олуја спрема.
Нека их све однесе време неко ново и опојно
Нека нестану у магли
Прогутани без даха и речи
Нисам желела ново рухо,
Само тело спокојно
Разбијену белину само црнило може да спречи.
Несаница казальке одбројава тишину терета
Мучни ударци су гласнији у налету јада и прашине
Досежем видике које губим од силине прелета
Док сам укопана у мрачну земљу,
Сањам небеске висине
Опасности сутона су невидљиве оку које слику мути
Не постоји јасан преглед саткан од најтањих нити
Поглед се празни када шапат тајни узалудно слути
Руке покривају даљину,
Грешка је живот наискап пити.

Душица МРЂЕНОВИЋ

УПОЗОРЕЊЕ

*Пре но што кренеш у нову битку
израчунај губитке из прошле
и процени снагу
да ли уопште можеш даље?*

Ти ниси осветник каквим себе сматраш,
ти си освајач сиров и сур.
Туђе слабости сладокусно посматраш,
мач ти је бритак, али дух штур.

Где ли ћеш кренути не знаш ни сам,
битно је само да се битке воде.
Сопственом алавошћу жигосан,
ниси се дотакао чисте слободе.

Твоја слобода је избор крви.
Губитак којем претходи усхићење.
И док те борба полако мрви,
изнова доживљаваш просветљење.

У непознато си самовољно зашао,
Газећи опрезности бели вео.
Но, из те потраге још нико није изашао,
да није нашао и што није хтео.

ЗАЛУТАЛА

Ходам у магли и тражим знаке.
Кроз шипражје, муљ и оштро трње,
чини ми се сви чују моје кораке,
а предамном све црње и и црње.

Стежем зрње бројанице.
Слутим да ће магла скоро пасти.
Кад се раздани дану лице,
окрепиће ме ветар баршунасти.

Морало би се после таквог пута,
наићи на неко место свето.
Где ће светлост и душа ганута
за победу писати либрето.

ТИХА СТРАТЕГИЈА

У твоје снове шаљем извидницу.
Полако кујем опаки план.
Док мирно спиш с осмехом на лицу,
ја ти пахуљу стављам на длан.

Открићу најдубљу тајну што скриваш.
У сну ми знам неће утећи.
Какву то икону са страхом целиваш,
коме се молиш, сан ће ми рећи.

Бићу у предности за пар корака.
Успешно послаћу и претходницу.
Стихопешадија и песма лака
Извешће свечану корачницу.

Барјаци ће се подићи високо.
Укрстити се на сред бојног поља.
А јутро крикнуће ко сиви соко,
што стрвину тражи након покоља.

У твоје снове шаљем извидницу.
Полако кујем опаки план.
Док мирно спиш с осмехом на лицу,
ја ти победу стављам на длан.

ПРЕД КРАЈ РЕФРЕНА

Ко трава росом умивена
што се буди у освит зоре,
оно нешто пред крај рефрена
отвара полета прозоре.

И окно зањише ко поветарац,
па некуд одлутам ко опијена.
Тргне ме као у стакло ударац
то нешто пред крај рефрена.

Нисам потпуно схватила шта је,
прати ме упорно као сена.
Но мој се свет изнова саздаје
у томе нечему пред крај рефрена.

Миљана ОРАШАНИН

ШТА ДА РАДИМ БЕЗ ТЕБЕ НЕДЈЕЉОМ

Недјељом се иде
на породични ручак
У парк,
Пије се кафа
Гледа фудбал
Перу завјесе..
Недјељом се псује
Понедјељак
Мрзе комшије
И прегласна музика.

Недјељом град спава
И чека наше пољупце
Да га пробуде.

ХЉЕБ

Купила сам породични
Хљеб
У продавници.

Како га је тужно
Јести без породице.

КИША

У Мокром киша пада
Само у три случаја:
Када се пече ракија
Прави пекмез
И иде на сахрану.

СУТОН

Куће у низу, дрворед дријема
Празним градом фебруар лута
Ја сам са оним којег нема
Тишину носим испод капута.

Петар РАКОЧЕВИЋ

НОВИ СВЕТ

На мени ће ливада израсти храмове
Новог света; Познајеш ли закон
Сломљених витража као ја?

Одсуство мириса, упорност јутра,
Моћ... Сва на ветру бића верују у
Бестидног времена пад.

Ја сам име. У мени жуто боје
Челика; Остављаш ми навику глога и
Преломљен глас.

Ослушни дубине - кажу: Знаће да ме
Нема кад насуканих мора посуста
Бес, и више не буде нас.

КАД НЕКО ЗАПЛАЧЕ

Кад неко заплаче, најпре помислим на тебе;
У довољној тишини собе испросим
Речи којима ћу расплесати дан.

Сетим се разговора о морској пени,
Како вређа осмех жене
Заувек одевене у плаво;

Ускоро ће пронети вест да више не
Вреде снови лепих кубистичких
Портрета.

Но, увек је лакше остати дете:
Воштано тело на ничијој земљи које
Сузом успава свет.

Кад неко заплаче, најпре помислим на тебе...

СТРАХ

За икону покислих ража.
Воћку мира у нечијем крилу:

Тражим људско месо набораних тела,
Изгубљен препев мириса и искреног
Смеха, ничије реке,

Те увек сувишне речи опроштаја;
Остави молитву, лудости бар:

Можда једном одлучим нестати,
Као лето.

БАК

Питах ли те мајко
Колико је сјутра
И зашто плави кит?

Не цвета ли труло
Ил то наша стопа
Још један поган див?

Не могу ни уплакан
До руку ти доћи
Опјанит се суза лако.

Буквар под мишком,
У ћошку стојим:
Плави кит - ето тако!

Радован СИНЂЕЛИЋ

ЛОВАЦ У ЖИТУ

Прошао је јутрос ловац кроз жито,
влажно и тешко од синошње кише.
За њим је остао у црној земљи чизама дубоки траг.
Мокре влати му крајеве капута поквасише,
поплаши се малено птиче јаребичино, у шевару скрито
кад стаде он случајно, на кућице његове траг.
Застао је ловац тад сред житног поља
дуго је гледао за птицом што нестане за небеским сводом
дуго је гледао, дуго ћутао па продужио даље спорим и
тешким ходом.

Шеве плавореке тек се беху пробудиле,
зора је росом младе ливаде росила.
- Откуд он тако рано ту? - птичице су се зачудиле,
- неку је тугу његова душа носила.

- Прошао је ловац јутрос кроз жито - певушиле су на мом
прозору ласте
птичару што их је пажљиво слушао подигнувши њушку.
Једно велико вранино перо ниоткуд нам је пало на праг.
Раздраган певао је из свег срца ластама црни кос.
Ослушнух, осетивши да се у њиховој песми нешто крије:
- Прошао је тужан ловац кроз жито, познат нам,
онај плавокос,
по први пут са собом није понео пушку,
онај добри човек што ни на ког пуцао није
онај што нам је свима био драг
ево испод прозора остао је у мокрој земљи чизама његових
траг...

Прошао је јутрос последњи пут овуда тај ловац,
заиста скренуо је у поље житно и убрао само један
златни клас,
бацио је своју торбу с хлебом на улаз у шуму под

и отишао је у сусрет сунцу као да му више ништа није било
 јасиков свод
 битно
 шаптале су крошње гледавши његов тешки троми ход,
 пратио га је само непознат растужен ветар
 њега што се ноћас опростио од свих нас...

НЕМА ПОВРАТКА

Целе ноћи је дозивао ћук некога кога дозвати могао није,
 тужни је глас његов лебдео кроз таму црне шуме борове,
 ћутале су под брестом покривене лишћем пробуђене змије,
 ветар је љуљао у гнезду мале беле орлове...
 Киша је капала, споро су клизиле капљице по лишћу и
 цветовима,
 месец је зашао за облак, отворила се врата међу световима.
 Шумеле су јасике у сну спокојноме,
 гугутале су гугутке мале у гнезду на јабуци, дому своме.
 Минути су летели ко бели ноћни лептири,
 све је покрила тишина, само ћук никако да се смири.
 Нигде никог, чак ни да се појави винове лозе добро
 позната сена
 гаси се звезда за звездом и у свакој од њих по једна успомена.
 Пошла је полако стазом, светлела јој месечина
 поред ружиног грмља и редова белог крина,
 шуштала је трава речима вилине песме,
 храбро је ишла напред, знајућ да окренути се не сме.
 Танак и студен ко лед маглени вео је пао
 на лозу и танке притке и преостало грожђе
 пред њу је код капије стари пас одлучно стао,
 није јој дао да даље из дворишта свога пође.
 Спустила је лагано руку на кудраву црну главу
 и загледала се у очи звездане, старог рундова,
 понизно се спустио он у мокру хладну траву
 прелете изнад њих бела, ко из бајковитог сна, сова.
 - Нема ми повратка назад - рекла је замишљена -
 зове ме црна земља далеких непознатих сена.
 Опрости али ја се дому своме старом не враћам
 дошао је тренутак да туђе грехе плаћам.
 Поноћ је канула давно кроз грмље дивљег вреса,
 утихнуо је и ћук што дозивао је из тмине
 златно је иње пало са звезданих небеса,
 а пас је и даље држао зубима руб њене хаљине.

СТАВИ ЈАБУКУ У ПРОЗОР

Стави јабуку у прозор, црвену, слатку, невелику,
ипоред ње чашицу воде и старе ракије љуте,
комадић хлеба и сол. И кандило на сто под слику
крај вазе где спавају мирно синоћ убрале далије жуте.

Затвори прозор, завесу немој сасвим навући,
мрак ће ионако бити ноћас у пустој соби
месец ће ми кроз хладне тмине и дубодолине осветлети пут
кући,
месец што сребрном замком сву ноћ свице по шуми роби.

Упали светиљку на трему, нека је нек сву ноћ гори
кроз пуну хладну ноћ у покрову од сирове свиле,
светлошћу својом ће разгонити нечастиве поноћне силе
и угасиће се сама пред зору кад јутро проговори.

Закључај врата, изнутра резом их забрави,
и мачка нека нашег нек спава у твојој соби,
дај комад хлеба псу, на њега не заборави,
тог чувара нашег и месец луталица се плаши,
месец што сребрном замком свице по шуми лови.

И полако се помоли Марији, божијој мајци
само њој, од свих њих она ми беше једино драга,
и ја се за тебе молим, да наставиш да живиш
у некој још лепшој бајци,
да душмани беже од тебе без гласа и без трага,
сад кад мене нема, када ти могу доћи
само понеке ноћи, само до кућног прага...

ПЕВАЧИЦА ШЕВА

Бели су облаци застали над пољем златнога житног класа
на своме путу у овом крају којим више проћи неће никада,
јер су зачули прекрасни пој и пожелеше да виде ко то пева.
На житном пољу окруженом зеленом чојом ливада
зачудише се кад видеше ко је та певачица...
Рођена овог пролећа, љупког кљунића и мила лица
стајала је на кртичаку и певала песму из свег гласа
предивна шаренопера мала прекрасна шева.
Поред ње у честару црвених витких булки
седео је ветар скитница пристигао са запада
сетила га та песма на његову мајку,
сенка тужног сећања на срце му је пала

Шимон ТСУБОТА

ПЈЕР

цео свој живот
у једном стану
на углу Молерове и Хаџи-Ћерине
испод брачног кревета
поред кутије са фотографијама
чувао је један кофер
у ком су се налазиле
све ствари
које је одувек сакупљао
а никада није користио
он је цео свој живот
сваког јутра
седео крај прозора
са цигаретом између прстију
обучен у светлоплаву кошуљу
и посматрао ситне трговце ружа на улици
и замишљао дуга путовања
у било ком правцу
са кофером у једној
са једном ружом у другој руци
једног јутра
није било никог на улици
она је клечала над отвореним кофером
и плакала

ГЕРНИКА

шире од свега што је остављено
прометејске осаме што личе на отисак мајке
и све оно начему је остао нечији траг

безброј пута преправљена топографија усана
за осмех под којим се све изгубило
номадска арабеска звукова
и голубови замотани у беле заставе

један нежни див
са огледалом у рукама
јецао је
у свим миленијумским тишинама
где још има трагова колена
претворених у време

МАРТ

кад осека напусти јутро
савијено испод белог бескраја чела
и босих стопала која нестају
у плавим улицама
неисцртаним по географским картама
у којима се кваре зелени трамваји
наше варљиве носталгије
можда сама седиш под чаршавом

и на свом колону препознајеш траг
једног далеког плјуска
и једно предвечерје
необележено у времену
и можда схватиш
да у ових сто шездесет центиметара
постоји нешто што може писати песме
и да се испод ових рукава налазе обале
и испод кошуље само једна пролазност
испод ноктију једно предвечерје
на покислом булевару
на коме ђонови остављају трагове
једне засебне географије
и да се у ових сто шездесет центиметара
само налази један март
кад руке чувају осеке
од кише

НОКТУРНО

у сутјесци
тихо потиснутој у нама

неувучени у оно што имамо
стишани навикама
и зближени неповратком

схватили смо
да је већ прошло
стотину година

траћили су нас у теснацу
где се обично траже
све оне ствари које можемо назвати додиром
и сви они тренуци што се греше за бескрај

а нашли смо само
један отисак прста
и један промашени век

Амина ХРНЧИЋ

ЗАГРЉАЈ

Постоје песме које су голе.
И песме у одећи,
Песме отргнуте од достојанства,
И песме што о достојанству вриште.

Постоје песме којих се детињство боји.
И оне затрпане играчкама,
Што смирују старо дете,
Што не жели одрасти
У нама.

Понека песма не жели да буде написана

Но, шта је песма, но заогрнута бол,
У омотачу од топлине што је песник
Сам себи пружа у недостатку
Туђих руку?

И трајан загрљај, тетовиран на папир,
За онога који одбија пристати да је сам.

РОЂЕНА

Ово је песма која те не занима,
Ово је песма коју не желиш прочитати.

Ово је песма о суматранским и јавански тигровима,
Јапанским снежним мајмунима,
Поларном медведу који плаче
У зоолошком врту у Кини,
И свим лепим стварима које смо убили.

Ово је песма о свој деци која су одрасла,
И деци која нису била деца, већ робље,
Рођена да буду продана,
Продана да раде -
У руднику кобалта негде у Конгу.

Ова песма је сасвим реална,
Против сањара, замисли
Песма која зна да је Ленон
Тукао Јоко,
И шта се догодило док су плесали
“Последњи танго у Паризу”

Она не верује у Деда Мраза,
Зубић вилу, Бога и љубав.

У њој последњи Мохиканац поново умире,
А Леси се никад не врати кући.

Ово је песма коју ћеш лако замрзети.
Ово је песма коју нећеш моћи заборавити.

МОРАМ ПОЋИ

Облаци у даљини
Спајају се са планинским врховима,
У плаву масу непознатог.

Зима је и ја морам поћи.

Кад стојим на рубу,
Мој глас се одбија о понор,
И враћа одјек за који тврдим да је одговор.
Непознати људи које сусрећем - душе су,
Створене у исто време када и моја,
Па се поздравимо у пролазу,
И свако наставља свој пут,
Тражећи питања чије одговоре одавно зна.

Не могу те повести.
Твој одјек би збунио мој.
Вратићу се кад пронађем мир.

ОСТАНИ

Ноћ је и хладно је.
Вани ветар леди и кост.

Скупи се крај мене,
И веруј.
Не квари нам ово.

И реци ми где журиш,
Кад нема никог да те чека?

Нисам кавез који тражи птицу,
Нити смо скупа две птице у њему.
Ово је моје гнездо,
А ти имаш своје.

Од тебе не тражим сувише,
Направи се ноћас да ме волиш.

Зар не видиш да не молим за твоју љубав?

Чега се бојиш?

Мирослав ТОХОЉ

ДА СЕ ВРАТА ШИРОМ ОТВОРЕ

Почињем причу независно од слабих изгледа да ћу је икада довршити. Али успех није најбитнији подстицај мојим напорима.

Као у војсци: Изврши, па се жали!

Као у рат: дувана, соли и барута.

Као у рату: „Крени, дако преживиш!”

Запиши, нека се зна да си живео!

Кад год је реч о ономе што се мора, најпре себе убеђујем да то не унем.

Вода – то је воља човекова. Једна кап пробије пут и та ће се бразда, наједном, претворити у реку.

Јутрос сам ручао, данас ћу вечерати, вечерас доручковати.

Не подносим недовршене приче.

Сваку од њих морао би да отпочнеш као да то радиш последњи пут.

Ослањајући се на оно што осећаш, а не на оно што видиш.

Очајање и немоћ су десна и лева обала свих уметничких река. Недоумица разрешава ниже недоумице.

По једна кашичица бола сваке вечери пред спавање, да се до јутра растапа у крви, лека ради.

Са самоуверењем, као када приметиш поуздан знак да те болест напушта.

Знати све димензије неке ствари значи онемогућити изненађења, покопати машту.

Синоћ сам доручковао, јутрос ћу ручати, данас ћу вечерати. Ноћу или дању, свеједно, опседају ме, често само на трен, авети бића на која сам кадикад помишљао, понекад као наговештаји какве слике,

понекад као звучање неке речи. Из оног другог света захтевају свој лик у овом свету.

У зору, једна се мала сеница, с нарамком риђе маховине у кљууну, тражећи погодно место за гнездо, завукла у шупљину између симса и крова. Лица обраслог риђом гужвицом личила је на древног викиншког војводу: „Од сада, ја сам овде господар!”

А јутрос, док сам вечерао, једна искусна стара врана, по неком, изгледа још постојећем, уређеном и непогрешивом природном часовнику, сва се саздала око доручка. Корица сувог хлеба, печеног хладним северцем, скамењена и тврда, то беше њен оброк.

Са каквом и коликом ли је педантеријом спремала самачки сто! Најпре, посакајући, однела следовање до оближње барице, спустила у плићак пазећи да не покваси чарапе. Посматрам: чека... Хвата штисаљком и преврне, да се раскрави друга страна. Кљуном „потапа” прженицу, док се не „укрчка”; не да „пригори”, пошто би се јело расуло док га пренесе од „кухиње” до „трпезарије”.

Доручак на трави. Вечера у свитање.

Ноћу ћук, дању кукавица; сфера жалосних инкантација.

И месечина утиша свет.

У малом дејем базену
ноћас се Месец купа.
(Ех, да смо ти и ја,
ко некад, поново скупа!)
Таласа се у пречнику
од цигло два и по метра.
(А између нас је
хиљаде миља,
најмање четири хладна ветра.)

Не само као грешни и недостојни хришћанин, већ и као шарлатан опчињен метафизиком, попут каквог фанатика средњовековних догми не скрећем погледа са оног другог, за сада недоступног света.

Судећи према овом, и онај свет би морао бити нестваран, сем ако није посредни апсолутна супротност, у што сумњам и због атрибута о апсолутности.

Оба су прозора отворена, унутра се стаче густа помрчина у којој нема обриса. Тек сад је јасно да све око нас памти, и као што со с усана, со живог мяса, памти прошлост негде у дну земаљске утробе, најзад у дубинама океана, тако и овај космички соц што у слаповима куља кроз раскрыљена окна памти час у којем је први пут занеоћио после Стварања још сасвим натопљен неверицом да је ишта и икад

створено, да игде и у каквом облику постоји. А ми смо ту, пуни живота, мирисни од чежње. Посведочени светлацима својих живаца да се у помрчини назре бар неки траг Творца, бар кап извесности одакле и зашто смо ту.

У мом сну српски ђенерал Живојин Мишић у некој скромној колиби (негде под Маљеном) пажљиво загледа коњичке официре и кришом у себи покушава да се нагоди који од нас више никада неће приступити рапорту. Испод риђих обрва дуго ми загледа прса жалосно избегаваши поглед право у очи.

Још не проналазим речи за осећање које у мени управо буде просјаји првог јутарњег сунца кроз завесу од разлистаних крошњи црнога граба и цвета вишања, тек развијеног пупољка лозе и избојака руже пењачице, кроз каплицу ноћашње кише на влатима, кроз сврачије гргољење у заузетости, кроз громку песму једног славуја... Јер оно ноћашње још траје и неизвесно је у шта ће се продужити.

Све што се оглашава јавља ми новост: „Ми смо живот, славимо Творца!”

Прикупљам се, као уочи Великог потопа: тренутне прилике су једини могући план. Ја сам твој Вергилије – представља се дојако несносна сумња. – Ја ћу да те водим кроз предстојећу погибел.

Провео сам пуна два часа под стрехом наслађујући се силином олује. Снага ветра, облака, муња, мора да има неки несхватљив извор, и још несхватљивији разлог. Таласи ситних капи сквасили су ме сасвим учвршћујући у мени старо уверење да је планета жив организам. Киша је престала у трену, али још је севало и грмело у даљини. Огласиле су се птице, попци и младо грање стало да усправља и учвршћује посрнули стас. А сад, низ башту међу пужева!

Благ је и милосрдан ове године био свети Илија громовник: божанска шачица муња негде изнад Зенице, три грома изнад Кладња, докле смо ми у Трнову пијуцкали преклањску ракију славећи војне успехе на Игману.

Победили смо у свим почетним окршајима, а могло би се десити да ипак изгубимо рат. Јер он се не води у овим планинама, већ у нама. Али једна од ретких ствари које човек може да учини за добро шире заједнице јесте, уколико од исте није баш он за то одређен, да ни себе ни њу не замајава нагађањима о могућем исходу општег подухвата.

„Устај, војско! Да видимо какву нам срећу доноси нови дан.”

Судија: „Бисте ли погинули за оне које волите?”

Не онако како си замишљао, како си жудео и сањао, од сада ћеш живети онако како се намести, како се сложи, како се мора, како је писано. Тако и сви око тебе.

Зашто свугде нисам толико свој, као овде! Зашто нигде нисам толико туђи, као у себи? Зашто свугде нисам толико нигде, као ту где сам сад?

С времена на време спопада ме бојазан да ћу дуго поживети. Тешко да је ма кога у то могуће уверити, па одустајем. Ипак, за минулог живота ја сам смрт изазивао и искушавао у многим облицима. Пре и после рата, и у четворогодишњем ратовању. И увек славио Творца не да ме горка чаша мимоиђе, већ да смрт не понизи, да се Врата широм отворе. И најзад смо се споразумели: решење је у привидној неизвесности, прихватљивој обема странама, но и да је решење ваљано само уколико је оверавано свакога јутра.

Трагика човека мање је садржана у неминовности и извесности смрти, у земној коначности, но у немогућности комуникације са сопственим бићем и властитим животом.

И духом сиромашни, примитивни и озлојеђени људи кадри су, иако ретко, да укажу на оно за што су и најтананија чула неосетљива.

У простор у којем су се заметале моје књижевне фантазије, ситничаво баждарила етичка мерила и доносиле судбоносне одлуке, ја још никада нисам имао приступа. „Незапосленима улаз забрањен.”

Можда би писце ваљало ценити и по ономе што нису написали али су остављали извесне назнаке о намери осујећеној згађеношћу оним што су у исто време писали око њих.

Тачке, запете, усклици, цртице, апострофи... Господе, колико све то годи нашим карактерним недостацима.

Минуле вечери мој Некарактер дувао је дувански дим право у лице мом Карактеру доводећи га до буре беса услед немоћи да му ичим сличним узврати.

Глагол „почивати” (отпочинути), увек је најтешњим везама повезан с именицама „мир”, „вечност”, присвојним придевом „Господњи”, и – онеспокојавајуће – са стањем потпуне бесвесности.

Како одједном чудно звучи реч – завичај. Повезујем је са потискиваним осећањем стрепње, као што реч црвендаћ, и ту птицу, повезујем са раним мразевима или са првим снегом.

За дугачким славским столом, за којим седе већином мени незнани људи, позван сам да подигнем здравицу. Куму, оном што

седи у врху стола. „Стотину лета да живиш, кумашине, и да си здрав! Ову чашу дижем у твоју част...” А онда трактат о култу кумства међу мојим даљим прецима, од речи до речи онако како сам некада и некоме будан беседио, или чак негде и некад записао. Та дословност ме је згранула, а згранутост освестила.

Реч страна, загонетна и магична, приспела из неке књиге, неког разговора, неке телевизијске емисије. Разјаснио сам загонетку, усвојио значење, али она не престаје да ме сатима искушава. И пре, разум ми каже да је одавно била ту, на страницама новина, у књигама и у говору, али тек пошто је пронашла место у мом лексичком депоу, стала је посвуда да се јавља, попут разбојника што се наједном обрео на слободи.

Моћно, тако сам се осећао онога трена. На трен. А сад, преувеличавам да бих смањио, смањујем како бих нагласио. Јесам ли својом вером заробљен, или се кроз њу ослобађам?

Судија: „Имате ли ви представу о чему ћете писати после рата? Немате! Хоћете да вам кажем? Ви ћете писати ни о чему конкретно, али баш то ће најјаче да нас боли!”

Напуштају ме снови. Под утицајем страха у стварности, гасе се моји ноћни мегдани. И ја то доживљавам са помешаним осећањима. Загрејано је, али знам да ће се охладити.

Не остављати ништа иза себе: ни згужване хартијице са скелетима реченица, ни празне паклице цигарета, ни картончиће скинуте са тек отпакованих гаћа...

Планински ветар листаће ову бележницу. Крвљу ће планина исписати тајанствени палимпсест.

Оно што искипи, то су ови записи. Могући дневник. Могућа аутопоетичка грађа. Могући тестамент.

Одлажем перо, јагодице којима сам га држао задуго остају „улубљене”, попут каквог деформисаног плода, слично као у виолинисте. Споро, и једва видљиво, попримају стари облик и пуноћу. Последица тридесетогодишњег рада, професионална деформација, хронични поремећај? Грч услед хтења да се удовољи амбицијама? Ево и сада, гледај: рука је перу алатка за писање.

Зар ће овако да се окончају велике драме мојих часова?

Све чешће призивам мртве познанике, да ми својим речима опишу тренутке кроз које пролазим. Пре него што заусте да кажу, ставим прст преко уста: штедите за она места где ће наше речи бити излишне.

Умрла је и ње више нема, али иза је остало наслеђе: последице интрига којима су замућени наши односи, а пре тога трагови једне несрећне побуњености и невештине да се мири са темељним законима проласка кроз овај свет.

„Не могу да дођем тамо, зато што сам овде.” (Рећи ће с онога света.)

Пошто смо једни друге прогласили мртвима и одржали опела, зашто се с времена на време чудимо што смо још живи?

Ето шта је све, између осталог, могуће по принципу „уради сам”: сам свој лекар; сам свој огањ; сам свој ловац; сам свој улов; сам свој гробар.

Неком непознатом приповедам у сну о некаквим догађајима који су се десили „онда када већ бејаш умро”. Одједном жесток судар свести и осећања са каквим се никада пре нисам осврнуо на последњу извесност земнога краја.

Трагајући путем који такође тражим, та Врата ће се, верујем, једном сама од себе наћи, и отворити.

Можда су баш наше ауре, процеђене и очишћене васкрсењем, она светлост што ће обавијати мртву планету до краја века, по њој је препознавати и, премда трошну и незнатну, славити као космичког мученика.

Пре мене, јутрос се пробудио бол коме у први мах не знам ни природу нити порекло. Примећујем, затим, једино то: он је у ближем сродству са мојим најближима.

„Моја деца, наша нада.”

„Празни животи, без наде да после нас следе бољи од нас, мудри и сабрани потомци.”

„Ти, Господе, надо наша.” – „Аси, себе погибосмо имена Божјега ради.”

Почивајмо у миру!

Нандор МАЈОР

ПОСМАТРАМ ГРАД ПОД СВЕТЛОМ ЗВЕЗДА

Тачно пре месец данам управо у овом сату сам позвонио на врата овог стана; поноћни брзи воз ме је вратио после пет година, и кад сам стао на минут овде, пред улазним вратима стана на трећем спрату обузело ме је чудно осећање: просто је невероватно да сам се нашао поново овде. Позвонио сам, после два-три минута врата је отворила једна поспана жена у спаваћици. Нисам ипак све то сањао. Стварност је то што сам овде, и као најупечатљивији доказ стварности стајала је преда мном она жена, која ме је за ових пет година само једном посетила, и то пре године и никад више, а почетком друге године изостала су и њена писма.

- Ох - уздахнула је само гласно од изненађења и залупила врата. Ја сам, међутим, благовремено углавио ногу између врата и довратка.

- Шта хоћеш? - питала је тихо и сиктавим гласом, и налегла свом тежином на врата.

- Да спавам - рекох.

- Носи се одавде, немаш овде шта да тражиш!

Четири године сам се припремао на овај дочек. Четири године је много времена, онај ко се четири године припрема на то да му тресну о главу јенду такву реченицу, у почекту помишља да ће разбити и претурити читаву кућу, разбиће сваког ко му се буде нашао на путу, запалиће стан и на сред собе сешће на сандук динамита и отвориће боцу ракије; гледаће како горе тела укућана и сам ће чекати да га захвати ватра; хја, у почетку човек овако то замишља, али, хахаха, четири године су дуго време, и нема оне жестине која неће да спласне.

- Ослобођен сам и дошао сам кући, а сад бих волео да спавам - рекао сам.

- Мене више не интересујеш. Ништа ме се не тичеш и нећу да живим с тобом.

- Нисам код тебе дошао, него кући. Одавде су ме одвели, и ова је адреса наведена на мом отпусном листу.

- Развешћу се од тебе, сваки суд ће ме развести. Кад су затвореници у питању, одмах се изриче развод. Бриши одавде!

Нисам јој ништа одговорио, само сам гуруо врата, жена је тада отрчала у дневну собу и закључала за собом врата. Нисам кренуо за њом. Био сам у предсобљу. Осврнуо сам се. Чуо сам да је брава шкљоцнула и са балкона. У ћошку, на чивилуку један женски и један мушки зимски капут. У другом ћошку један сандук. Сео сам на њега. Чуо сам да се пробудила једна од мојих девојчица, да разговара с мајком. Зурио сам испред себе, у шаре персијског тепиха, и крв ми је јурнула у главу.

Те ноћи, знам, жена није склопила очи. Те ноћи је, знам, седела у кревету и чекала кад ћу да провалим врата. Пробудила је и оног који је лежао поред ње, можда је покушала да га наговори да ме избаци из стана, а можда су обоје, узрујани, чекали даљи развој догађаја. Те ноћи, знам, били су престрашени.

Али нису имали разлога да се узнемире, о, нису. Ретко се догађа да све буде тако како човек замишља да ће бити. Мени се баш та реткост догодила. Четири године сам баш овако замишљао свој повратак. Остао сам седећи на сандуку и у крхком дрмежу провео остатак ноћи.

Рано ујутро отишао сам у град, без икаквог циља. Мислим да сам то учинио само зато, да се не сусретнем с укућанима.

*

Прошло је од тада месец дана. Моја соба је дугачка три, а широка два метара. Могу слободно да се шетам у њој, као у хелији. За тих пет година сам се навикао да мотрим и на најмањи шум, и да по томе закључујем шта се око мене догађа. Сад по цели боговетни дан седим у овој малој соби, и добро знам кад се шта дешава у кухињи, у дневној соби, у предсобљу, на степеништу. Познајем људе које никад нисам ни видео по њиховим корацима, звуку, шуму њихових покрета. Из ове мале собе одлазим само на посао, у канцеларију, где су ме подозриво дочекали, и ни временом нису смањили одстојање према мени. Све разумем, и закључио сам да су људи, ако се и жале и ако имају стотину проблема, ипак ведри и безбрижни. Седим поваздан у овој малој девојачкој соби, из које сам тог јутра, пре месец дана, мог првог јутра, по повратку из града, избацио мноштво сандука с разним старудијама, дрва за потпалу, кофу за прљаву воду, и орибао под, опрао и овај гвоздени кревет, обрисао овде склоњени сточић и столицу, и закључао врата.

Добро је било и то да мој собичак има посебан улаз и са степеништа. Као свака девојачка соба.

Једне вечери сам на степеништу срео своју жену. Разменили смо неколико речи. Прођемо несметано једно поред другог. У стан никад не улазим. Само сам једном то изнимно учинио, кад је неко звонио на вратима, али се из стана нико није јављао. Онда је непознати покуцао на моја врата. Био је то један млад, врло црномањаст мушкарац. Никад га нисам видео. Да ли је његов капут висео у предсобљу оне ноћи? Нисам га видео, само сам по корацима познавао човека који је понекад увече долазио, али никад није звонио, само је куцнуо два

пута по два пута на улазна врата. И био, био је пуштен унутра.

- Молим вас, ако бисте могли да ми позајмите једна кљешта - рекао је црномњаст човек, а ја сам помало и узбуњн, потврдно одговорио. Изгледао је толико беспомоћан, да га нисам могао одбити. Отишао сам у кухињу, кљешта су била на свом старом месту, у фијоци испод лавабоа, одмах сам их и донео. Сазнао сам да живи у суседном стану и да сваког поподнева изводи синчића у шетњу.

Једино сам тада био у стану, и то само у кухињи.

Тога дана сам добио посао, и тамо сам срео једног познаника. Хладно сам га поздравио и равнодушно мимоишао. Видео сам још да се изненадио. Шта би хтео? Шта очекује од мене? Да станем и да расправим са њим проблеме света? Да слушам његова пропиткивања и ону отрцану, празну фразу „ваљда ће некако да буде”, или да, ако уљудно избегава да се распитује о мојим стварима, да га гледам како се мучи да буде уљудан? Шта од мене очекује? И шта да очекују од мене остали, сви стари знанци?

До касно у ноћ седим овде пред прозором, гасим светло, и осматрам. Видим град под углом од седмачесет степени. Шири поглед спречавају јидови. Преда мном је увек само ова слика, ипак ме умирује оно што се види.

*

Истог дана, кад сам добио посао, шетао сам се увече у граду, а онда сам стајао неко време, премештајући се с ноге на ногу, на рубу тротоара. Био сам сам и у градској вреви. Тада сам први пут видео ону девојку која се исте вечери на један позив, попела код мене у мој собичак. Од тада је нисам видео. У оближњем бистроу пио сам крушкову ракију, она је хтела ликер, али ја сам и њој наручио ракију, виљемовку, при том сам ћутке посматрао њено тело, фарбану, плаву косу, њен привлачан, смеђи поглед који је био у синхрону с љубопитљивим осмехом у углу усна. Видео сам да је све остало на њој била поза, осим тог погледа и осмеха, чак је и говор којим је настојала да ме придобије, напамет научила. Веома се трудила, јер ни реч нисам изустиио, само сам је гледао и полако кушао ракију. Хтео сам да јој кажем да мени смета ова гужва и ово блештаво светло, ова граја, да је на ово нисам навикао, а хајдемо одавде, али сам јој рекао само ово:

- Не треба да се трудш толико, и без тога можеш да се попнеш код мене.

Од тог момента се само смејала, чак и кад сам јој рекао, да сам у великој невољи, немам ни пет пара. Могу да платим само ове две ракије. Дигла је обе руке, и рекла: „Зар ти мислиш да сам овде због новца?” Смејао сам се. А она је пошла са мном. Кикотала се и кад сам јој рекао. „Пет година нисам био са женом, можеш ли да замислиш да пет година није лежала жена поред мене?”, и у превеликом узбуђењу прегризо јефтини ланчић који је имала око врата.

Опружио сам се поред ње, а она ме је загрлила и без престанка причала. Испричала је читав свој живот, почела је негде од своје четврте

године. Нисам је слушо. Само сам лежао поред ње и размишљао о томе зашто свака девојка већ прве ноћи прича ону причу која је и из седамдесет уста иста, и која никог не занима. Само сам лежао поред ње и рекао да, кад би ме питала: „Је ли да ми верујеш?” Сећам се једино да је рекла да је млекарица, да бициклом доноси из суседног села свеже млеко, разноси га по кућама, и да је вечерас побегла у град. „Овог јута сигурно неће стићи млеко”, кикотала се тихо.

И онда је упитала:

- Не питаш ме ни то, како се зovem?

Рекао сам јој да ми може рећи, али да је то сасвим свеједно, јер су је могли назвати и Едитом, или Олгом, савршено је свеједно, јер она је за мене непоновљива личност. И на то је само кикотла, али је онда упитала: „Зато и ти не кажеш нешто о себи, ја сам све испричала, зашто ти не говориш?”

- Шта да кажем? - питао сам је. - Зар то да моја жена спава ту у суседној соби?

На то је ударила у грохотан смех, било је очигледно да ми не верује, али мени је већ дојадилa својим непрестаним церекањем, бекељењем. „Да ли се ти увек тако лудираш? Читаво ово вече се измотаваш.”

Нисам желео ништа да јој испричам. Ни то да сам пет година седео у затвору, и да је све почело онда, последњих дана рата, оног пролећа, кад се на отворењ пружи зауставио један воз, јер није било довољно притиска паре, није имао ни дрва, ни угља, путници су сишли и с околних њива почели да доносе стабљике сунцокрета и кукуруза, да, тада је почело, имао сам двадесет и пет година и весео војник, који једино чека мир и демобилизацију. Тамо, теглећи кукурузовину, упознао сам једну девојку, која се тада цвекотала у једној танушној хаљини. Моју каснију супругу. Кад сам напослетку демобилисан, остао сам овде, у граду, јер нисам имао ни кућу, ни оца, ни мајку, ни брата, сви су страдали у рату, а ја сам хтео само да радим, и жудео за домом, за љубављу, и тако сам жарко волео, да сам изгубио главу, хахаха, сад већ знам. Шта да причам о томе? Шта да кажем овој девојци која сад лежи поред мене? Како је све почело? Ништа ме није навело да својом исповешћу олакшам себи душу. На то да јој испричам, зашто сам проневерио новац, и да јој се потужим да су ме корисници мог греха оставили на цедилу.

Лежала је поред мене и брундала ми нешто на ухо та ћакнута девојка, и тада већ нисам налазио на њој ништа занимљиво. Окренуо сам се према зиду, хтео сам да спавам.

Ускоро је осванула зора.

*

По читав дан седим пред уским, високим прозором, и гледам град под углом од седамдесет степени. Јуче сам осматрао живот кровова, до данас је опало готово све лишће, сад ћу да осматрам дрвеће. Уредно одлазим на посао. Јуче сам срео старију кћерку на степеништу, била је сама, ишла је у школу, да, знам, ове године је

кренула у школу. Рука ми се нехотице испружила према њој, пожелео сам да је помилујем по коси, али сам опазио страх у њеним очима, па сам устукнуо. Жена ме је прекјуче замолила да се одселим, јер сам овде на сметњи. Саопштио сам јој да се нећу селити, и да би се и она узалуд селила, било куд. Да ћу ја увек да идем за њом, куд год да оде на кугли овој земаљској. Али да ми она није потребна, то могу да јој кажем. Нећу јој бити никад на путу. Саопштио сам јој и то да имам само тридесет и пет година, то може и сама да израчуна; здравље ме добро служи, и вероватно ћу још дуго поживети.

Данас после подне једна птица је слетела на симс мог прозора. У пола пет је почела да пада киша. Од тада седим овде пред прозором и посматрам град при светлости звезда. Поноћни брзи воз је мало пре одјурио тамо, далеко, према северу.

Превео са мађарског: Арпад Вицко

Ђезе БОРДАШ

ГОСПОЋИЦА БЕЛА

Да бих вам испричао ову причу, морам на кратко у Загреб. Тамо, у књижари на Цветном тргу срео сам Белу, госпођицу Белу мог детињства. Кад уђеш, не можеш без књиге да изађеш. И она, срећна због изненадног и неочекиваног сусрета, позвала ме је на кафу у стан у Крижанићевој, коју смо пили за малим писаћим столом танких извајаних ногу, попут срне, у њеној дневној соби.

Писаћи сто је некад стајао у пространој, попут балске дворане, дневној соби њихове куће, окружен француским намештајем, наспрам комодe, која је била право ремек-дело. Полукружног облика са пуно малих фијока, личила је на усправљени клавир, са којег се уздизало велико огледало и сезало скоро до таванице. Мало даље, налазио се двокрилни писаћи ормар са поклапајућом плочом у боји ружиног дрвета на којој су представљени музички инструменти. Сведено, с мером, чиста декорација, баш као и велики сат на дрвеним ногама у соби с десне стране. Одзвањало је осам сати, као какво звонце, кад сам ступио у собу. Овде је заиста све било лепо, ноге су ми тонуле у тепих док је кроз велике прозоре надирала светлост од које су слике постајале живописније, а намештај се сјајио. Тај посебан сјај намештаја је, вероватно, долазио и од сперја, на којем је писало „Холзшумтод“. Једном приликом сам упитао госпођицу Белу шта је то. Објаснила ми је да је реч о средству за заштиту од црвоточине. Послао им га је ујак из Немачке. Наносе га на политуру два пута годишње, око Ускрса и око Божића.

- Овим средством лечим дрво – рекла је, откривајући своју жељу или боље речено страст за лечењем других, а ја сам био сигуран да ће једног дана постати добар лекар.

Студирала је у Загребу, а ја бих јој недељом ујутру носио цвеће, сваки пут кад би дошла кући. И другима сам носио, разносио сам цвеће по многим девојачким кућама, али ни у једну нисам ишао са толико радости као у њену, чак иако би ми на другим местима давали и већу напојницу.

У већини кућа се могло чути: – О, како је лепо ово цвеће! Предивно је! А тек што мирише... – пренемажући су се кмезиле

девојке. – Мама, молим те, донеси воду, али у кинеској вази! – отужно је навирало брборење из њих, док сам ја знао да ваза у коју ће ставити цвеће није кинеска, бар не права, већ само имитација. Праву кинеску вазу имају само у Белиној кући.

Ове удаваче су се појављивале поспане, ситно корачајући у папучама и са папилотнама на глави и ваљда, само из пристojности, затварале деколтее својих кућних огртача. Бела је била другачија. Увек природна, није афектирала. Из очију сам јој могао читати да уме да се радује лепом цвећу. Једном приликом сам добио пољубац усхићења изазван букетом кала прошараних ђурђевком.

– Ово је вредан пољубац – добацио је чика Золтан, њен отац, нехотично подижући поглед са маркица које су лежале на столу, у руци држећи велику округлу лупу.

Чика Золтан је био филателиста. Недељом ујутру би одлазио на новосадску пијацу маркица. Ја сам је тако звао. Замишљао сам да се, попут продаваца икона, на столовима прекривеним најлоном, у некој скривеној улици, одвија купопродаја маркица сакривена од очију јавности.

Тад би се појавила и тета Вилма, Белина мајка, која је, по мом мишљењу, била безбојна. Никад нисам знао да ли се радује или тугује. И сад се ћутећи узмувала, не знајући да ли да стави букет у вазу или да сачека Белу која је отишла по ситан новац у суседну собу. – Само га спусти на сточић. Бела ће га средити – смирено је рекао чика Золтан својој жени. – А ти, ако те занима, разгледај маркице.

Највише ми се свиђала колекција аутомобила. „Аутомобили света“ – стајало је на фасцикли коју би пред мој долазак извадио из писаћег стола, где их је држао закључане. – Гледај слободно, али их не додируј прстима – говорио би ми, а ја сам због тих речи имао још веће поштовање према тим маркицама. На сваком листу је била нацртана карта друге државе. Не копирана, како је то чинио мој старији брат у школи, већ је била тако савршено нацртана да се чинило да је одштампана. На карти су биле представљене границе и реке одређене државе, а на местима градова у којима су се производеле аутомобили налазила се торбица направљена од флиспапира у којој је био изложен најстарији модел тог произвођача. Поред торбице био је исписан број под којим је било могуће наћи, у другом албуму, и новије моделе истог произвођача. У оваквим приликама, чика Золтан је маркице вадио пинцетом, дивећи им се како су лепе. О раритетима ми је само причао, никад ми их није показао, сигурно их је држао у дуплом дну тајне фијоке писаћег стола. Од старије сестре сам чуо да постоји ова тајна преграда, а њој је о томе Бела причала једном приликом, на каналу док су се купале. Рекла је да су им једном провалили у кућу, али раритетне маркице нису нашли. Била је и полиција, без проблема су скинули отиске прстију, који су остали свуда по сјајном намештају. Тако да су брзо пронађени и одведени у затвор.

Дакле, занимале су ме и те посебне маркице, али сам се радовао и овима. Вртело ми се у глави од толико Опела, Реноа, BMW-а, Фиата... Нашао сам и модел Опела који је био паркиран у Белином дворишту. У то доба је у нашој варошици било свега пет

аутомобила, од којих је један био њихов. Сећам се дана кад ме је чика Золтан, пред његов полазак у Нови Сад, посео на место сувозача и одвезао до бензинске пумпе. То је било време кад се код пумпације одлазило лично, као код зубара, морали смо га молити да благоизволи изаћи и наточи резервоар. То пре подне пумпација, Марко није био расположен да прекида недељну партију карата. Ваљда га је кренула. Не удаљавајући се од стола, само је устао, из џепа извадио кључ и дао га чика Золтану да сам наточи. Изашли смо. Пред кућом је стајала, налик роботу, гвоздена конструкција. Отворили смо гвоздена врата, а затим сам ја пумпао, покрећући ручицу лево—десно. Ауто је летео као у сну. Али бих се ја сад вратио у дневну собу напуњену француским намештајем. Зашто да кријем, због госпођице Беле, наравно.

Недељу дана после мог „путешествија“, кад сам опет дошао код њих носећи букет, чуо сам необичан звук мотора у дворишту. Брујао је као какав ауто. Ушао сам у дневну собу и одатле, кроз полуотворен прозор бацио поглед на двориште. Видео сам како су се чика Золтан, његова жена и чика Штефи, апотекар, узмивали око неке необичне машине. Помислио сам, отрчаћу иза да погледам шта је то, али ми је у руци било цвеће. Из предсобља сам се нашао у дневној соби, где цвеће хедох спустити на сто, али су на њему биле маркице, тоалетни сточић је био прекривен писмима. Одатле се улазило у кухињу и купатило. Врата купатила су била благо отворена, ваљда од промаје. Чуо сам воду како тече. Начиних још један корак и тад, кроз отшкринута врата, угледах Белу подигнуте косе. Косу је закачила шналом у облику лептира. Туширала се. Стајао сам залеђен са букетом у руци и ни макац. С дивљењем сам кроз отвор посматрао обресе њеног тела. Сигурно је и велики сат у тој дневној соби тог тренутка застао! Искрао сам се на врховима прстију, ходајући уназад. И да ли сам на сточић, столицу или баш на маркице спустио букет ни дан данас не знам. Али сам истрчао из куће тако, да је мој унутрашњи немир и бубњање дамара, надјачало и зујање мотора на дворишту.

- Шта си мазнуо да тако бежиш? – питао ме је на улици Ђури.

– Зашто овако касно разносиш цвеће?

- Сад смо тек завршили букете, целу ноћ смо правили венце за сахрану – одговорих.

- Следећи пут пожури! – рекао је гурајући ми петодинарку у руку.

Нисам ништа одговорио, журио сам, јер су ме, заиста, код куће чекали венци.

Ђури, чика Штефикин син, је био Белин удварач. Он јој је викендом слао цвеће. Нисам волео ни њега, ни његовог оца. Међутим, у апотеку сам ишао. Ту сам се дивио ретко великом апотекарском ормару. То и није био ормар, као код Беле, већ прави изрезбарени, дрвени зид. Симетрично подељен на два дела и застакљен, са безброј малих полица и фијока, а на средини је тешка завеса од црвеног броката стајала уместо врата. Кроз њу би се појављивао чика Штефи, кад год би чуо звонце окачено на улазним вратима. Заправо не он, већ авет која је позади стално нешто мућкала и брчкала. Прво би његов велики стомак затресао тешку завесу, затим би се појавила ћелава

глава зрачећи натприродном светлошћу у полумраку и тек онда би се појавио он лично, у пуном облику. Једном, кад је овако иступио из свог скровишта, јако ме је постидео. Ушао сам по аспирин. Напољу је било хладно и дувао је ветар, те нисам скинуо капу.

- Имаш ли нешто под капом? – упитао ме је на саму њему својством мађарско-немачким акцентом.

- Немам ништа – одговорих помало збуњен, на шта ће он : – А и види се!

Машина коју сам, оног незаборавног дана, видео у Белином дворишту, била је чудесна. Следеће недеље сам је и мало поближе осмотрио. Прво сам веома пристojно предао цвеће, чекајући хоће ли ми рећи нешто што сам га прошли пут само тако бахато спустио, да ни сада нисам знао где. Ништа ми нису пребацили. Бела је била веома љубазна и лепа. Тек изашла из купатила, испод кућног огртача врат јој је био орошен капима воде. По обичају ми је дала два динара, а ја, још увек плашећи се да не спомену прошлу недељу, рекох чика Золтану да бих сад, уместо маркица, радије погледао машину. – Е, она је нешто посебно – рекао је изводећи ме напоље.

У складу са својим позивом професора, детаљно ми је објашњавао: – Ово је мешалица за бетон на струју. Послали су нам је рођаци из Немачке, али не цабе.. Овакву још немају ни зидари. Колекција „Научници света“ је отишла на њу.“ – рекао је више за себе, а ја сам приметио: – Али аутомобили су остали.

- Њих не бих дао ни за сва блага овог света. Научнике никако нисам могао да сакупим, бар не онако како сам ја то замислио. Али зато ова мешалица за бетон вреди колико и колекција! Убациш дванаест лопата шљунка, четири лопате цемента, затим три четвртине канте воде и излијеш такав темељ за кућу која се никад неће срушити.

- Имате ову кућу, шта ће вам још једна? – питао сам. – За Белу и њеног будућег мужа, ту ће живети. Овде ћемо дозидат две собе, кухињу, купатило...

Олизао је дугачак кажипрст, као какву маркицу, показујући ми где ће залепити ново крило куће на стару. – Градићемо на овом делу баште, а и бор ћемо избацити одавде – додао је.

Било ми је жао Беле, јер ће живети са Ђуриком. Нисам био расположен ни да јој донесем његову вереничку корпу с цвећем, за коју сам код куће сазнао да је већ наручена, а понајмање да јој носим бидермајер. Чврсто сам одлучио да ћу га бацити у јарак иза трафике на ћошку...

Није ми се указала прилика за то. Кроз прозор наше кухиње сам видео како тета Вилма и госпођица Бела, обучене у црно, разговарају са мојим оцем. Навикао сам се на црнину, вести о смрти су стизале код нас као душе у рај. Пошто би јавили мртвозорнику и наручили сандук, кад неко умре долазили су к нама, како бисмо на време направили венце. Често се и господин Богишић, свештеник, код нас распитивао за ким треба да звони у цркви.

- Десила се несрећа, умро је господин професор – рекао је отац улазећи у кућу, – ударила га струја.

Овај догађај је и мене потресао, као да сам и ја доживео неки

удар. Нисам могао да верујем. Немогуће, помислио сам. Шта ће бити са маркицама и са Белом?

Отац и мајка су до касно радили и ми смо им до сумрака помагали, чак су и старог Фрица позвали. Он је помагао у време празника пред Дан мртвих и кад је било пуно посла. Правио је рамове за венце и жицом везивао јелове гранчице. После сахране отац га је исплатио и само рекао: – Фрици, једна добра сахрана понекад више вреди него Сви свети.

Уз кафу, говорим Бели колико је још у мени жива слика њихове дневне собе, толико да бих могао нацртати где шта стоји. Комода, сат на дрвеним ногама, тоалетни сточић и велики сто, чије су се ноге у облику сидра шириле према горе, клавир...

- Све смо морали продати како бих завршила факултет и да овде купимо стан.

- Продали сте и колекцију маркица?

- Да. Нисмо се разумеле у филателију.

- Зашто сте се доселиле овде? И код куће си могла добити посао.

- Због Ђурике.

- Предомислила си се?

- Не. Знаш ли како ми је умро отац?

- Знам. Ударила га стр...

- Не. Ударио га је Ђурикин отац.

- Па, ви сте нам рекли да га је мешалица...

- И ми смо тако знали. Али није тако било. Неколико недеља после сахране, један млади хирург нам је у поверењу рекао да је обдукцијом откривено да није умро од струјног удара, већ од унутрашњег крварења. Поломљена ребра су му пробила плућа. Смрт је наступила услед трауматског пнеумоторакса, а на смртвоници су написали да је умро од срчане фибрилације. Разумеш?

- Немој ми замерити, али звучи невероватно.

- И мени се тако чинило. Касније, кад сам размишљала о свему, схватила сам да није немогуће да се баш тако десило. Градња је била у току. Тата се није баш радо одрекао маркица, али је набавио мешалицу. Он и Ђурикин отац су заједно убацивали материјал у мешалицу. Ту су била још и два зидара. Тата је био у мокалинама. Шљунак му је ушао у ципелу. Наслонио се на мешалицу да истресе шљунак из ципеле. Кад се Штефи окренуо, видео је да тресе ногом. Помислио је – тресе га струја. Како би га одвојио од мешалице, лопатом га је ударио постранице.

- Значи, није намерно.

- Не. Наравно да није. Хтео је да помогне. Тата је од ударца изгубио свест. Одвезли су га у болницу, где је после три дана умро. Штефи је преко својих пријатеља лекара средио да испишу лажну дијагнозу. Разумеш?

- Разумем. Што их нисте пријавили?

- На крају смо их пријавиле. Прво сам раскинула са Ђуриком. Рекла сам му шта сам чула, а он мени да ионако не би могао живети са мном кад мислим да му је отац убица. Али ни до дана данашњег не

мислим тако. Само сам хтела да, уколико не зна, сазна истину. Не бих могла да живим с њим док ово не разјаснимо.

- А ти си сигурна да се све тако десило? Да је то истина?

И даље ми се чинило да је ово плод нечије маште.

- Слушај. Лекар сам – изговарајући ове речи, усправила се у столицу. Уз тело припијени џемпер јој је још више истицао привлачне обрине. Да је направила само један заводнији покрет, дотакао бих је. Али није био добар моменат за то. – Данас ме нико не може убедити да је било другачије.

- А шта се десило са пријавом?

- И то су средили. Нису га есхумирали. А у полицији су нам рекли да од тога неће бити ништа.

Бела одлази до бара, вади Мартелл коњак, сипа у чаше. Пијемо.

- Не досађујем ти својом причом? – пита. Климањем главе негирам.

- Кад сам већ почела, испричаћу ти до краја. Покушала сам све то да заборавим. Није ишло. Раскинула сам са Ђуриком. Остала сам овде. И мама се доселила. Удала сам се, родила дете. Развела сам се. Опет се удала. Ни овај брак није успео. То је маму докусурило, умрла је. Прешла сам преко свега, сад живим само за дете. Ускоро треба да матурира. Али ми једна мисао не излази из главе: и ја сам убица, баш као и Штефи.

- Шалиш се? Зар не?

- Кад би само знао колико ми је људи на онкологији умрло на рукама! Дам им ињекцију како би им ублажила болове, а оно: ехитус летаис. Крај. За ово сам ја одговорна.

- То је друго. Ти поступаш по правилима лекарске етике.

- Ђурикин отац је поступио по правилима живота.

- Тебе мучи грижа савести, јер ти умиру пацијенти. Умрли би и без ињекције и то у најгорим мукама.

- Истина. Али не мучи ме то. Већ што затварамо очи пред проблемима, а они и даље постоје. Разумеш? Како у послу, тако и у животу, политици.

- Разумем, али не схватам зашто те то толико мучи?

- Знаш ону стару изреку: свет почива на малим лажима. Е, па рећи ћу ти. Немам више снаге. Уморна сам од свега. Читао си Чехова? Он каже: ако кренеш десно, растргнуће те вукови, ако кренеш лево, растргнућеш ти њих. А ако идеш средином, растргнућеш сам себе. Е, то је истина. И шта да саветујем ћерки? То ме мучи.

Извукла је фијоку сточића и скоро срушила флашу коњака, а у њој Еглонул и Пхоспхалугел. Слушајући Белу, непрестано размишљао о томе како сам је замишљао као најбољег лекара. Кад оно, није у стању ни себе да лечи. А највише сам је поштовао због тога што зна шта хоће и што је пуна енергије. Истрошила се? Шта јој је то Ђури одузео? Мир, породицу, могућност да се докаже као супруга? А тако је лепа, зрела жена! На врату ниједна бора. Није од оних истрошених средовечних жена.

Проматрамо се, везе из детињста нас чврсто везују. Поново ми је пред очима слика – она у купатилу...

- Знаш чега сам се сетио? – питам. Испујам гутљај и скрећем тему: – Никад се ниси брисала пешкиром. У доба кад сам ти доносио цвеће. И сад могу на твом врату да замислим капи воде.

- А, мислиш на Дунстбаден?“

- Шта?

- Јако добра ствар за здравље. Кинески третман. Водом угрејано тело и не бришемо пешкиром, већ пуштамо воду да се слије и само осуши. Зато се никад нисам брисала. Мама и ја смо овај третман назвале: „Дунстбаден“ – динстована сауна. Одлична метода за очување виткости, струновсти коже, а и ума.

Насмејана устаје. Чини ми се, креће ка купатилу.

На малом писаћем столу, поред флаше коњака, у лаганом раму стоји смеђе тонирана фотографија. У првом плану Бела у светлој сукњи на фалте, иза ње родитељи, а мало удесно деда Јакоб Зауер са супругом. У десном углу фотографије утиснут логотип фотографа: „Photo Pechán – Újverbász“. Уобичајена породична фотографија, помислили би.

Из купатила се чује жубор воде. Сипам себи још један коњак.

Превод са мађарског: Кристина Миловановић

Александар СТАМЕНКОВИЋ

МЕЛХИОРА

Био је април, месец заљубљивања, када ргунус цвета иза кованих ограда на зиданим парапетима, вијугавим сокацима ишчезле вароши, измештене у историју, као некакав артефакт или окамењена у материји слика сећања. Април је био, Лета Господњег, уцветао иза чипки ливеног гвожђа, у озареној патини градског језгра и био сам трезвен данима, јер сам хтео да будем пијан, али не од вина или ракије, него од нектара априлског полена и тучка, вихорен, готово етеричан, будући одиста заљубљен. Макар сам тако умислио, последично идеји да у месецу заљубљивања, априлу, тако мора бити.

Уосталом, хитао сам на састанак, да, на љубавни састанак, *судар*, како је говорила моја генерација у веку своме. Хитао безразложно, јер сам кренуо уличуљцима древне вароши који сат раније, не бих ли базао дуже и уживао у нежностима пролећа и умиљатом сунцу, које не пржи, као лети, нити, пак, уједа, као што то с јесени бива. Имао сам времена, дакле, довољно...

Имао сам времена, дакле, довољно да свратим код Сове, њене најбоље другарице од детињства још или макар од поласка у школу. Сова је становала у сивој згради пред улазом у највећи градски парк. Том зградом у оно доба стара се варош раздешавала на тој страни, омеђином, дакле, непријатељске новоградње, мада је, узгред, ово бездушно здање новоградња могло бити негде раних педесетих, никако у доба овде поведаних збитија. Како год, Сова је ту, баш као буљина, буљила из ленонских оквира своје богате диоптрије, у девојачкој соби, што је прозором гледала на улаз у парк. Доле, испред парка, предвајајући магистралне токове ка југу и северу, испречила се, на пешачкој ади, бензинска пумпа, али шта је до тога?

Да будем искрен, код Сове сам свратио, не да бих пио, поменух трезвење, сада додајем и одлуку да у њему опстанем тог дана, као и данима потом. Уосталом, Сова алкохол у кући није држала, чак ни штеку за недајбоже. Утолико боље, јер сам свратио не бих ли, узмогнем ли, од ње још коју тајанствену вест о Магдалени ишчачкао.

Да будем искрен, није ми се допадало на какво је друштво своју рану младост Маги трошила. Забуне да не буде, радило се о

косматим градским цукцима, који су, однекуд, себе некаквим хипицима сматрали, верујући још и у то, како се у рок музику, блуз и индијску филозофију разумеју. Одређени број њих, не толико једноцифрен, да би га сматрали маргиналном, нимало забрињавајућом појавом, бо се иглоу у ручну вену, што се у оно доба називало *фиксом*, *џанком* или *трипом*. Не кажем да се Маги фиксала, рекао бих да ни дувала није, марихуану, рецимо, хашиш, не, ни шмркала није хероински прах, заиста не. Само је личила на то, хоћу рећи на све њих, остале из групе, субкултурне, како су говорили социолози, кудраве пашчади, како сам о њима изволео изражавати се ја.

Моја забринутост имала је други разлог. Знајући како сам био, заправо, Совин кандидат, а ту главицу маслачка њених сањарења одувао сам оног тренутка када сам театрално обзнанио своје лудило поводом Маги, те тако у женског створа зло нараста и пакост гноји, Сова се изродила у поверљив извор злих информација о својој најбољој другарици, са којом је и хипи-дане блејања у сунце које најављује еру Водолије поделила, самим тим и друштвање и његове шугаве секташке обичаје. Оштроумна Сова прокљувала је какав ми бол тиме задаје, те су се жарке игле њене пакости усијавале и бездушно ме пробадала кроз сва танка места, а најтања беху она поводом њихових хипи-дана и прљавштине којом су их осаджиле, јер довољно је прљавштина већ то, ако се Маги са овим или оним ћаловом ма и за руку држала... Према тим Неандерталцима артикулисао сам дубински самоникло гађење и не друго, него јетки презир, као и огољену фашистичку жељу да их у црно одевени ескадрони смрти изгазе поткованим чизмама и изломе челичним пендрецима у некој новој ноћи дугих ножева, јашта!

Ипак, ни један од тих маснокосих копилана мени никада није никакво зло учинио. Зашто, онда? О, брзе, пребрзе беху руке Совине да се маше црно-беле фотографије из фиоке њеног писаћег стола, фотке готово мутне услед лоше бленде јевтиног фото-апарата, начињене на школском летовању, негде на хрватском приморју и са нацерењем демона ноћне море тресне ми је испред носа, као други жути картон у фудбалском мечу, онај што је уједно и црвени.

- Маги! Гледај је! Биле смо седми разред!

Гласила је пресуда, цинизмом оджвалављена. Пресуда, јер шта је друго могла бити у часу, када на фотографији угледах њу, баш какву сам је злопамтио са школских летовања, у хаљиници од газе, голих ногу у клонпама и грудима које пупе кроз газу, поредуге косе веселим покретом у осмеху лица за раме забачене. Инађија Ђорба! Чанго-Ромкиња која је ишла са мном у школу, мој неokaјани грех...

Инађија Ђорба, треће одељење супротне смене, смеђепута и органски неразлучива од субкултурног имитата свог племена. Инађија тамне косе, артикулисана симулакрумом чергарског народа под сунцем неког другог живота, хипи-девојчица отровна. Одраслији мангупи због ње су већ и ножеве потезали, те су око њене страћаре у дворишту глувог сокака најстарије махале у трошном језгру бондрук-вароши бритки ножеви севали, да смо ми, њени врсници, тешко и дуж гњиле тарабе њеног дворишта пролазили, а када се та старија мангупарија не би туда смуцала, иза тарабе, под квргавим орахом,

седео је њен бркати Чанго-отац, кудрав и црн као оједени сулундар при устима својим, тавнији од коритарских Каракана са југозападне периферије града, што нам је приступ Инађији чинило готово немогућим.

Ипак, познавао сам је, као и она мене, јер како би, иначе, до тога дошло? Памтим добро и још како свеже, њене блесаве изјаве да презире све мушкарце, све младиће, оца рођеног на челу огавног мушког племена, јер воли човека мртвог, заљубљена је и остаће заувек у Џима Морисона, невеста сени хипи-иконе и тандара-мандара, док се још у узрасту своме коју годину старијим дрипцима штедро давала, чинило се на сам њихов миг. Макар да смо ми, бубуљичави губитници, тако ту ствар видели. Отуда је, пркосећи нам, током слетских вежби на бициклистичком полигону школског дворишта, у реду вежбача најближем нама, који са слета бесмо удаљени, те смо седели на степеницама улаза у школску библиотеку, предочавала свој чоколадни пупак, задижући белу мајицу из црвеног трикоа, наводно због мајске спарине. Или сам, заправо, рођен са интелигенцијом телета...

Можда је томе допринела моја неодгонетљива учауреност у сопствени оклоп спрам света и века, те девојке, као ни вештину удварања, познавао нисам, а до тог времена телесна искуства имао једино са својим десним дланом. Тако се и случило, на обали мора, летовања првог, када навршисмо лета узрасних четрнаест, да јој је леђа боје какаа заштитном солеом мазао мој најбољи друг, док сам ја из прикрајка гледао, згрожен над оним што га чека по завршетку десетодневног медитеранског парадиза. Подозревао сам да ће га моира, хелоа стопроклето растргнути, али преварих се. Мој другар од чвршће је грађе саздан, него ово што вама сада говори.

Баш тако, постадох *ово*, наредног лета, када имасмо година петнаест, на истом месту, у месецу истом. Не, нису ме због ње старији мангупи тукли, као мог друга по повратку у наш град, чега постадох сведок, а да нисам смео ни помислити да му помогнем, да прискочим и, ако ништа друго, поделим са њим те понижавајуће буботке, шамаре, песнице и колена у трбух. А проклета Калаштура испред носа му је шетала Питекантропусе из локалне хипи-комуне, док је под тим истим носем отирао дланом скорелу крв њихових скоријих форхенда, крошеа и свингова. И увек би се насмешила, намигнула или загледала расутим сјајем тавних зени, као да се пита откуд све ово, он, ми, она и та одраслија мангупарија око ње...

Али, дужан сам подробнијег објашњења како је, ипак, до тога дошло, можда и морало да дође. Ево, сећам се још једне њене блесаве изјаве, са тог претходног летовања. Погодило се да смо Инађија и ја истовремено кажњени, независно једно од другог, за различите ситне преступе, због којих смо изложени епитимији мазања паштете на танку парчад хлеба за цео школски камп, преподне, у време одласка на плажу. Тако се у рерни дрвене трпезарије нађосмо сами, нас двоје, и док смо мазали паштету из великих магацинских конзерви, она рече запевљивим, мазним гласом, како је паштета боља од џема, зато што има више дроге... Потом, дохвативши таблон са већ намазаним кришкама, зањиха бочним волутама младе виолине, у неком црвеном

шорцићу, најпожељнијим волуменом бутина и листова, скулптованих демонском руком генија уништитеља. На глави је носила лиснати шеширић из хипи-реквизитаријума оног времена, а свиласта тамносмеђа коса падале јој низ пантерска леђа, откривена неком врстом плажа-мајице ондашње моде.

Али, нисам се тада заљубио у њу. Ућуткан несхватљивом, велим, инхибицијом, закључих тек да, када би овај женски пантер којим случајем допао мени, било би то неупоредиво искуство, из мог тадашњег угла незамисливо...

Потом, у другој половини истог лета, у сеновитој кући што сам је под жалосним врбама на западној страни града од деде наследио, усних свој потпуни, живи, савршено консеквентан спој са Инађијом. Пренух се у глуво, јаром одмакло јутро, збуњен, осујећен чињеницом да то, ипак, само сан беше. Дуго сам прелазио длановима по себи, путањама њених руку из сна и превлачио преко постељине и деке кауча траговима својих руку по њеном, у сну недокучиво стварносном, неухватљиво плотном уобличињу.

Каква глупост! Помислих. Инађија и ја? Немогуће...

Ипак, почео сам више пажње да обраћам на гурбетске црте њеног лица, најчеће заклоњене косом. Уочих повијени, гаврански нос грабљивице, дебеле усне њене расе и отровне кретње говора тела, којима се у континууму покрета, мимике и положаја, преко свих минуциозних прелазних секвенци, нудило, обећавало, давало, доступно свима и остварењу сваке жеље и замисли, колико год далеко ишла.

Још увек је нисам заиста желео, или, пак, та жеља не беше довољно себе свесна. Како год, управо негде пред сам полазак на друго летовање, наредне године, махну ми она из једног ондашњег кафића, код главне раскрснице у граду, седећи за шанком бочно окренута отвореним вратима, док сам пролазио тротоаром са друговима. Помислих да не маше мени, не може бити, нити коме од ових што су са мном, што би могло бити још мање. Ко зна коме је махнула и због чега, закључих.

Када су два школска аутобуса пристала на попришту легендарне битке из Другог светског рата и ми изашли да се испишамо у оближњем ресторану и протегнемо ноге, пришла ми је да пољуби иконицу, коју сам носио на ланчићу око врата. И даље сам је гледао као збуњено теле, а када смо стигли на одредиште, камп у шуми на стенама високо над заливом, сама ми је, још прве ноћи, дошла у бунгалов.

Сетих се тада прошлогодишњег сна, али мало се из њега те ноћи догодило, тачније нимало. Али, почело је... Отпочела је отровна мимикрија Инађије Ђорбе!

Пресудна чињеница по сам догађај и развој његових последица јесте да смо ту ноћ у бунгалову провели сами, ни од кога опажени. Са мном су бугалов делила још тројица, но они се те ноћи, већ према навикама ондашњег узраста, разиђоше incognito, куд који по тами ноћи у којој су све краве црне, те се не види ни једна.

Инађија и ја крили смо се и од себе самих. Она, ваљда, стидећи

се, упркос грабљивости, везе са неким као што сам ја, а ја, пак, стидећи се чега и она, то јест себе самог. Тако за нас нико, подвлачим и акцентујем *нико*, није знао... А ја сам подозревао шта ме чека по повратку са летовања.

Захваљујући учаурености у оклопом заштићено сопство и донекле чист психички аутизам, временом сам развио ванредно живу интројекцију, изнад просека свог узраста, искуства, па и саме болести, јер се толики терет инхибиције може једино болешћу да означи и то у дословном, дијагностичком смислу. Моја интројекција била је тако јака и пластична, да сам случај свог најбољег друга од прошлог лета у властитом искуству носио као патње које сам сам преживео, као ране на мојој сопственој кожи испечене. Уколико је мој друг и био саздан са чврстим лукобраном сопства и његовог интегритета, мене би таласи са непредвидиве пучине, чије обзоре исписује руб суноврата, разбили као стаклену вазу, разнели у прашину, те за мнош, знао сам то, не би остао ни прах на камену.

Уосталом, на прилике, људе и догађаје, од неког је, не много ранијег времена, почела хабитуалну илуминацију да исијава мистична саблазан, ослобођена и призвана једном филмском сценом. Реч је о самом почетку Форманове *Косе* и црнкињи са некаквим конфетама у коси, која окренута сунцу над облакодерима Менхетна, пева у славу доласка ере Водолије, ношена балетом псеудоциганског племена, које се, шарено као черга, вуцара њјујоршким Централпарком. Зевао сам у ту сцену, хипнотичким магнетизмом прикован за приказ и мелодију, док су ми ребра кретала насупрот архитектоници грудног коша, као да хоће поискати из меса, а недокучива чежња кидала из мутне дубине свог нејасног порекла, на ивици суза, не од туге, не од радости, него од ужаса замешеног квасцем неиздрживог блаженства. Из предилувијалног времена примордијалног човечанства, обједињеног култом сунца и дивинизмом соларног божанства, из свог празаборавом забрављеног затвора, окамењеног стећцима Стоунхенџа, блеснула је порфиром недојашњеног прасећања на плирому живото, који се никада није живео и предела у којима се никада није боравило. Прозрачила је све смислене садржаје мог младог битисања, као и оне који би могли имати ма какав смисао, јер су од тог пурпурног пожара на обзору летњег сутона и његове проламајуће мелодије у славу Водолије смисао и добијали, онај виши свакако и цептио сам за тим соларним екстазама, вапећи за искушавањем мистичне саблазни, ловећи је где год је било могуће, рецимо међу дрвећем градског парка, у зубатом сунцу октобра над његовим смеђерујним крошњама. И, наједном, Инађија Ђорба из чергарског племена, што загледана у сунце призива Водолију, она у ритама цветним и шареним, која, однекуд, баш мене хоће... Тако ми се нож саблазни још дубље зарио у груди, климајући на све стране, разносећи рану што је гнојила назрењем распада у блаженственој грозоти.

Кучка ме намамила у свој бунгалов, једном када иза доручка није отишла на плажу са осталима, а ја се дежурном наставнику пријавио за самостални излет до најближег града.

Камп пуст, преко прозора и врата њеног бунгалова пребачени

плажни убруси. У том затамњеном мизансцену раног блуда, лежала је на доњем кревету, већ искусна, сласном јегуљом своје наготе, неодољивом као грех, жеженом као бич свирепе господарице, врелом као милина њене бездушне милости, ретке и драгоцене попут витражним сноповима прозаченог оникса пред олтаром или њеног сопственог милосрђа, паралишући шмоклана који се дрзнуо да приграби моје мутирајуће обличје и непоуздани идентитет, у овај час сказивања пре готово пола века, искусна, велим, довољно да поведе његове знојаве дланове и алави језик, који се цедио полуцијом, по мекој чоколади своје коже затегнуте облинама, скулптованим, рекох, умећем генија уништитеља.

Ни тада није било као у сну, чак ни у обрисима сенки његових, јер сам, наравно, био теле које не зна ништа и све сам упрскао одсуством елементарне самоконтроле, пре него што сам се спојио са њом, како већ у тим годинама бива.

Ипак, ту се догодила значајна ствар: сетих се или саградих напрасно такво сећање, да сам реп сна сасвим заборавио, реп који се сада завуцарао за његовим главним садржајем њеним бездушним ишчезавањем у одјеку вештичијег смеха, којим кроз немерљиво време, могуће једино по логици сна, дојекује језна порука запевљивог, мазног гласа:

- Кад почнеш да се фиксаш, јави се...

Заиста не знам да ли сам овај неутешни епилог прошлогодишњег сновиђења измислио тог часа, или га се заиста сетио. Како год, севнуо је као иницијална варница и дуго сам мислио да је то био један од многобројних свитаца, испалених из усијаног језгра ума генија уништитеља за мене задуженог, али у овим годинама својим нисам сигуран није ли се тога досетио мој анђеол-старатељ, не бих ли благовремено урадио тачно шта треба и како треба?

Искрали смо се, потом, из бунгалова, да запалимо цигарете, на једној згодно скривеној стени, из трња наднетој над запенушале таласе, који су дубоко доле бесомучно тукли плочасту обалу. Једини сам у кампу знао за ово место и већ који дан долазио ту да самујем, загледиан у пучину према којој се одатле залив отварао. Нико ме раније није опазио како се провлачим тамо, јер на тамо никаква стаза није водила, те и сам случајно набасах на стену, над бесно море и плочасти сложај камените обале. Сада је стајала на стени леђима ми окренута, у хаљетку од газе, голих ногу, боса, без бикинја, те се кроз у розе варикини бојену газу белеху неосунчана места њеног натражја: трака преко леђа и ласти над гузовима. Сунце-бог севало је са високе тачке источно од стене и залива, најављујући еру Водолије мутним сећањем на прекатаклизмичне култове предачких хорди. Громада тужне среће и одвратности одрањала се од хридице окамењеног прастарог искуства, рељефног од фосилних лишајева ко зна када замрлих осета, који сада плануше, засјакаше као очи отровнице, продирући урокљиво кроз лимфу, ткиво и срж костију, густо и јетко обеспокојавајуће предосећање које пламти изопаченим просветљењем, чинећи страховитом фигуру Инађије Ђорбе, истопљену од сопственог младог сексипила, развраћену својим недозрелим еротизмом, надлазећу и

све опакију курву василинску... Стиснутих песница, обема рукама, из све снаге грунух међу њена плећа и вриснувши, стропошта се у трње под стеном. Њен врисак прецвикаше неодређени звуци тупих удара, суљања, одрона и, потом, након мале вечности тишине, одјекну слабашан плјусак доле, под плочастим стенама. Никада је нису пронашли.

Не погледавши доле, присебан, приближније недовољно или, пак, сасвим несвестан шта сам учинио, опрезно се извукох кроз четинарско шибље и ино растиње, не према кампу, него дохвативши се некаквих заобилазних богаза, нађох се на стајалишту локалног аутобуса, који вози обалском магистралом и заиста се обрех у оближњем граду, у ком проведох време до вечере. У кампу затекох унезверени очај, али ни један поглед не паде на мене. Зашто би? За нас нико није знао, а ја сам се управо вратио са самосталног излета. И тако, случај овај остаде иза мене, а ја, не хајући за било какву званичну верзију, ја се разболех у ћутању, у самоћи, у страху. Разболех се грозно и пропиштах у ужасима, за какве нисам помишљао да су могући. И, пропих се. Пио сам једнако грозно, колико сам и болестан био, а ракија је наливала црни профил моје потискиване убилачке персоне, која ми се враћала, прегледна и тачна као збир два проста броја.

Још брже беху моје руке, да из Совиних зграбе фотографију на којој је Магдалена у хаљиници од газе, голим ножицама стојећи у клонпама, бујну косу за раме, покретом главе у осмеху лица, забацивала. Загледах се у отисак замућених контраста, који је могао бити и утвара Инађије Ђорбе и прођоше ме срси, ледени и врели истовремено, док ми је горка слина јурила у грло.

- Даћеш ми ово! – одсекох импликацијом беспоговорности и једноставно отех фотографију, сјуривши је у унутрашњи џеп јакне од тексаса.

Док сам силазио према улици, за мном се низ хаустор проламао одјек Совиног крика. Вратих поглед на фотографију, тргнувши је из џепа. Не, брате! На њој се смешила Магдалена, лепа и невина као анђеол. Уосталом, ко год да је позирао на бледуњавај фотки са школског летовања, ја сам овог поподнева имао да на улазу у парк сачекам своју Маги, а она је, истог поподнева, имала деветнаест, не четрнаест узрасних лета, баш као и ја. Тако сам фотку вратио у џеп и смирен прошао пешачко острво са бензинском пумпом, дошавши до бетонских каскада улаза у парк.

Међутим, чим сам сео на каскаду, фотографија ме засврбела у џепу. Запалио сам цигарету и кроз одбијени дим посматрао људе у парку, покушавајући да одвратим пажњу. Неугодно голицање преко левих ребара, где се фотка у џепу угнездила, приписао сам честим, готово редовним насртајама дугогодишње болести, чији најморбиднији удари беху већ уминули, те су оваква подбадања путем навике учињена довољно подношљивим, да узнемир не прерасте у свирепи стрес и разломи нормалитет постојања у парампарчад. Одаспоља, притече ми у помоћ одиста богат колорит пролећног

поподнева у парку. Број шарених људи, љупких и zgodних женица, деце са балонима на узици или змајевима на канапу, нека су већ и сладолед облизивала из купастих корнета, шетача паса на повоцу, пуфнастих, ушатих, умиљатих, као и оних медведастих аждаја, мирис кокица из фуруне на застакљеним колицима, граја из баште старинске кафанице тамо код фонтане, сав тај омнибус парковске променаде, уцветао као и ово априлско поподне, ишао ми је на руку. Циљао сам кроз ароматична повесма дуванског дима и златасто треперење младих лиски дрвореда, у богатом, али смиреном калейдоскопу одевних тканина шетача, вижљасту фигуру моје Маги, њен охоли корак војвоткиње, свестан божанског племства својих дугих ногу.

Уочих, између парова са децом, млађих парова без деце, групних и усамљених шетача, прилику чији се корак слично понашао као преломљени, енергични, самосвесни корак Магдаленин, али се та прилика, севнувши мојим препознавањем, стварним или само уображеним, намах губила међу људима. Зажмурићу, помислих, све док ми не приђе и покрије очи длановима, како је умела понекад да чини. Волео сам ту њену игру, деловала је као безазлени хир незреле девојчице, мали контрапункт мом подозревању курве василинске испод образине ћутљиве озбиљности, под којом се крила права Маги, из времена њене хипи прошлости.

Жмурећи, док сам гасио цигарету о бетонско ребро каскаде, захух суљање клонци по храпавом асвалту парковске стазе и, одиста, капке ми преклопише дланови... Али, ово беху мали, знојави и врели дланови неких још увек дечијих руку, а не дугопрсте, ледене шаке које довршавају грације руку моје Магдалене.

Скочих са каскаде и окренух се. Ни једну уобичајену одевну ствар Магдаленину, коју сам очекивао, нисам угледао, рецимо зелени дукс, испране уске фармерке преко чизама од антилопа... Створење које ми се смешило, стајаше у клонцима, голих ногу, у краткој хаљини од газе бојене у розе варијететима, предуге свиластосмеђе косе, са изразом лица и његовим цртама сачлањеним од фацијалних елемената пубесцентне Маги и Инађије Ђорђе, какву сам злопамтио са школских летовања... Притом, девојчица услед мешавине расне разноврсности није била нимало ружна. Напротив! Чинила ми се, некако, анђеовски лепа, уједно и безобразно лепа, али та лепота и њен, услед узраста овог детета збуњујући сексипил, као да су банули из некаквог заума, неприродног и неовдашњег. Напола пропупели девојчурак одиста беше задивљујућа синтеза Циганице и словенске девојчице, тамносмеђа и зеленоока, пуних усана на испијеном лицу танког, правилног носа, док јој бадеми зеница сјаху циганском ватром беспопштедног подавања страсти и прохтеву.

Онда се гласно насмеја и запевљиво рече:

- Чудиш се? Чудна ли сам ја? Твоја Магдалена?

- Маги! – разрогачих се и почех да осврћем унаоколо, мада је уоколо и даље све исто било.

Одмах сам прозвао своју болест, тражећи, у часу, смисао виђеног у њеном новом, неуобичајеном насртају, чему је узрок, по свој прилици, фотографија под мојом јакном, али као да ме сагледава

из мене самог, створење запекуши:

- О, не, ниси ти, мили мој, халуцинирао ни током својих најтежих дана. Не позивај се у стари азил, он је тренутно за тебе затворен... А, ја? Па, нисам ли Маги, твоја девојка већ два месеца? Или си неку другу очекивао?

Прибрах се, ипак, настојећи да глас утерам у смирени тон:

- Не! Ти ниси Маги. Магдалена је мог узраста, а ти си клинка. Колико ти је година? Побегла си из школе, а? Вуцараш се по парку у том хаљинчету, као да сама тражиш ђавола?

Дете ме гледало подсмешљиво, док сам јасно уочавајући узалудност преласка у напад, хрлио даље:

- Шта се смејеш? Зар те није срамота да изгледаш као курвица нека? Где су ти родитељи, ако их уопште имаш?

Девојчица се тада гласно насмеја, зацени чак, запљеска рукама, надимајући напупеле груди кроз газу хаљетка. Забацивала је главу и отезала заостале зацене смеха, гледајући у небо. Онда спусти поглед на мене и зени јој севнуше опако.

- Ко сам, је ли? Имам ли родитеље? Колико ми је година?

Боја гласа, мелодична зовност и запевљивост били су истоветни као у Инађије Ђорбе, онакве, какву сам памтио.

- Знаш ти колико је мени година, колико ми једино може бити! Или си заборавио? А сада ћеш да чујеш ко сам и чија сам... Ја сам кћерка пакла, дете нечастивог, дух и утвара Инађије, коју си ђаволу у наручје послао ти, баш ти... Магдалена не постоји, никада није ни постојала. Кроз Магдалену ти долазим ја, да ти кидам душу, скоте смрдљиви, да ти наплатим за сваки сат проведен у паклу од часа када си ме гурнуо са стене...

Тресао сам се.

- Шта се тресеш? Увек си био кукавица, таквог те једино и памтим.

Каскада се пружала између нас, низ неколико степеника према тротоару, створење се окрете и закорачи доле. Онда застане на тротоару и нагло се осврте на мене. Зенице јој поново плануше.

- Полази са мном! Тек ћеш да ме видиш...

Осврнух се, унезверен. О, како је све около баксузно исто било. Сви ти људи, љупке женице и деца са балонима, са сладоледом, апарат за кокице, башта старе кафанице, пси на повоцу, сва та разиграна проза пролећне свакодневице стазама и лејама парковске променаде. А овамо, женски пубесцент, мио и грозан, преплануо од сунца неког другог, жарког поднебља, ако не од ватри и огњеног свода самог пакла...

Одлично сам схватао да ово није халуцинација. Потпуно трезан, рекох, сасвим прибран, при памети и свеукупном нормалитету, не тако честом за протекле четири године као овог дана, овог поподнева, пођох за створењем...

Ишао сам за њом по вољи неког магнетизма изван мене, у чијој сам се власти потпуно налазио.

Гледао сам у њену предугу косу, просуту низ леђа свиластим сноповима смеђих тонова, који су се на махове, у покретима ходања,

преливали риђастим или боје каљаве земље одсевима, док је хаљетак од газе лепршао око ње, откривајући преплануло тело и црвенкасту, где-где ољуштену кожу. Суљало је испред мене клонпама по тротоару и сећам се да сам у једном тренутку подигао поглед на забат Математичког факултета, чија је енглеска архитектура безосећајно гледала дугачким решеткастим прозорима из бршљена, иза четинара и младо олисталих листопада око стазе што је водила ка улазу са каријатидама над степеништем, са јасном поруком да је се овај мој сусрет и његова необичност, сва његова застрашујућа гротеска, ништа не тиче. Паде ми на памет Поов опис куће Ашерових, али прозори факултета нису зјапили као јаме ископаних очију, нимало, преливали су се пурпуром касног поподнева и скорог сутона.

Утом ме трже питање, којим се створ нагло осврте ка мени:

- Да ли се сећаш Мелхиоре?

Поравнасмо се у ходу.

- Какве, сад, Мелхиоре?

Створ се ситно закикота, онда уозбиљи:

- Нису ли ти причали да је твој деда у темељ оне куће до улице, саграђене пред Први светски рат, узидео костур волујске главе?

- Знам ту причу. Шта је са њом?

Створ застаде и загледа се у мене подругљиво.

- Само што то није била волујска глава, него леш девојчице, који су Цигани продали твом деди, да га узиде као жртву у темељ. Девојчица се звала Мелхиора. Цигани су је отели неким странцима, што су онда живели овде. Имала је тек пет година – запева наједном плачним гласом – Пет је годинница имала – створ се загледа на час пред своје клонпе, онда подиже главу и погледа ме неумољиво – Обогаљили су је да би просила и просила је, пребијених ногу, око две године. Када је умрла, Цигани су је продали твом деди, као жртву за темељ куће...

Стајао сам затечен, али присебан, у непомућеној перцепцији света око себе и себе у њему.

- Не знам ништа о томе – рекох – Измишљаш, лажеш, мала вештице...

- Не зови ме тако, скоте! – повика створ.

- Не вичи! – рекох.

- Ако наставим да вичем, ако почнем да вриштим, знаш добро шта ћу ти навући на врат!

- Тише! Ћути – готово прошапутах – Каква Мелхиора? Каква жртва? Све си измислила!

Једнако полушапатом, али тоном свирепе сугестије, створ настави:

- А јесам ли измислила гласове из темеља, које си од детињства слушао, ноћу, када су те остављали самог у мрачној соби, а они одлазили у оно што су звали *живот*? Јесам ли измислила плач из зидова и то што си током целог детињства, па све до времена када си на себе још гору беду навукао, дрхтао као прутућ на саму помисао да у ту кућу уђеш? Јесам ли измислила и касније ноћи, које си проводио у тој кући и пио до бесвести и док си накретао флашу, наглас плакао,

сам и заваљен на кауч, а да ниси знао ни зашто ни за ким плачеш? А девојчицу у црној хаљини, седмогодишњу девојчицу, непокретних, поломљених ногу, коју си тешио и у сузе љубио, косе разведене по средњем разделеку и у две плетенице низ рамена, којих једва да је под хаљином било, да ли сам и њу измислила? Лажем ли да је пегава била, увек иста, својим непромењљивим ликом и пегава, је ли тако? Да ли лажем и то, како си на том истом каучу, растављеном за спавање, уснио Инађију Ђорбу, годину дана пре него што ћеш је познати и тада у сну заиста достојан био и ње и чина, а не онај потоњи шмокљан у бунгалову?

Господе! Како изгледа амнезија, могао сам да замислим према простом незнању за оно што се није ни догодило, али буђење из амнезије, расвитање сећања, нагло и посвемашње, нисам могао да појмим, све док се овог часа није догодило као сасвим ново и ни са једним другим упоредиво искуство.

Мелхиора! Леш отетог детета, као жртва узидан у темељ старе куће до улице! Створење није лагало, јасно се сетих плача што је допирао из зидова, јецаја однекуд испод дашчаног пода, грцања и шапутавог зова одозго, са каратавана, као и сеновите девојчице из снова, чије сам сузе љубио и миловао је без греха у помисли и осећању.

- Онда – рекох, уполавши се – Онда, ти си Мехиора! Ти?

Створ се поново закикота. Удари ме лактом, дајући ми знак да наставимо низ улицу.

Нагло се уозбиљила и ишли смо тако, ћутећи, више се не сећам куда, којим уличуљцима древне вароши и све што сам упамтио, то је једино збирни утисак процветалих трешања, вишања, кајсија и јабука иза волута, спирала, кринова и копаља цветних бодила од ливеног гвожђа на каменим парапетима, ритам четвртастих зиданих стубова у тој кованој пени, иза које су старе породичне куће урањале у хлад непокошених дворишта, под разгранима огромних ораха или повијеним, олисталим шибама жалосних врба.

Створ најзад проговри:

- Не, ја нисам Мелхиора. Личим ли на њу? Мелхиора је дух заточен у кући, коју си од деде наследио и не може никуда. Него, сећаш ли се, када си се вратио са оног другог школског летовања, на ком си убио Инађију, играло се Светско првенство у Шпанији и одвукли су те од телевизора да ти саопште како ти је деда умро? Није ли управо тако било? Изненада, препукао је изнутра, јетра му се распрела и зинуо је, погледа исколаченог у небо, наслоњен на зид старе куће, у чији је темељ узидео као жртву Мелхиорин леш...

Језа ми шчепа корак. Ипак, ишао сам даље, поравнат са створењем.

- Јесте – рекох – Баш је тако било. Али... Ко си ти? Ко си, онда, ти? Мелхиора, кажеш, ниси. Тврдиш да Магдалена не постоји. Мада личиш на њу у твом узрасту. Напокон, ниси ни Инађија, иако на чудан начин и на њу личиш...

- Па, скоро баш из оног доба када си је гурнуо са литице... Инађија је тако платила за злодело свог племена. Девојчицу Мелхиору

отели су и обогалили њен деда по оцу и његов рођени брат, Чанго-Цигани из племена Ђорба, које је у то доба живело поред пруге, западно од града, али не у махали, него за себе. Постоји, ако те занима, њихова фотографија, у ланцима, када су их ухватили. Загледаш ли пажљивије, уочићеш да је Инађија личила на свог деда-стрица, а управо је он твом деди продао Мелхиорин леш, стар свега два дана, повадивши из њега утробу и усоливши га, да се не усмрди до узиђивања. Мелхиора ти је послала Инађију у сан, да би, као и она, и ти платио за њене патње... Остало знаш.

- Али, ко си, онда, *ти*?

Пуни смисао овог питања дохватио ме невидљивом косом по чланцима, иако сам и даље прибрано корачао.

Осећао сам да ово створење поред мене има моћ да ми уради шта год пожели, не крхким својим телом, него је из њега избијала таква ментална снага, да сам разабирало како је довољно да само помисли, па да ме снађе то што је помислило. Могла је, не дотичући ме, да ме уништи на било који начин, ма и чистом имплозијом из мене самог...

Онда створ уздахну, као што би и најобичније створење његових година и његовог пола учинило током неког мучног разговора.

- Мелхиора те је сама дозивала и самосталном снагом у сан долазила, безотпорно. Инађију ти је преко мене послала. Ја сам била посредник. Уосталом, рекла сам ти чим смо се срели *ко сам* заиста. Притом, можда управо и јесам Магдалена...

Погледах пажљивије њено лице. Са њега су се у међувремену повукле пуне усне скитачког племена и са бескрвним танким уснама под дугуљастим правилним носем, донешто упалим образима и домало светлијом косом, погледа консеквентно артикулисаног нијансама бадема и маслине, била је савршено издање Магдалене Максимовић, моје девојке већ два месеца, у тадашњем њеном узрасту.

- Ако..., ако си Магдалена – промуцах – Онда...

- Онда, шта? – одсече створ Магдалениним гласом из доба пубесцентног мутирања.

- Реци ми – почех, неодлучно – Да ли си у том узрасту, мислим у твом садашњем, или ондашњем њеном узрасту била...

- Као Инађија Ђорба? Иста таква? Или нешто налик на оно што је она за вас, за тебе представљала? – прекиде ме створ одлучно – Да ли сам, дакле, била као и она, податна курвица, *секадаша*, како сте говорили? Или нешто још горе од тога, курва василинска? А?

Прогутах горку слину. Ту сам курву василинску, рекох, подозревао у загонетној прошлости Магдалениној, везаној за хипи-групу ондашње чаршије, јер какву би другу улогу тек процветала девојчица међу њима играла? Под отрвним утицајем Инађијиним, јетким утиском што је за собом оставила, био сам, можда тек напола свесно, услед потискивања када је Маги у питању, уверен да другачију ролу међу самозваном децом цвећа, на сцени набеђеног и шугавог клошарења, није ни могла да има, тек не под утицајем болне илуминације, која најављује еру Водолије.

Међутим, створ се насмеја, овог пута меко, помирљиво, нежно

чак и мелодичним алтом, још увек у току сопствене артикулације и довршења, крену да гуди:

- Сећаш ли се, мили мој, како смо опчињени гледали у мандалу уздуж предвојену, са два крака од средине предвојне линије према тачкама доњих осмина оборена? Да ли памтиш како смо певали *Химну Сунцу* и призивали долазак Водолије, док нас је фашистичка поткована чизма газила? Сети се, у грудима је надлазио несхватљив бол, прозрачен блаженством неког другог живота и света, неког пунијег смисла и плакали смо за изгубљеним завичајем, не знајући, не схватајући ни где ни шта би он, заправо, био или требало да буде? На крају града беше поље, била је субота, вечна субота вечитог маја бескрајне '68. Свод над нама држао је морско плаветнило неба, а ми смо под њим седели у трави, соковитој од младости своје, густој од бокорите концентрације свог бића, која је продорно, готово прободно мирисала на сопствени виталитет, ваљали се по њеној зељастој мекоти, растреситој попут детелине међу прстима, на беспочетном излету илузије коју недалеко од очију ствара врелина, густог и растачућег смисла, бременитог собом и величанством своје узвишене, погубне и ужасавујуће недокучивости, сви у лепршавој одећи јарких арабески истока, коса расплетених, рашчешљаних, низ ветар распуштених, низ зефир пролећни, развигор цветања, бокорења, листања, растабљења, разграњења, блудног рашибљења свега што је у стању да отпусти пуп, уrolани цвет, пуне, меснате усмине црвених лати око клиториса тучка, те у мају менструира крвавим својим бојама и опојним воњем спаривања, на киселом дујом блуда, амброзијом лептирских ројева, лета погубљеног у ваздушним сноповима наркотичких ветрова оплодне, љубави и песме... Сети се како си ме волео, жудео за мном, патио због мене, не мање него за завичајем свих нас, иза граница физике нашег света...

Да ли ти је онда сметало што сам курва? Или сам била само твоја? Твоја и свачија, ко год ме пожели и буде бржи да ме узме и да ли си патио што се у врелој тмини летње ноћи беласа газа моје хаљинице у дивљим покретима, са уздасима и јецајима жудње, док сам цвилела од сласти под другим, да ли си ме мање волео, или тек тада обожавао? Јер у завичају свих нас, призиваном, сети се, у кругу Психијатријске клинике, у летњој ноћи, у јарким свитањем купаним јутрима, иза ограда, над крововима, улицама, парковима, међу дрвећем и зградама, док је горео наш завичај неухватљивим, неодгонетљивим сећањем, мутиним као прва светлост коју су очи новорођеног угледале, као њено најстарије памћење и тремоло његове узнемирености услед последњих, ишчежавајућих трагова свести и осећања минуле пренаталне вечности, када засјакти прозорима иза тераса модернистичких зграда, што их је детињство упамтило касних шездесетих, као и сенки жалузина и наранчастих прозорских застора у жарка поподнева источног Јадрана, у чију је црвену пучину тонуло сунце, у својој привидној смрти, испраћано некромантром, опетујућом *cantar de l'morte: Нек буде сунчев сјај!*, на језику којим је говорила епоха: *Let the sun shine in!*, којим је пропевала генерација

без народности, порекла, завичаја и географије, генерација само једног, јединственог завичаја свих нас, она што није трпела стеге и омеђења породицом, моралом, етницитетом, васпитањем, која је мрзела образовање, државу, поредак и одрекла се, напokon, и самог Бога! Јер наш је бог *Завичај свих нас* и *Сунце* које га умива вечним болом своје светлосне овулације, Сунце које се опетовало рађањем сваког свог и нашег јутра и какав парадокс!, каква иронија!, чисти цинизам у чињеници да је наша химна испевана језиком оних, што су поткованом чизмом газили овећи део света више од два века, али и у томе врхуни наша светлосна супремација, наш номадски, чергарски, просјачки *superiorum*! Да ли сам ти, о реци сада, била мрска, презрена, она од које си згађен окретао главу или си ме држао за руку док сам дахтала под њим иза твојих леђа, под њим и под сваким ко ме је хтео, ко би ме први шчепао, не за новач, за који нисмо хајали, него из голе, чисте, непатворене сласти курвања, али ту и тада оптужујућа реч *курва* није ни постојала...

- Лажеш! – викнух, избезумљен – Нисам те тада ни познавао! То ми није приређивала ни Инађија Ђорба!

Створ се зацерека, онда ме дотаче по лакту јагодицама својих прстију и неодређено слатки срси прострујаше мноме, од руке према осталом телу, слатки колико и одвратни, а створ, цептећи од саблазни, настави једнако умиљато:

- О, лежасмо у ноћној роси испред ољуштене зграде Психијатрије, тамо у болничком кругу, ја у сарију, поред тебе испружена, лактовима поднимивши главу у шакама, а ти у светлоплавом прслуку и звонарицама, густе смеђе косе, која се клупчала на твојим нежним раменима, гаравим од прашине и блата. Наше племе лежало је око нас по ноћној трави, а пред нама је окерна оронула зграда психијатријског азила горела наранџастим прозорима иза белих оједених решетака. Гледали смо то јадно и презрено лице цивилизације, ту исхлупелу провинцијску иронију, у провинцијском граду провинцијалне нације и скрајнуте земље и ту, баш ту, певајући химну Волији, призивали завичај свих нас... Како је болела та ноћ, све такве ноћи... Желели смо, жудели да их је бескрај, или, пак, да та једна не дочека своју зору, јутро и поништење. Али, јутро нас је купало у раствореној светлосној крви своје јаре и лудели смо у распадању од бола и среће! Само, мили мој дечко, ти си нас све, потом, оставио...

Дошла је зима, твоје доба. Да, мили мој, твој дух је дух зиме, оловних дана, ледених ветрова, вечитих снегова. Постао си, у себи, оно чега смо се грозили, против чега смо ратовали, не дотичући оружје, само песмом нашом, Химном Сунцу. Она нам је била мач и штит, заклон и артиљерија, коњица наша и тенковска бригада, јер смо мач, на првом месту мач, презирали и против мача Химну Сунцу певали и Волију призивали, ми, *Деца цвећа*, *Љубави и Мира*. Али, твој понорни дух снега, зиме и гроба заволео је друге ствари. Постао си заточник мача, у име онога, на кога смо се, знали – не знали, старали да личимо, али који није био наша икона, јер је изјавио да не доноси мир, него мач и навестио ратове и погроме. Да, онај који није дао да каменују блудницу, али је блудницу натерао да се покаје. За *шта* да

се покаје? Онај који је устима својих самозваних светаца претио да ко се с курвом веже, са њом ће и погинути, јер ће доћи анђели његови с мачевима и пустити крв рекама... Али, како ми видимо ствари, његова ера, ера Риба, ера његове цркве, заувек пролази и уступа место нашем Водолији!

Ипак, ти си уронио у свој, нажалост, природни свет – торњеви цркава и куле средњевековних зидина закониле су ти пурпурне сутоне, са којима је Химна Сунцу за тебе заувек уминула...

- Заувек! – створ се сада опако нацери – О, шта је овде заувек? Колико си само патио, од када сам ти довела пред лице, као огледало, твоје право лице зликовца, подмуклог убице, који ни жену, слабу девојку, није смео с лица да убије, него с леђа, подло и кукавички! Сагледао си себе као грдну кукавицу, подлаче, и схватио колико си бедан. Твоје право лице, твоја истина, као сенка те је пратила за све ове године, трујући ти јадну душицу страхом, не од тога да ће те једног дана ипак открити, о не, знаш то добро, а знам и ја. Твоја сенка, ти сам, онакав какав заправо јеси, као страховита утвара, сва у лику грозоте и огавности, та смрдљива гнусоба, била ти је за петама, са оједеним својим прстима на раменима, гребала ти завраће гњилим својим ноктом, са задахом трулих зуба за вратом и од ње си бежао у четири зида своје самоће, своје измештености из света и времена, да те улица ни светлост дана, једнако ни звезде и неон ноћи, не виде, не угледају ту житку глисту, тог гњецавог црва и његове пипке и чекиње из пихтијасте млохе гадног ткива, све док ниси зацвileo за слободом, али од себе нема слободе, ни тежег окова. И тада, *Сунце* ти је само дошло... Сети се, био је јун, касно поподне, у руменилу сутона угледао си хипика, стотинак метара далеко од места где се бесмо окупили да пијемо и задрхтао си од саблазни, јер те до костију прозрачило све оно за шта си веровао да је заборављено. *Химна Сунцу*, на првом месту. Чежња за животом негде иза граница света и времена, за слободом од свих стега и, напokon, за курвом василинском, за Инађијом... И тада си загрилио и сочно изљубио Магдалену Максимовић, која са хипицима више није имала ништа, да, тако си пољубио Маги, већ кратко ошишану и по канону новог таласа одевену, да је то, једноставно, пукло и друштво ти је запљескало. Па, од тада нема ни годину дана! Потом си је уловио на новогодишњој журци, која се распадала од алкохола, била је те ноћи пијани одрон размуљане шминке и маскаре, а два месеца касније постала ти је заиста девојка.

Још увек нисам хтео да поверујем да је ово створење ишта друго, него безобразна, уз то изопачена, шизоидна клинка, која је однекуд сазнала све ово, те јој је неко платио да ме сретне и овако говори, неко ко ми је, можда, на трагу... Но, мада узнемирујућа, таква претња била је одиста слабашна према менталној снази, велим, што је из овог створења избијала и морао сам, упркос здравом разуму, да је прихватим као голу чињеницу.

- Онда, ако Магдалена не постоји – осмелих се – ко је Сова? Управо од ње идем...

- Сову сам, такође, ја измислила – одговори створ отресито, али некако пребрзо и због нечег, учини ми се, помало нервозно

– Сова те је стартовала, не би ли упознао Магдалену Максимовић, њену најбољу другарицу. Ха! Па твоја Маги управо је оно што нама треба! Загонетна, повучена и ћутљива некадашња хипи-девојчица, која, разуме се, више није то. Покајница, дакле, мудра, образована покајница, која је превазишла дечије болести незрелих заблуда и винула се својим садашњим моралним профилем изнад онога што је тада била... Колико да одлепиш...

Са каквим је цинизмом ово говорила! Тека тада постадох свестан да ме малициозни створ довео право пред капију Инађијиног дворишта, у глумом сокаку прастаре махале у самом језгру града. Правоугаони пресеци главних градских улица и квадратни урбанизам саобраћајних артерија, налазио се около нас, формулисан угаоним прочељима и фасадним платнима градских палата, а овде, пространим дворишним странама, за натражјем њихове сецесије и класицизма, стумбана једна преко друге херила се гомила на гомилу бондрук назида-призида, полуземуница и надриспратова, а међу њима, негде средином предвојног сокака, у дубини дворишта под неродним, кртим дрвећем, сасвим иза аркада старе рибарнице, налазио се полуспрат над сутереном, на ком је некада становала Инађија Ђорба.

Застали смо ту. Очекивао сам нимало ведар расплет овог бизарног сусрета, иза гњиле, проређене тарабе, у самом дворишту или, пак, некадашњој изби Инађијиној. Тада се загледах у пубесцентно лице Магдалене Максимовић и упитах је:

- Чему Сова? Ниси ли ми могла послати Магдалену без посредника?

- Наравно да јесам – спремно одговори – Али, овако је занимљивије. Уосталом, још јаче си одлепио, када ти је Сова постала извор болних информација из њихове ране младости, те је све још боље испало. Ха! – створ ме погледа с неверицом – Шта мислиш, да сам ја неки аматер? Не, ово је посао за мајстора и обрадила сам те тако, да не умеш више да се окренеш. Сада си мој без задршке. Да! Створ помаче климаву капију и њене шарке зацвилеше. Двориште је било пусто, изгледало је како ту годинама никог нема.

- Шта чекаш? – осврте се, ушавши у двориште – Хајде! Мој си и немаш куд!

Уђох за њом. Пошли смо према аркадама рибарнице, морали смо проћи њеним тремом, уколико желимо Инађијиној кући. Трошно здање с краја деветнаестог века имало је неколико здепастих стубова пред излогом рибарнице, у ком се некада налазио базен с рибом. Стубови су носили трем, повезани масивним аркадама и како се све то држало заједно, на како-тако стабилном окупу, од те несолидне грађе, Бог Свети зна.

Створење изненада застаде пред аркадама.

- За кога ме ти сматраш, а? Да ли схваташ да те свака болна полуинформација, коју си о Магдалениној прошлости добио од Сове, а срачунато је била тек напола, начетврт нека чињеница или опис догађаја и прилика, никада довршена информација, заправо, тако да си отровну слику сам довршавао, што је, признаћеш, мајсторски потез, али све што си икада о својој Маги од Сове чуо, везивало те

за њу још чвршће, почео си да је обожаваш, до чистог медицинског лудила, баш због тога, због те мале загонетне курвице што је остала за њом, због те гадне, подилазеће, субверзивне гусенице, из које се ишчаурио твој бајни лептир, мамлазе мој! Онда си још више волео и ценио то што је она сада, прљаво, у потаји од себе самог, уживајући у ономе што је раније била, знам ја то, још како!

Отров што га је у тебе убризгао змијски ујед Инађије Ђорбе поново је почео да ври, чинећи те немоћним, изузев да га мрзиш и гадиш се самог себе, али да га не желиш и не пушташ да ти слободно пржи крвоток гнусном насладом, ниси могао. Уз то, Сунце које си презрео, наставило је да те, уз твоје обилато гнушање, илуминира саблажњивом чежњом, каквом се призива Водолија и поново си, у потаји, велим, кријући се од самог себе, цртао наш симбол по својим срачунато затуреним хартијама и кад смо већ код тога, знаш ли, јаднице, шта он, заправо, представља? Глуп ниси, неук још мање, те ти могу рећи: круг је мандала у којој смо заточили оборени крст на доле преломљеног попречног крака! Твој Бог је заувек депоседиран и ти више немаш чему да се надаш! Магдалена Максимовић кидала ти је душу окупаним сечивом своје загонетне прошлости, а Сова је била ту да њен нож својом руком наводи куда и како треба, док не пресвиснеш. Али, то је већ мој део посла, завршница мајстора. Њено је било да те кида до оне највише, кулминативне тачке, када ти је показала фотографију Магдалене Максимовић са школског летовања, из *оног* времена, чији су црви рили по теби, да би на тој фотографији угледао њено право лице, лице своје прљаве мале курвице...

- Зашто си ме довела овде? – изустих скоро без даха и гласа у речима – Овде је некада становала Инађија Ђорба. Сада ту мора да је њен отац. Њему ме водиш? Да ми пресуди...

Обуздавајући смех, спустила је главу и гледајући ме некако одоздо, рече утишаним гласом, као да нас неко може чути околу, мада бесмо сами, као једини на свету:

- Е, стварно, глуп ли си! Разочараваш ме! Немој, ипак, макар ценим твоју интелигенцију. Мајстори, знаш, са глупацима немају посла. И није ваљда да још од оног времена ниси ништа чуо?

- Шта сам имао да чујем?

- Невероватно! Морон или геније, уосталом, танка је ту разлика. Е, па, слушај сад: отац Инађије Ђорбе, још оног лета, када се школа вратила с мора, чувши да му је јединица нетрагом нестала, јер нису успели ни крпицу подеране газе у трњу под стеном да нађу, мада на стену нико није долазио, нити је коме на памет пало да тамо погледа, као ни по оним богазима околу, па да нађу трагове, твоје смрдљиве трагове, иако су два хеликоптера надлетала залив и приобаље, а патроле са псима чешљале око кампа, и питаш се сада како им није успело да провале стену, што су уз помоћа псећег њуха и ма које њене ствари лако могли, али ето, нису, јер је у твојом огавном чину садејствовала још једна сила, знам ја то, као што ти не знаш да је дежурни наставник, којем си пријавио самостални излет као наиван, уосталом наскроз недотупаван алиби, још увек у затвору, а директор школе тада указом пензионисан, док су сви који су вас

водили одстрањени из наставе, дакле он се, отац Инађије Ђорбе, обесио, тамо иза угла рибарнице, о оно дрво, видиш, баш о оно дрво. Ту се обесио. Захваљујући теби. Можда управо оног дана, у који је твом деди експлодирала јетра...

Неко олакшање свали ми с рамена нарамке од вреће камења. Потом, иако сам био прибран, потпуно овладах собом.

- И? Зашто смо, онда, овде?

Створ се клибио и млатио главом лево-десно, разбацујући дугу свиластосмеђу косу. Онда се тек напола уозбиљи и планувши лицем адолесцентне Маги, севну на мене њеним бадем-зеницама, које, међутим, засјакташе као угарци угљевља и рече сипљиво:

- Зато што је овде твој пролаз за пакао! Идеш са мном, чујеш ли? На вечност! Да ти кидам душу сваког трена и делића трена у бесконачном збиру, у већем очајању него што су те кидале Инађија Ђорба и Магдалена Максимовић, са све Совом, заједно, јетком грозотом, са каквом те Сунце нашег Водолије није пржило ни илуминацијама саблажњиве чежње најјачег интезитета...

Смирено извукох паклицу цигарета и zipro упаљач.

- Пушиш ли? – упитах је – Надам се да ми нећеш ускратити оно што је и онима који стоје под вешалима дозвољено?

Створење ме погледа с гађењем. Онда полако климну главом, а лицем девојчице Маги пребриса тик презира.

Отклопио сам zipro и принео пламен врху цигарете, која ми већ беше на уснама. Другом руком сам, не журећи, враћао паклицу у џеп јакне.

Онда се, том другом руком, нагло маших фотографије у унутрашњем џепу.

- Гледај! – отпљунух тек упаљену цигарету – На *ово* мислиш? Оteo сам је из руку твоје ружне креатуре.

Створење врисну. Лице хипи-девојчице, са непогрешивим цртама Магдалене Максимовић када јој је било четрнаест узрасних лета, згрчи запањена гримаса.

У то доба још увек нисам знао ништа о демономантији, нити сам се за такве ствари занимао. Ипак, ова ми идеја сама расвану, можда на основу оскудних података о томе како они који чарају, носе врачарама породичне и друге фотографије, а познат ми беше и став нашег *Коце*, онога којем имамо да захвалимо за стварност нашег политичког, цивилизацијског и сваког иног, посвемашњег модернитета, по том питању, наиме да није дозволио, никада, да га фотографишу, да му фотографија не би заробила душу!

Принео сам фотографију отклопљеном упаљачу у својој другој руци. Пламен је уједе угљенисаном опекотином, која се као бодило копља заривала од доњег руба према углу горње и десне ивице, пробадајући укусо замућени одраз хипи-девојчице Магдалене, који се изобличи и нестаде у смрдљивој нагоретини.

Створење је испред аркада рибарнице вриштало, цијукало и бацало се у буктињи, која се, од часа када је пламен ујео фотографију, распламте, букнувши из самог средишта његовог пубесцентног отеловљења, из абдомена његове материјализације у неприродно

еротизованом телу женског адолесцента, разгоревајући се из усијаног, сјактавог језгра растрањеним огњеним токовима, прождирући газу хаљетка, која се у диму развеја прашином гаравог труња, док је препланула кожа цврчала пливовима. Дрво и кожа клонпи задимише се као изобличене грудве угља, несносним смрадом пурњајуће чађи, док се створ бацао на све стране. Све што је могло отпасти са њега, разлетело се около и горело је за себе, те се главна буктиња расу неколиким мањим, међутим, њено језгро дохвати се косе и када ова плану и црвено лице нали се житким, подбулим опекотинама, преко којих потекоше из разјапелих очних јама сјајне слепине црне слузи, створење заурла неким лагумским, понорним одјеком, као да је негде дубоко у тлу испод нас распалио некакав подземни гром, а онда га огањ сасвим прождра.

Да ли је неко могао видети овај приказ? Како рекох, изгледало је као да смо сами на свету. Или сам, пак, једини ја на том истом свету могао да видим ово? Буктиња је бубњала и врусила неко време. Не знам како би смрдело месо запаљеног човека, али овде је, прождиран огњем, смрдео демон, смрдео тако, да ја ту грозоту не уместим да изразим. Напокон, како плану, буктиња тако наједном и умину, а неко угљенисано труње просеја се на тло, као из нечије невидљиве руке. И то беше све што остаде за створењем.

Запаљену фотографију, коју бацих на земљу, сопствено догоревање развеја по ћелавом дворишту, попут ветра, којег тог априлског касног поподнева није ни било.

Након краткотрајне илуминације, двориштем, у чијем најзабитијем кутку стајаше пуста изба Инађије Ђорбе, слеже се дојакосња тмина предвечерја.

* * *

И, ево, тридесет година прошло је од те вечери. Више него целокупан нечији зарана угашени живот. Ни нека царства не потрајаше толико, попут Наполеоновог или нашег средњевековног. А ја, уколико сам се и показао, не изрекох, ни једном, за све ове године, речи покајања на исповести. Не могу.

Још оне вечери, у сутон заправо, избивши из Ђорбиног сокака на главну градску улицу, прођох поред храма Успења Пресвете Богородице. У бакарном блеску крстова и кубета, византијски ритам купола и порфирни колоплет камене пластике црквене грађевине, у илуминацији копнеће сунчеве светлости, дозиваху ме да уђем у храм и ничећи пред страшном иконом Христа Спаса, с челом на мраморној гробној плочи упокојеног епископа, цвилим своје сажрење и молим опрост. Али, продужих поред цркве, заобиђох је, измоливши казну и проклетство.

Ни потом, за свих ових година, постећи, не прилазих причешћу, јер нисам налазио снаге за исповест. Страх ме паралисао и то не страх од кривичног закона и људске правде, ни од епитимије, каквој би ме црквена лица, можда, изложила. То је, како рече пубесцентна Магдалена, ужас пред сопственим лицем подлог, кукавичког убице,

пред његовим разговетним рељефом, клесаним минуциозним длетом генија уништитеља. Са тим да се суочим, немоћан сам. Својим подлим кукавиштвом опрепоњен сам према заједничарењу кроз молитву са Господом нашим.

Казах *подлим кукавиштвом*, јер има ту још нешто...

Априлску ноћ, што је уследила за спаљивањем фотографије, са којом је и демон сагорео, проведох у сеновитој кући под жалосним врбама, на западном крају града, оној коју сам наследио од деде. Та кућа и данас стоји на истом месту, разлупаних прозора, оједених углова, орђалих олука, а пре неког времена срушила се надстрешница зидане веранде, са готским украсима кованих харпија на угловима. Капиларна влага разјела је темеље, док су фасадна ребра на платнима раздробљена, обијена и једва препознатљива. Разуларена деца из оближње школе, распуштена после часова, док пролазе мојом улицом, часте крљетке окана у прозорском раму каменицама и парчићима изломљене цигле. У кући већ нема ни струје ни воде, а собе унутра греје мемљива хучна промаја...

Урбанистичка регулација улице одавно ме законски обавезује да срушим ту кућу. Уосталом, не живим у њој, као што никада, заправо, нисам ни живео, а поодавно сам напустио и касније саграђену кућу у дну дворишта. Као и свој родни град.

Стекао сам славу и новац. Та, знате ме, познат сам и присутан у јавности. Но, да ли сте знали да спорадично, али неизоставно, хитам завичају и то из једног јединог разлога. Хоћете ли поверовати, ако кажем, да је тај разлог ноћ проведена у тавној мемли старе куће? Зашто?

Оне априлске ноћи, ушавши у једину собу те куће коју сам користио, упаливши светло, угледах крај старе ливене пећи, заваљену у разметљиву шкољку резбарене наслоњаче, девојчицу, узраста млађег од десет година. Погледала ме смејим зеницама са бујних беонача, црвених од надошлих капилара, као што јој и зени беху замућене водњикавим пресијавањем. Јагодице, посуте пегاما, опечене беху сребрнатим размазима, а испуцале усне расцетаваху младосвели пупољак напола отворених уста. Расплетена коса падаше јој на кошчате кључњаче под ужутелим чипканим порубом хаљине, као откинуте пласти стога сена. У рукама, на скутима својим, изгубљеним у погужваној хаљини, црној као гробни покров, држала је некакву фотографију...

- Мелхиора! – викнух, пренеражен.

Девојчица гласно заплака. Први пут сам је видео у плоти, изван сна, потпуно материјализовану.

Мелхиора тада окрете према мени лице фотографије, не одижући руке са скута.

Немогуће! Држала је управо ону фотографију, коју сам малочас спалио, мутну црно-белу аматерску фотографију, на којој је Магдалена Максимовић, стојећи голонога у клонпама, са хаљетком од газе на себи, забацивала косу за рамена, потезом мајстора, са осмехом на лицу. Али, њено пубесцентно лице није ведрио осмех, него предвајало исцерење неуништивог демона...

- Мелхиора! – викнух поново – Дај ми овамо *то*!

Рефлексно повуче руке ка себи, окренувши фотографију лицем према својим непостојећим грудима под тканином гробног покрова.

Онда зариди из беснажних плућа својих.

Бацих се пред њу на колена и обгрлих јој поломљене ноге под грубом, трулом хаћином. Зарих лице у њене скуте. Осетио сам воњ столетне влаге из темеља, црвоточину и рески задах земље чијим блатом и грумењем рију глисте и гамиља бубиње. Завапих:

- Мелхиора!

Осетих њене прсте у својој коси. Другом руком прибијала је фотографију уз прса.

- Морам да је уништим! Спалим! Морамо... Ослободићу те из ове грозне кућерине, која ти је постала гроб... Довешћу свештенике, Мелхиора, освештаће кућу и њене темеље, тебе ће опојати и бићеш слободна.

- Не! – цикну, али њен глас зазвуча грубље и старије од њеног узраста – Не, молим те! Ја сам већ направила савез са њима. Прихватила сам руку, коју ми је пружила...

- Ко? – подигох слинаву њушку са њених бедара – Магдалена? Мо... Може ли да се врати?

Мелхиора ме лукаво погледа, онда затрепта и као да се на трен осмехну. Говорила је грубим, нацепљеним гласом.

- Да, може, докле год имам ову фотографију. И кажем ти, нећу ни да трепнем...

- О, Мелхиора, ја ћу да се покајем, наглас покајем, да се исповедим, довешћу свештенике, срушићу ову проклету кућу, ослободићу те...

Низ њене образе сточи се нова светлуцава залепина. Дрхтала је руком, којом ме миловала по коси.

- Ако то урадиш – рече, међутим, прибрана и постојана – ја ћу отићи њима, они ће ме одвући са собом. Овако сам везана и не могу да ме отргну...

- Али, Мелхиора, шта ћемо, онда, да радимо?

Било ми је јасно да ме Мелхиора има у шапи, докле год у тој истој шапи држи Магдаленину фотографију.

Неко би, можда, помислио како је одвећ чудновато да се млад човек, мушкарац у пуној снази, овако цифра са обогатењом девојчицом, која, усталом, није ни жива. У томе и јесте ствар! Колика је снага оваквих створења! За Мелхиору важи исто оно, што напред рекох за Магдалену, за њену менталну снагу.

Ето, Магдалену, коју сам привидно уништио лукавим маневром, њу сада Мелхиора може да врати, да је призове и материјализује уз помоћ ове фотографије, не знам како, али савршено разумем да је управо тако. Било какав мој покушај да јој фотографију отмам, као Сови, био би по мене кобан. Усталом, Мелхиора није, попут Сове, Магдаленино дело, као ни онога чије је сама Магдалена дело...

А да је изненадим, није било никакве наде, никада.

Можда, да сам још те априлске вечери ушао у цркву и пао

пред икону Спаситеља, пред икону Богомајке, дозвоа свештеника и исповедио мучко убиство Инађије Ђорбе, да сам било када у потоњем времену то учинио, па, ево, вечерас или колико сутра. Ма кад, велим. Али, ја тада снажно загрлих Мелхиору и љубих њене мокре очи, њене сузе, још са каквом насладом!

О, не, није ту било греха, очекиваног и препознатљивог, ни у примисли некој. Него, ево већ тридесет лета, долазим у ту уклету кућу да љубим очи и сузе Мелхиорине, да милујем њене поломљене ноге и косу боје сена у стогу...

И лежим, ноћима понекад, са мртвом девојчицом Мелхиором, на оном истом каучу, на ком усних Инађију Ђорбу, већ уцрвљалом и напола распаднотом, грлим њен леш и њену сен заробљену у том сломљеном телу, у које се враћа када ту легнем и завапим њено име, те се однекуд из темеља, зида или одозго, с каратавана испузавши, сатвори крај мене, са фотографијом Магдалене Максимовић у руци, коју не испушта, да је милујем без греха, без жеље мужевљеве, са страшћу која кида низ мене, љубећи њене сузама опржене пегаве јагодице, насладом чисте горчине и бестелесног бола.

И дрхтавим шапатом милујем ноћ, што ми је посла у наручје:
- *Мелхиора!*

А кућу, рекох, не рушим. Али је и не оправљам...

Војислав БУБАЊА

ВЕЧИТИ КАЛЕНДАР

Ишао Јосо у сутон из вароши и свратио на чесму код Јабука да се напије воде, јер је пре тога, ходајући, појео читав шкури килаш насуво. И тек што се сагнуо да захвати воду у шаке, кад угледа понад чесме нешто бело. Завири, и има шта видети: књига. Неко је заборавио, кад је хтео да се напије са чесме. Загледа он књигу, мало офуцану и без корица, на њој пише: Вечити календар.

Обрадова се Јосо, као да му је неко поклонио коња јайћака. Од те књиге може имати и неке вајде. Народ је много радознао, па ће кад се чује да је имао игбала да набаста на ту необичну књигу, почети да долазе да им Јосо казује каква им је судбина и шта ће им се десити кроз живот, и посебно од чега ће им смрт доћи. Могло би од тога и понешто да се заради. Паде му на ум да погледа прво за себе. Да види, кад га је срећа потерала, па је цабе наишао на такву чудесну књигу, шта ће му се све у животу збивати. Поче размишљати, кад се је родио. Како му је мајка казивала, родила га је кад је било пролеће и тада су требали ливаде. Чистили од камена и ситних грана које је нанела вода у пролеће после окопнелог снега. Кад се коси то смета, јер све што закачи коса оно је затупи и треба је поново оштрити. Било, још ратно време. Онај велики рат. Није се знало ко ће остати жив и како ће ко живети после велике погибије. Опет, кад је хтео да иде у војску, написали су му да је рођен, у мају и то дана шестог. То му дође на светац Ђурђевдан, али му никад нико није рекао да је било баш тада, јер да је тако звао би се Ђурђе или Ђорђе, а не Јосо. Шта му је од тога права истина, сам бог зна. А, ако није тачно, оно што му пише у крштеници, онда му ни вечити кале-ндар неће право рећи, јер то што пише у ту свезнајућу књигу (коју су саставили много умни људи што се баве људском судбином и могу далеко да виде и пророкују шта ће се неке збит у његовом веку), не односи се на њега већ на некога другога. А тај други, и не зна да Јосо гледа у ту чудесну књигу и држи његову судбину у својим квргавим рукама. А, ако није право оно што

он мисли да јесте, онда онај што је састављао ту књигу и није ни знао да постоји Јосо, па се то што он мисли да се односи на њега, то важи за некога ко и не зна да Јосо држи његову судбину у овим кривим и жуљевитим рукама. Опет, ако је истина оно што Јосо мисли да јесте, што му је казивала мајка, јер он документима никада није веровао (то је само за будале, јер и последњи у селу знају да сваку власт треба варати па и кад је таква ствар, као што је година или датум рођења, јер ако им једном кажеш оно што траже од тебе, они те неће више остављати на миру, но ће те стално по оном трагу терати: те за порез, те за аргат, те за војску, те за свакакве мобилизације и егзерцире, а оне за које не знају, њих и не позивају, јер их немају у њиховим тефтерима). И како сад да он оствари своје намере. А, шта да ради кад му будуће муштерије почну зановетати и околишати око датума рођења. Није он вичан тим стварима и чиновничким пословима па да иде код матичара или попа, и проверава да ли је тачно оно што му кажу. А, он није преварант. Не би хтео да се прочује како вара народ, и казује им оно што им не следује по овој пророчкој књизи. Како опет да им каже да то што им каже није то, што им је проречено по судбини: а, како тек онима што не верују у судбину и Свевишњег који управља свим светом и видимим и невидимим. Како, кад ни он не верује у то што треба да им толкује по речима из књиге. А шта је књига? Низ речи што их је неко докон измишљао и слагао тако да се добије неки нови ред. А шта, ако тај што је тако слагао речи и не зна да то тако не може да се ради, него је због лаковерних и оних што не умеју другачије да мисле, то урадио да би зарадио од продаје његових књига. Најчешће се због зараде то и ради, јер народ не воли да чита много књиге. Овде у овој књизи може да прочита две-три странице које се тичу њега или некога његовог из фамилије, да би га обрадовао када га сретне и каже му да зна његову судбину. Да он зна шта ће се томе, који му је блиски род, догађати у његовом животу. Да он поседује то знање које други то не могу да знају.

Кад он не би био Јосо, него неки други који је рођен у исти дан када и он, он би му рекао оно најважније што пише у овој књизи: наиме, како је могао толковати, ту пише да ће бити дуговек и да ће умрети тек у деведесетој години од старости, као и његов прадеда и дед. Отац му је већ у добрим седамдесетим и још је држећ и скопосан. Ако је по очевој линији сви су доброг здравља и може се испунити то пророштво, па се може веровати ономе што ту пише и казује за Јосу. Ето, кад би сад срео Мираща, пошто зна када се он родио, из књиге би могао да му каже да ће се касно оженити. Да са том његовом женом неће имати деце и да ће им читав њихов век проћи у жељи да добију дете. То ће их пећи као жеравица, иако ће живети добро: имаће свега за живот, доста стоке и доста земље за обраду, коју ће под старост морати да дају другоме да им то ради поднаполицу. Окончаће изненада. Миращу пише, да ће страдати од дрвета што ће га сећи у шуми, па неће оценити на коју страну ће да се стушти, те

ће му поломити обе ноге. А, његовој жени, пише да се чува дубоке воде, јер ће јој од тога и смрт бити. Ето, то што он зна, захваљујући овој чудесној књизи, то не зна ни Мираш, ни та његова будућа жена, па и нико њихов. То само зна Јосо, и добро би било да тако и остане, јер би свашта могло да му се догоди, кад би то исто сазнали и његови најближи, или не дај боже, неко ко их не воли и мисли им све најгоре. А, свака кућа има и пријатеља и непријатеља колико ти душа жели.

Шта да каже Обраду, за кога пише да ће се три пута женити. Са првом женом неће имати деце, али ће се дуго разводити и тражити одобрење од владике да му дозволи да се од ње разведе. Са другом ће имати два сина, али ће она умрети на порођају са другим сином, а он ће преживети. Са трећом ће имати још два сина, али они неће имати среће да дуго поживе. Умреће у раној младости. Један ће се утопити у дубокој ре-ци, а други ће настрадати од великог усова у планини.

Или, како би могао да каже Спасу, његовом брату од стрица, за кога у књизи пише да неће дуго живети. Умреће у својој двадесет првој години од неке тешке болести плућа. Он и није знао да се тако опака болест закотила у плућима његовог драгог рођака.

Шта би опет са Драгицом, његовом сестром, за коју пише да се неће никад удавати, нити да ће имати порода од свога срца. Како би јој могао то да каже, а да се она не наљути много на њега. Она не би разумела да јој то пише у тој књизи о њеној судбини, него би помислила да јој Јосо мисли зло, и да јој због тога тако лоше и прориче.

За Зорку пише да ће бити несрећно удата. Да ће се читав живот патити и она и њена деца. Муж ће јој погинути у неком великом рату, али од тога она неће имати никакве користи. Тек ће пред крај живота који ће бити дужи од осам деценија доживети да види унучад, јер ће јој се синови одселити у неку далеку туђу земљу.

На крају књиге, Јосо поче да чита, како је та књига печатана по оригиналу Вечитог календара, који је сачуван из времена Ивана IV Грозног, рускога цара, који је штампан 1573. године; да је нађена у његовој библиотеци што је била у подземним тунелима Кремља, а за којом су трагали многи цареви и њихови научници и саветници. Пронашао ју је Борис Лебедовски, ученик Игњатија Стелетског, археолога који је трагање за библиотеком започео 1912. године, после његовог повратка из Јерусалима, где је био на двогодишњем подучавању и где је чуо за Московску мактабу. Игњатиј Стелетски је био веома предан свом животном циљу да пронађе Библиотеку Ивана Грозног, (који је био заљубљен у књиге, јер је сматрао да је знање нешто најбоље што човек може обезбедити другом човеку и на тај начин побољшати живот свих). Он је све рукописе који су штампани у његовој штампарији (јер тада долази до процвата штампања књига у Русији), и које је помно набављао од трговаца старим римским и грчким рукописима, похрањивао на једно место у тунелима испод Кремља, за које није нико знао, изузев он. Сваки од његових чиновника

који су носили рукописе, после обављеног посла, бивали су убијани, да не би одали место где се налази библиотека.

Истраживања Игњатија Стелетског прекинуо је Први светски рат, а успоравали су га и учени људи, историчари међу којима је био посебно академик Винокуров, који је причу о библиотеци у тунелима Кремља сматрао обичном легендом која нема никакве основе, те је настојао да се Стелетском не одобре ни финансије ни дозвола да може копати у подземљу Кремља. Са доласком на власт Совјета, Стелетски је прекинуо са истраживањем. Тек је 1924. приликом градње метроа у Москви за који је прокопавано осамдесет кило-метара у подземљу, био ангажован као саветник за археолошка истраживања. Није имао среће да пронађе библиотеку, али је открио улаз у скровиту просторију изграђену од мермерних плоча. Нажалост, због урушавања улице, изнад трасе метроа, сва даља истраживања су прекинута. Тек 1933. године Стелетски је поново ангажован уз одобрење командира Стаљиновог обезбеђења Петерсона, који је сматрао да то може само користити новој власти. Он је чуо за причу да је Иван Грозни, често знао да побегне свом обезбеђењу приликом шетње у шуми, али би се после два сата појављивао у дворцу у Кремљу. То је казивало да би било добро открити све подземне путање које могу бити опасност за безбедност водећих људи у СССР-у.

Са многим убиствима у Совјетском савезу 1934. године, нестао је и Петерсон, а нови шеф обезбеђења Кремља није био расположен да дозволи истраживања подземља. Игњатиј Стелетски је туговао у свом стану на километар од Кремља, а пред смрт је само изустио реч на арапском језику: Мактаба. Много година касније, када је Лебедовски, започео нова истраживања, разговарао је и са женом Стелетског која му је рекла да је био опчињен тражењем библиотеке, и она му је потврдила да је на самрти рекао ону реч на арапском, што је Лебедовски превео као биб-лиотека. Захваљујући упорности његовог ученика, библиотека је откривена и много драгоцених рукописа, међу којима, и овај староставни Вечити календар.

У њему је за сваки дан рођења прописана и животна судбина.

Јосо још једном загледа књигу, замисли се, отре руком знојаво чело, и стави књигу под пазухо. Било би добро да он ништа од тога што ова књига казује не говори никоме. Многи га неће разумети, а неки ће по-мислити да им он мисли нешто рђаво. А, како је од танког папира, биће најбоље да је искористи у овој великој несташници артије за завијање дувана.

Кад је стигао на врх Круша, пут му препречи пророчица Јестисава, за коју су говорили и да је вештица. Иако је био први сутон, она држаше у руци косу, јер је, тобоже, дошла да накоси нешто траве за телад. Јосо јој назва, помоз бог, али му она, осорно рече, да пролази без кавге, јер она чека онога који је узео њену књигу, из које толкује како ће ко у животу проћ, а заборавила ју је негде успут, враћајући се с Мједеног гувна. Јосо погледа према левом пазуху, где је држао ону

драгоцену књигу, коју је нашао пре неки сат код чесме у Јабукама, и рече јој да он о томе ништа не зна. Али, пошто је она пророчица, то може лако осентат, где је сада та њена књига.

Знам ја, и зато сам тебе и чекала, рече му она, но ако нећеш да се сада отимамо око ње, то ћеш је овог трена извућ испод пазуха, и дат ми је, а онда иди с милијем ђаволом, куда те ноге носе. У тај мах, она крену једном руком према Јосу, а другом, оном којом држаше косу, махну тако да замало закачи његову главу. Ти мора да си прочитао каква ти је судбина проречена у тој књизи, да ћеш живети дуго и да ћеш умрети изненада. И ја ти се кунем свим на овом свету, да ти се судбина неће испунити, јер ћеш овог момента скратити свој живот, и онда се уверити да та књига лаже. А, ако не лаже, ти је не умеш толковат, па је боље да је даш мени, јер ћу је ја користити на најбољи начин.

Јосу не би све једно, и крену да јој отме косу из руке, али она се одмаче, и са обе руке прихвати косу за бапке, па замахну и откину му главу.

Сутрадан су поранили да косе ливаду на Кру-шима неки Дангубићи, њих четири брата, и кад су дошли до Равних Круша, на путу су нашли одсечену Јосову главу. Нико од њих није могао ни да замисли шта се догодило несрећном човеку који је само мало окаснио кад се враћао из вароши.

Сања ВЕСЕЛИНОВИЋ

*СУДБИНА ЉУДСКОГ РОДА У „ПЛАЧУ РАХИЛИ“
КОНСТАНТИНА МАРИНКОВИЋА
И ЊЕГОШЕВОЈ „ЛУЧИ МИКРОКОЗМА“*

Плач човеков као ехо космогонијског сукоба светлости и таме

Једно од најзначајнијих и најинтересантнијих фантастичких остварења српског предромантизма, „Плач Рахили или избијеније младенцев на повеленије Ирода цара јудејскога“, неправедно је запостављен предмет литерарних интерпретација у нашој књижевности. Парох новосадски, као и један од најугледнијих предавача Новосадске гимназије, Константин Маринковић, објавио је 1808. године у Будиму дело које припада вредносном врху српског предромантичарског песништва. Његов религиозни еп који обрађује један од најмрачнијих догађаја из библијске традиције - погубљење најмлађе мушке деце Јудеје управљено од стране свирепог цара Ирода, описано у Јеванђељу по Матеју (2.13 - 2.18.), и данас садржи значајну потенцију за књижевно-истраживачки рад. Дело је реализовано као десетарачка драмско-епска форма.

Поједини делови овог епа одвајају се и формално од основног текста, па су тако песме - интерлудије које коментаришу претходни одељак, остварене у несилабичкој версификацији. Таквих песама има три, пошто се и сам „Плач Рахили“ може поделити на три дела. Ти делови се по тематској садржини која у њима преовлађује могу назвати: „Пролог на небу“, „Збивања на земљи“ и „Покољ у Јудеји и епилог“.¹ Наративну потку читавог дела чини дакле покушај паклених сила, на челу са Сатанилом, да спрече мисију новорођеног Месије, Исуса Христа, што цара Ирода нагони да учини злочин над децом - Исус је ипак спашен, покољ деце извршен, а Ирод на крају бива скрхан и сопственом породичном трагедијом.

Оно што је, пре свега, у фокусу истраживања овог рада, обухваћено је највише првим делом спева „Плача Рахили“.

¹Сава Дамјанов, Тамна страна неба или две поетско-епске визије сатане (предговор у књизи „Плач Рахили“, прир. Сава Дамјанов и Радослав Браковић), Нови Сад, Матица српска, 2015, стр. 8.

Реализација фантастичке парадигме прати се управо у надземаљској сфери, где се одвијају збивања судбински значајна за сферу реалног у овом делу. Важно је уочити на који начин се стапају иреално и реално овог пева, и како оно надземаљско суштински одређује и земаљску раван описану у тексту. На самом почетку пева налази се снажна фантастичка сцена Херувима „с обнаженим мечем” који посматра Сатанила. Само дело је лишено баналних и конвенционалних описа демона у којима су незаобилазни реквизити као што су дим, ватра или мирис сумпора, па тако и пластични опис Сатанаила дат кроз визуру Херувима представља успелу уметничку слику. Оно што посебно задржава пажњу читаоца, поред карактеристичних детаља - аудитивни моменат Сатаниног стењања и кукања, страшна свеза „от аспиде и змија сплетена”²², венац од седам зубаца који му на глави стоји и „гризе му срца”²³ - јесу стихови који, темељније тумачени, упућују управо на судбински значајан размер деловања натприродних сила. „Молном дише и громом он стење, / По свој земљи чује с’ уздисање, / Као бесан зверски он погледа, / И опако људе сматра свуда”²⁴ јесте део који открива да онај који је на престолу Ада, чак и самим својим уздахом или погледом превазилази оквире свог инфералног царства. Његове даље интенције и широк опсег деловања, прати се даље кроз дело. У разговору са Херувимом, чуваром раја, Сатанаил се исповеда као жалосни отпадник од Бога који сваки дан тугује што је изгубио своју „ангелскују славу”. Међутим, одмах потом, када је сам, он се поново исказује као горди изгнаник који надмоћно изјављује: „Ја не марим, што на небу нисам”²⁵. Разлог за то је управо што влада свим светом; свом Азијом, Европом и Африком. „Чудна” му је једино јудејска страна, са које се објављује управо пророштвом најављено рођење Месије, под знаком претње за самог Сатанаила. Иновативан је и занимљив моменат када он узима чак и наочаре да би прочитао шта пророк Исаија о томе пише.

Ускоро се на сцени дела појављују и Сатанине „слуге верне и хитростне”²⁶, а важно је уочити да су то бића која аутор узима из света сасвим другачијем хришћанском - фурије, фантастичка бића из античког митолошког света, која овде задржавају своја изворна имена (Алекто, Тисифона и Мегера). У даљем тексту посебно место међу женским ликовима, као и у самом делу уопште, заузима окрутна и слаткоречива Алекто. Њу и сам аутор именује као „најстрашнију”. Управо кроз њено деловање најлакше се запажа како је овоземаљски, материјални свет, само попрште сукоба демонског и божанског. Човек се појављује као марионета на позорници сила које не види и не наслућује, изманипулисан да верује у снагу сопствене воље и моћ својих одлука. Он је објекат који верује да је субјекат. Такав је лик Ирода, цара јудејскога, виновника (или пак само спроводника?)

²²Константин Маринковић, Плач Рахили (прир. Сава Дамјанов и Радослав Ераковић), Нови Сад, Матица српска, 2015, стр. 13.

²³Исто.

²⁴Исто.

²⁵Константин Маринковић, нав. дело, стр. 16.

²⁶Исто, стр. 18.

зла које односи безброј невиних жртава. Један од кључних делова у „Плачу Рахили” је онај када Алекто беседи Ироду у сну. Већ први стих тог дела продубљује питање о судбини човека, и судбини људског рода уопште. Стихом: „Велик Ирод спава као безумниј”⁷ имплицира се како је довољно да човек утоне у сан да би изгубио баш оно чиме га је Бог по хришћанском веровању оделио од других бића и поставио над њима - разум. Ирод, безобзирни, силни владар приказује се као немоћан не само да спречи, него и да наслути утицај Сатанаилове слушкиње. Оно што дело Константина Маринковића одваја од других дела тога времена и значајно му повисује уметничку вредност јесте и начин на који се манифестује зло. Алекто сакрива крило и облачи се у „смртних одело”⁸, показујући тако да њено деловање није засновано на застрашујућем изгледу, или ниским ефектима, већ на манипулацији најдубљим људским страховима. Она убеђује Ирода да је погубљење младенаца готово неминовно и једино исправно уколико он жели да сачува царски престо, али и сам живот. Алекто тако промишљено „подсећа Ирода на (општепознату) чињеницу да га његови поданици доживљавају као узурпатора ниског порекла, који не заслужује да буде Давидов и Соломонов наследник”⁹. Иако Ирод није случајно изабран од стране Сатане и његових слуга за извршење страшног злочина, будући да је и раније његова владавина била испуњена многобројним неделима, у фокусу је поново план виших сила у којем човек бива - пасиван. Најстрашнија фурија, Алекто, осваја значајан простор дела не само својом способношћу да утиче на човека и нагони га на извршење злочина, него и својим свестраним познавањем људске психе, човечијих фрустрација и фобија.

Поред ове негативне јунакиње, сам наслов дела упућује на још једног кључног женског актера, лик несрећне мајке Рахиле. Управо наслов представља још једно дистинктивно обележје овог дела у односу на сродна дела српског предромантичарског песништва. „Жртва Аврамова” Викентија Ракића, „Млади Товија” Милована Видаковића или „Јудит мечем Олоферну главу усекувши тем Јудеју освободивши” Гаврила Ковачевића представљају примере наслова за симплификовани модел експлицитног идентификовања јунака из библијских и хагиографских извора, чији су подвизи посредно или непосредно инспирисали аутора¹⁰. Међутим, насупрот томе, Рахила не спада у ред најзначајнијих личности из библијске традиције. Важно је напоменути да је њена судбина, и судбина њене деце, описана само у једном стиху Новог Завета, у Јеванђељу по Матеју, 2.18. Оно што пак уздиже овај лик у делу Константина Маринковића до трагичне величине јесте управо њен потресан покушај да проникне у недокучиве планове и борбе Светлости и Таме, али и да их спречи. Уметнички снажан и убедљив је њен монолог након што Ирод донесе заповест

⁷Исто, стр. 25.

⁸Исто, стр. 24.

⁹Радослав Браковић, Град као позорница космогонијског сукоба светлости и таме (поговор у књизи „Плач Рахили“, прир. Сава Дамјанов и Радослав Браковић), Нови Сад, Матица српска, 2015, стр. 123.

¹⁰Исто, стр. 116.

о довођењу деце пред његов двор. Она стрепи, брине се, интуитивно наслућује, и све те нијансе њеног помућеног душевног стања дају посебан лирски тон њеном обраћању Саваоту. Ни молитва брижне мајке, ни њене магловите, али тачне слутње о будућим страшним злочинима, не могу зауставити ток догађаја одлучен и покренут ван земаљских сфера. Друга кључна сцена, и уједно кулминациони моменат дела, уведен је детаљном напоменом где се описује покушај бега Рахилиног са децом од немилосрдних гонитеља. Аутор развија ефектну поетску слику „жалостнице” мајке где она покушава да спречи свирепог војина да јој убије петоро деце, а посебно је дирљива њена понуда да жртвује свој живот како би спасла њих. У напомени она се пореди са „Јенејом”, јунаком Вергилијево „Енеиде”, познате тадашњој широј српској читалачкој публици. Дата је карактеристична сцена када Енеј носи на раменима свог оца и држи за руку сина, покушавајући да их спаси из запаљеног града. Рахилин напор пореди се са оним прослављеног јунака, и тиме се још јаче подвлачи његова узалудност. Она није епски јунак који има божанског у себи, она је само људско биће оснажено најдубљим инстинктом мајке да заштити своју децу. Њено обраћање војину сажето је, динамично и пуно драмског набоја. Одговор војина (који чак и превазилази свирепост своју дужност тиме што непотребно убија и троје старије деце) мучно је сталожен и детаљан. Он не пропушта да опише како ће децу убити, истичући како је то њему „овог света радост”¹¹. Даље следи део када „Рахил падши у изступленије на мало, и потом оплакивајет сице”¹². Ова „љубезна и предрага мајка” дозива попут античких јунака једну од девет муза, Мелпомену, која је надахњивала писце трагедија. Њен бол ставља се тако у равн трагичног, а њен лик добија ореол узвишености. Значај овог лика још се снажније осећа у контрасту са ликом царице Дориде (или Дорис) и њене патње за својим сином.

Када царица сазнаје од весника за смрт свог јединог сина, Александра, након што се његова дојиља већ убила, она проклиње Ирода поредећи га са звери и са тигром. Дорида почиње своју клетву и јадиковку речима: „Ниси ти син смртног човека”¹³. Једнако поређење сами за себе употребљавају Иродови војници. Из тога производи уверење како зло у човеку и није интегрални део његове личности, него нешто што апсолутно превазилази оно људско и смртно. У Његошевој „Лучи микрокозма” човек је један од „поданика” зла, слабо биће које се још на небесима у једном тренутку приклонило злу и које због тога и испашта на земљи. И у „Плачу Рахили” Ирод директно испашта због сопственог злочина тако што грешком убијају и његовог сина. Такође, још од тренутка када му се Алекто обратила у сну, па све до извршења самог покоља, Ирода не напушта интензиван осећај тескобе, страха и немира. Иста осећања истиче и сам Сатанаил. Као пратећи елементи зла, они су непрестани подсетник да оно није природно човеково стање и да је потреба за проливањем крви незајажљива. Смирење се на тај начин не може постићи. Управо

¹¹Константин Маринковић, нав. дело, стр. 71..

¹²Исто, стр. 71.

¹³Исто, стр. 78.

зато и Доридине клетве представљају такав контрапункт Рахилиној тужбалици. Царица захтева још крви, и то води томе да зло и даље живи, макар било окренуто и против онога који га је на првом месту и покренуо.

Иако Сатанаил није успео да оствари своју првобитну замисао и онемогући божанску мисију усмртивши самог Месију, Исуса Христа, један вид тријумфа он ипак остварује. Занимљив је зато сам крај овог религиозног епа. Иако еп завршава песмом која је у ствари радосно клицање Христу, и позивом да сви славе Оца светог, испред тога је пасаж у којем Сатанаил изражава своје задовољство што су многи невини убијени, а Ирод са њим у вечној „муки пакленој”. Уочава се стога да пораз Сатанилов није апсолутан, као и да он у делу Константина Маринковића, за разлику од ликова Сатане у другим предромантичарским остварењима (попут оног Викентија Ракића), није потпуно инфериоран у односу на Бога. Он није нејаки отпадник од Бога чији су покушаји да му се супротстави готово смешни, већ његов озбиљни супарник, лик вечитог и неуморног бунтовника. Маринковићев Сатанаил, исто као и Његошев лик дјавола, „покушава нарушити један неопозиво предодређен поредак, врховни Закон, покушава дестабилизovati васељенску хармонију и њен есхатолошки смисао”¹⁴. Његове интервенције никада сасвим не поруше успостављен метафизички поредак, али и у „Плачу Рахили”, и у „Лучи микроkozма”, тај поредак бива озбиљно поремећен, изведен из своје првобитне равнотеже, упућујући тако на мисао да она није савршена, иако је божанска. Побуна против Бога представља покушај исконског Зла не само да преовлада Добро, него и да у њега унесе клицу сумње и потребу да се оно преиспита, а затим и релативизује. Отуда је Сатанино бунтовништво у делима ових аутора далеко опасније од учествовања у биткама, макар оне биле и небеске, као и од проливања крви невиних жртава. Пали анђео у визији оба ствараоца, што је подударно са визијом Сатане у самој Библији, најдоминантније је обележен гордошћу. На више места у „Плачу Рахилином” истиче се и гордост Иродова. Тако управо та особина и Адама у „Лучи микроkozма” нагони да покуша да добије поред свих благодети и слободе, и власт која му није дата. Жеђ за оним што му по природи не припада добија рушилачку снагу, те се тако управља против врховног принципа, претећи не да га сасвим разруши, будући да ту снагу никада нема, већ да нагризе његово савршенство и интегритет. То је и разлог зашто Константин Маринковић у својим „Толкованијима” истиче савршенство „јестества”, односно природе. Уколико се људи, као што он саветује, буду њој уподобљавали, по њој мерили, и њу буду „имитирали”, неће пасти у искушење гордости. Његош природу види такође као нешто савршено, а приказује је као нему, са тајанственим осмехом. Недокучивост природе испоставља се као нешто што треба да се прихвати, поштује и слави, без покушаја да се она доводи у питање. Једнако је и са њеним творцем, Богом.

Проучавање линија додире између „Плача Рахилиног” и

¹⁴Сава Дамјанов, нав. дело, стр. 10.

„Луче микрокозма” овим запажањима свакако није исцрпљено. С правом се може рећи да дело Константина Маринковића „заслужује да буде означено као поетска пролегомена једном од најзначајнијих остварења у српској књижевности 19. века”¹⁵. Важно је указати на сродност са другим предромантичарским остварењима српске књижевности, као и кореспондирање са интересовањима европских романтичарских литерарних токова тог времена, како би се указало и на оправданост процеса савремене реафирмације дела. „Плач Рахили” је дело аутентичне уметничке вредности, које није изгубило на свежини и оригиналности, и које и даље нуди снажне подстицаје за нова читања и тумачења.

Његошева визија „забуњене и сном тежким обузете судбе“

Дело Петра Петровића Његоша, „Луча микрокозма”, једно је од најкомплекснијих дела српског романтизма, али и српске књижевности уопште, које и данас нуди небројено много аспеката за анализу. Овај религиозно-филозофски спев заснован је на елементима старих учења о преезистенцији и анамнези, тј. о превременом постојању човековог духа и душе. Поред хришћанске религиозности, у делу су присутна учења каква су развијана у списима неких филозофских школа - пре свега питагороваца, платоничара и новоплатоничара¹⁶. Такође, уочавају се елементи гностицизма - истицања „знања” (грчки гносис) као пута до очишћења и спасења, а један од најкомпетентнијих проучавалаца, Аница Савић-Ребац, указивала је и на манихеизам у Његошевом делу. Ослањање на познати Милтонов спев „Изгубљени рај”, на дела ранохришћанским стваралаца, па и на херојске античке епове Хомера и Вергилија, није умањило квалитет Његошове творачке оригиналности. Како Мирон Флашар истиче, принцип стваралачке имитације уродио је самосталним плодом у Његошевим стиховима.¹⁷ „Лучу микрокозма” могуће је поделити на два дела. Први део чине прва два певања, у којима песник говори у првом лицу, а која описују визионарско узлетање кроз сфере материјалног космоса, а затим и до „небеских поља” светлосног Божијег боравишта. Други део пева чине четири певања, дата у трећем лицу, која говоре о побуни анђела и о сукобима на небесима. Важно је при том напоменути да су у библијским текстовима ретка и недовољно развијена сведочанства о побуни Сатане против Бога. У „Откривењу Јовановом” (12, 7-9) налази се у неколико реченица помен о томе како је Сатана, након што је поражен у небеском боју, збачен на земљу, не у пакао(!), са својим побуњеним анђелима. Одатле Његош развија и своју визију судбине људског рода, а међу Сатанине следбенике сврстава и анђела-бунтовника Адама. У фокусу овог рада биће управо Адам и његова

¹⁵Радослав Ераковић, нав. дело, стр.125.

¹⁶Мирон Флашар, Његошева Луча микрокозма (у књизи „Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша: критичко издање: књ. 1”, прир. Александар Младеновић, Мирон Флашар), Подгорица, Црногорска академија наука и умјетности, 2004, стр. 16.

¹⁷Исто, стр. 37.

судбина.

Сам наслов упућује на важну компоненту Његошевог виђења човека које се, дакако, заснива на широком мисаоном и књижевном предању. Човек је виђен као један специфичан микрокосмос, а „луча”, односно „зрака”, „искра”, а касније и „идеја”, као нешто што сија у души човековој, „нешто што је потекло од Бога или из њега и вратиће се њему или у њега”¹⁸. Тај бесмртни дух у човеку, који је божанског порекла, у Његошевом спеву представља „путника” који визионарски узлеће до нематеријалних небеса. На почетку пева песник се обраћа „искри божественој”, са намером да је подстакне да се отргне из мрака материјалног и телесног сужањства на земљи. Ослободивши се, она би се уздигла и чиста узлетела до свог светлог изворишта. Међутим, човечији снови и сећања о некадашњем „пресретњем блаженству” мутни су и нејасни. Зато се човек „трза бадава из ланца, / да за собом проникне мрачности”¹⁹. Већ на самом почетку, у посвети Симу Милутиновићу, Његош поставља мисао коју разлаже и разрађује кроз цео увод: „задатак је смјешни људска судба, / људски живот сновидјење страшно”²⁰. Песник даје снажну поетску слику човека, разобличавајући његове жалосне напоре да живи смислен и срећан живот у свету којем по својој суштини не припада.

Његошева рефлексija о човеку може се чинити чак и одвише мрачна и песимистична, међутим, оштро указивање на људску ништавност и непостојаност у материјалном свету послужило је да би се боље и ефектније изразила вредност бесмртне људске душе. Душа „оличава моћ сећања која надмашује способност ума да спозна својства божанског присуства”²¹. Препознаје се, дакле, мотив узвишене душе какву доноси и европско песништво у освит 19. столећа. Већ поменуто узалудно „трзање из ланаца” односи се на вечиту тензију у тој узвишеној души - с једне стране је њен земаљски положај, са друге тежња ка трансценденцији. Та врста дуалности не напушта човека током целог његовог бивствовања на земљи. Како је уопште човек са неба доспео у такво заточење, чиме је заслужио окове „блатне тјелесине” и шта је оно што га је нагнало да „Вјечнога попире законе”²², пита песник своју душу у првој песми.

Да би душа уопште могла полетети ка вечноме огњишту, бесмртна искра позива песника да се ослободи „теготног окова физическог”²³. Даље за тај исти оков говори: „он је стручак слаби и нејаки, / за мах

¹⁸Исто, стр. 52.

¹⁹Петар Петровић Његош, Луча микрокосма (у књизи „Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша: критичко издање: књ. 1“, прир. Александар Младеновић, Мирон Флашар), Подгорица, Црногорска академија наука и умјетности, 2004, стр. 265.

²⁰Исто.

²¹Мило Ломпар, Луча микрокосма и питање о души (у књизи „Сабрана дјела Петра II Петровића Његоша: критичко издање: књ. 1, прир. Александар Младеновић, Мирон Флашар), Подгорица, Црногорска академија наука и умјетности, 2004, стр. 107.

²²Петар Петровић Његош, нав. дело, стр. 271.

²³Исто, стр. 275.

смртан само изникао, / он је ручак гада пузећега”²⁴. И на другим местима у спеву говори се о телу не само кроз уобичајену метафору тамнице и ланца, него и као о мртвом, блатном, посве недостојном и униженом људском облику. Поставља се питање зашто се тако негативно говори о самом телу, уколико је и оно створено од Бога и пример Божије „творителне поезије”. За боље разумевање оваквог третмана Божијег стваралаштва, неопходно је указати на коментар „Књиге постања” утицајног јеврејског мислиоца, Филона из Александрије. Наиме, према његовом тумачењу неопходно је разликовати два стварања. Бог је у свом духу најпре створио „духовни свет” (нематеријално небо, невидљива земља, „идеје”). Друго је стварање оно које се под утицајем тих идеја реализује у материји. Управо то стварање изнедрило је и свет у коме се телесни човек налази. Отуда и разликовање два Адама - преегзистентног и оног телесног. Смртни човек засужњен у телу обликован је тек под утицајем идеје-праузора. Шта је довело до таквог конципирања човека и због чега је уопште дошло до његовог сужањства на земљи, предмет је другог дела пева „Луча микроkozма”.

Дело Цона Милтона, „Изгубљени рај”, свакако је значајно утицало на Његоша у креирању његове сопствене визије побуне Сатане против Бога. Без обзира на сву Његошеву самосвојност и многа самостална знања са којима је усвајао поједине описе или мотиве из „Изгубљеног раја”, Милтонов утицај на Његоша не треба минимизирати. Почев од трећег певања, Његош у складу са учењем о сажрењу душе у преегзистенцији говори о побуни анђела и небеском боју. За разлику од Милтона, он се не бави изгоном Адама и Еве из Едена. Та тематика је потпуно потиснута, и о њој се у завршним одсецима пева говори тек алузивно. И код Милтона је борба међу анђелима тесно везана с падом човека, а светлосни елементи су врло значајни, мада не толико потенцирани као код Његоша²⁵. Улога коју Његош даје „свом” Адаму поново се може огледати у светлу учења о преегзистенцији и о два стварања - он је један од четовођа у редовима побуњених анђела и Сатаниних следбеника. Оно што један од најзначајнијих проучавалаца Његошевог дела, Мирон Флашар, замера „Лучи микроkozма”, јесте „сасвим оскудно оцртана” улога Адама, и поред отворених могућности да се осветле мотиви и подвизи, дилеме и страдања једног необичног „епског” јунака. Флашар то схвата као „сведочанство о секундарном прилагођавању Милтоновог описа анђеоске побуне Његошевој концепцији о Адамовом преживотном сажрењу”²⁶. Међутим, могуће је тражити и додатне одговоре. Адам у „Лучи” уопште није приказан у акцији. Он је један од небеских духова, који се, заведен Сатаниним обећањем да ће владати уз њега, одлучује да стане на његову страну у великом боју против Бога. Трећег дана се каје, мотивисан сном који је уснио, и то је једини пут када иступа лично, а и тада му је, као што Флашар истиче, „излагање бледо и без

²⁴Исто.

²⁵Аница Савић-Ревац, Његош и богомилство (у књизи „Хеленски видици: есеји”), Панчево, Мали Немо, 2004, стр. 91.

²⁶Мирон Флашар, нав. дело, стр. 95.

начелне садржине”²⁷. Идеја која је у „Плачу Рахили” Константина Маринковића само назначена, код Његоша много снажније долази до изражаја. Човек је слаб и пасиван, потребан често само као пијун који ће у великој шаховској игри Светла и Таме заузети одређену страну. Он јесте добио дар слободне воље, и могућност избора, али тај избор и слобода његове евентуалне измене односи се само на већ утврђене координате плана којег човек не може докучити, и у којем је његов удео незнатан. Зато у делу није дато Адамово промишљање постојеће космичке ситуације, а његово деловање је приказано у штурим обрисима. Сам Господ више пута говори о Адамовом „непостојању лика” као и о његовој „лаковерности грдној”, те се тако његова суштинска немоћ континуирано подвлачи током пева. Адам у једном тренутку бива понесен идејом да после Бога и Сатане буде највиши на неба, али сам Бог презриво означава то као „ослепљеност душе”.

Неопходно је задржати се на Адамовом пророчком сну који га наводи да се покаје и одступи из боја. Као и у „Плачу Рахилином”, продукт сна, а не продукт разума, претвара се у одлуку. На самом почетку пева Његош истиче ум човека који га с бесмртнима равна. А на самом крају Господ казује: „јер он опет, ако и забуњен, / свеђер умно остаје творење / и цар земље, иако у ропству”²⁸. Ипак, умност човека, иако једна од ретких његових особина која се позитивно вреднује, не долази до изражаја у овом делу. Адам је заслепљен и „забуњен”, и он не бира потпуно свесно и самостално ни побуну, ни покорност Богу. Чак ни дубоко покајање о којем се говори није иницирано разумним сагледавањем сопствене погрешке. Адама је кроз сан преобратио искључиво - страх. Видевши Творца разгневног, Адам говори: „Та је сила и гњијев праведни / моју тужну забуњену душу / уплашила и оледенила”²⁹. То је једино чиме Адам објашњава промену своје одлуке.

У завршном певању пева, по Његошевој замисли Творац говори: „ја ћу Слово моје вазљубљено / у плот људску после облачити, / послати га да избави људе / и законом свете моје правде / помрачене освјетли умове”³⁰. Поново привлачи пажњу начин на који се ум атрибуира - он је помрачен и њему је неопходно осветљење. Али то осветљење човек никада не може постићи сам. Будући огреховљен, „човек је онтолошки свезан у чвор парадокса, а све његове напоре спознања непостојност колеба ужасна”³¹. Огреховљеној твари измиче телеологија творевине, отуда толика запитаност над крхким људским постојањем. Међутим, песнику као истинском „пламеном поети”, као „творцу малом најближем Божеству”³², припао је задатак да представља и осмишљава „судбу човјеческу”. Његошев творачки принцип у основи је полемички, он је песник антиномије и парадокса,

²⁷Исто, стр. 98.

²⁸Петар Петровић Његош, нав. дело, стр. 325.

²⁹Исто, стр. 314.

³⁰Исто, стр. 331.

³¹Ранко Поповић, Његошева завјетна реч (Зборник радова: Његош у Андрићграду“), Вишеград, Андрићев институт, 2014, стр. 54.

³²Петар Петровић Његош, нав. дело, стр. 274.

и то је она борба непрестана у којој говори кроз сва своја дела. Зато се и у „Лучи микрокозма” и преегзистенција и егзистенција човекова осмишљава кроз борбу супротних принципа, Светлости и Теме, добра и зла. Због тога кроз говор Творца Његош осликава човечију „душевну таблицу” на којој су с обе стране два сасвим противна закона: закон правде и закони ђавола, „адски спомен свезе са Сатаном”³³. Занимљиво је што се истиче како ће „адско проклетије духа / човека чешће пленивати”³⁴. Човек, будући слаб, биће подложнији деловању зла током целог свог живота, оног који се у „Лучи” означава као ропство. Међутим, борба и не би имала своју сврху да није унапред отежана свим комплексним својствима људске природе.

Потребно је указати и на начин на који се говори о једном од Божијих „шарова”, а који представља Адамову постојбину. Адам је осуђен да своју судбину проживљава на „земаљском сајму несмисленом”³⁵, једнако тегобном за човечију душу као што су и њена унутрашња мучења. О Земљи се у целом делу говори негативно, с ниподаштавањем, а у контрасту са велелепним обитавањем Бога и анђела посебно се истиче њена ништавност и недостојност. То не чуди с обзиром да је Господ поставио Земљу „недалеко од мрачнога ада”³⁶. Земља је „мир груби”, „јудол плачевна”, сачињена „од хаоса и мрачне прашине”³⁷. Господ своје излагање о људској судбини завршава управо говорећи о ништа мање мрачној и суморној судбини Земље коју је створио. Ту „ужаса катедру, / позориште богомрско залах, / гњездиле човјечке несреће, / са невином крвљу оскверњену”³⁸, сажеће огањ Божије правде у судњи дан. И баш у тренутку када се, читајући „Лучу микрокозма”, учини да је на Земљи све срачунато само на човеково веће мучење, објављује се поново светлост, искра мала „небесне љубави”. Није необично што је у Његошевој метафорици чак и љубав дата у облику светлости. Љубав је та која ће се супротставити мраку зла, и чија је сврха да ублажи човекову „тужну и кукавну судбу”³⁹.

На тај начин у „Лучи” се проналази „позитивни нихилизам”, онај којег је Иво Андрић тражио и налазио у целокупном Његошвом делу. Уколико се продре дубље у Његошеве опоре речи, и зађе иза његових мрачних рефлексија, увек се може наћи „луча”, искра светлости. Али без тог „позитивног нихилизма”, према Андрићевом мишљењу, „не би била могућа ни акција, ни сама мисао о акцији против зла”⁴⁰. Тако је смисао Његошевог поетског битија одувек био да се осветли мисао, и њоме овлада против таме и против зла. За успех у том настојању најбољу потврду представља трајање „Луче

³³ Исто, стр. 330.

³⁴ Исто.

³⁵ Исто, стр. 276.

³⁶ Исто, стр. 327.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто, стр. 325.

³⁹ Исто, стр. 329.

⁴⁰ Иво Андрић, Његош као трагични јунак косовске мисли (у књизи „Уметник и његово дело”), Београд, Просвета, 2009, стр. 15.

микрокозма” кроз векове.

Закључак:

Дела „Плач Рахили” и „Луча микрокозма” дају аутентичне визије човека и његових страдања у свету који почива на законима несазнатљивим човековој свести. Без обзира на то што је он слаб, често пасиван, и скрајнут са велике позорнице на којој се одигравају сусрети и сукоби виших сила, човек је у овим делима приказан са извесном сугестивношћу која открива емпатију управо за њега таквога. Борба као императив прати мучну људску судбину и када је унапред узалудна. Потреба да се сопствена ограничења превазиђу, као и потреба да се силама добра и зла супротставља, константна је. У оба дела спас за човека долази у облику Христа, онога који спаја људско и божанско. Иако је то у складу са хришћанском религиозношћу оба аутора, сам лик Богочовека у овим делима открива суштинску тежњу да се упркос свим слабостима смртног човека досегне вечност. Његош је остварио свеколику синтезу српског песништва до његовог времена, и тиме као песник досегнуо вечност, а Константин Маринковић начинио успешну и уметнички значајну пролегомену таквом делу.

Весна КЕШЕЉ

*БОЉЕ ЈЕ АКО СЕ НАЛАЗИМО МЕЂУ ПРОГОЊЕНИМ
НЕГО МЕЂУ ПРОГОНИТЕЉИМА*

Ствар се догађа деветнаестог новембра 1942. у галицијској провинцији. У питању је градић Дрохобич, тада у окупираној Пољској, а после Другог свјетског рата и подјеле Галиције, у Украјини. То је вријеме погрома Јевреја, када Нијемци све дрохобичке Јевреје пресељавају у гето — у стару јеврејску четврт Лан. Гестаповац Ф. Л. постаје *заштитник* гимназијског наставника цртања, писца и сликара Бруна Шулца. У дрохобичкој стварности то је значило лични роб, који има извесну заштиту од погрома и транспорта у логор, а понекад добије тањир чорбе или остатке од ручка. Шулца одржава у животу снобизам бечког столара који се издаје за архитекту, сујета свирепог официра Гестапоа да себе сматра заштитником умјетности, привилегија дрохобичких гестаповаца да могу имати *свог Јеврејина*. Он том гестаповцу, шефу јеврејског одсјека и самозваном *генералу Јевреја* — слика портрет, осликава играоницу четворогодишњег сина, ради мурале у касини Гестапоа и у Reitschule, Јахачкој школи... Педесетогодишњи наставник цртања и ручног рада у гимназији *Владислав Јагел* убијен је тзв. *црног четвртка*, када је Гестапо насумично побио 264 Јеврејина. Бруно Шулц задесио се у Школској улици када су есесовци почели бијесан лов на Јевреје — своју *дивљу акцију*... Адвокат И. Ф. који је био с њим на улици, одмах се дао у бијег. Зна се само да је Шулц остао на мјесту, разлог је већ област нагађања. Према општеприхваћеној верзији догађаја, притрчао му је гестаповац К.Г. који је имао нерашчишћене рачуне с бечким столаром (овај је претходног дана убио *његовог Јеврејина*, зубара) и кратко питао *Bist du Schulz?* Крхки човјек је то потврдио, а К.Г. му наредио да клекне и двапут пуцао у потиљак! Бруно Шулц, становник Републике снова, земље ничије и Божје, склопио је очи у свом пејсажу, испод ниског и широког неба, док су јутра одмотавала свој тужан бескрај одмах иза посљедње оgrade, гдје се иза ивице хоризонта спуштао разнобојни пејсаж према Балкану...

Било је наређено да лешеве остану на улицама до сутрадан.

Шулцово тијело лежало је на улици до вечери, када је адвокат И.Ф. скупио храброст и однио га. Он и адвокат Р. тајно су одвезли на Јеврејско гробље неколико лешева и покопали их. Шулц је сахрањен у гроб без обиљежја. У гробљу које су послје уништили нацисти... (Данас је тамо ново насеље. Наводно је између кућа остао понеки гроб, али нико не може да их нађе. Шулцов гроб никада није пронађен. Загубљен или уништен...)

У сваком случају, нашао се у другој држави. Наиме, због историје Средње Европе и града у ком је рођен, Шулц је првих двадесет шест година свог живота провео у Аустроугарској монархији, између два свјетска рата живио је у независној Пољској, прву ратну годину провео је под совјетском влашћу, посљедњу годину свог живота под окупацијом Трећег Рајха; да би, послје Другог свјетског рата и новог цртања граница — његов загубљени гроб лежао у Украјини (која је до 1991. била у саставу СССР-а). Дрохобич је тако ишао из државе у државу, а Шулц је ријетко напуштао град који је у његовим причама постао митско мјесто...

Прво сам сазнала за трагичну судбину Бруна Шулца. Онда нашла на интернету његове слике. Збуњујуће, тужне, помало перверзне. Са мушкарцима који се клањају, клече или пузе пред неприступачним, деспотским, самодовољним женама. Оне понекад имају и бич у рукама, али најчешће само својом ногом, елегантно испруженом и нагом — додирују лице или главу мушкарца. Шулцове слике испуњава потмула веза пожуде и понижења, усхићења и женске стопе на лицу... Иако он сам не учествује у тим сценама, увијек је ту негдје — тужни поклоник који не може да се одвоји од извора своје туге. Најприсутнији је у *Идолопоклоничкој књизи*, серији графика из 1920. године. Отвара је као покорни слуга који приноси круну, затвара као умјетник који приноси своју *Књигу*. Између — слике идола којем служи и због ког ствара, слике којима је исповједио свој еротски мазохизам... Иза Шулцових слика остало ми је сажаљење, тиха туга, али ми се нису свидјеле. Како да ми се свиђа та опчињеност еротском страшћу? Демонске жене и понизни мушкарци — њихова сушта туга и ропско обожавање...

Онда је, једног љета, у мој живот ушао *Август*. И један дјечак, препуштен на милост и немилост љетних дана бијелих од жеге и онесвјешћујућих; који је изашао са мајком у сунчано купање дана, тамо гдје су прозори спавали заслијеplени бљеском празног трга, жутог од жеге и очишћеног од прашине врелим вјетровима; балкони исповиједали небу своју празнину, а отворени тремови мирисали хладовином и вином... Као опчињена, слиједила сам их по квадратима плочника који су лагано протицали испод њихових меких и плљоснатих корака: једни бљидорумени као људска кожа, други златни и модри, а сви плљоснати, топли, баршунасти на сунцу, као нека сунчана лица, толико угажена стопалама да се нису могла препознати...

Шулцова смрт у *дивљој акцији* ме потресла, његове слике су ме растужиле, али *Август* је тражио причу о том дјечаку који је, преко баршунастих плочника, ушао у мој живот. Тихо ушао као онај који

ће ту да остане, који је, још док је ходао градом под ватреном метлом жеге, некако, постао вољен. Још прије него што ми је показао свој Аутентикум, ту књигу над књигама; Нојев ковчег на тавану породичне куће, регионе велике јереси свог оца, његов трактат о манекенима или Другу књигу Постања; скицу опште систематске јесени, споредне кракове времена, те слијепе колосјеке на које се бацају нелегалне историје; Републику снова, своју изабрану земљу, ту толико посебну провинцију, то мјесто једино на свијету... То што је Шулц унио у мој живот, нијемо је тражило да напишем причу о његовом путу до оног новембарског дана у Школској улици. А смрт на улици, та смрт ситног, згрченог човјека пробијеног потиљка — тражила је истину. Моје срце тражило је нешто као неканонско опело... Све заједно тражило је: пребирање писама, свједочења, есеја; извлачење вјеродостојних нити, проткивање Шулцовом срмом... *Дакле, у Божје име — сједамо и крећемо...*

Бруно Шулц рађа се 12. јула 1892. године на истоку Средње Европе, испод Карпата, као најмлађи син Ј. Ш. трговца текстилном робом. Станују на тргу, у једној од оних тамних кућа пустих и слијепих фасада, које је тешко међусобно разликовати. Живе у стану пуном великих ормара, дубоких отомана, блиједих лустера и јевтиних вјештачких палми, занемареном од мајке која све вријеме проводи у дућану. Отац му побољева још у раном дјетињству, лагано нестаје наочиглед свих, а горки мирис болести таложи се на дну његове собе. То за породицу значи назадовање трговачких послова и почетак биједи. Болешљив и слабачак од дјетињства, уз оца који дане проводи у кревету, окружен бочицама, пилулама и трговачким књигама — Бруно расте повучен у себе, уроњен у пуноћу и безмјерност дјетињства, загладан у врт пун млијека небеса и ваздуха, прекривен плавом географијом облака и пловећих континената... У седмој години сања најбитнији и најдубљи сан у свом животу, својеврсно предвиђање властите судбине... Сања да је ноћ и да је сам у шуми. Ножем одсијеца себи пенис, прави рупу у земљи и закопава га. Онда долази к себи, схвата чудовишност и стравичност учињеног. Не жели да вјерује да је то заиста урадио, али са очајањем увидија да одиста јесте, да је то неопозиво. Као да је већ изван времена, у вјечности која за њега неће бити ништа друго него ужасна свијест о кривици, осјећање ненадокнадивог губитка за вјечита времена! Да је занавијек проклет, затворен у стаклену теглу из које никад неће изаћи — осјећај бескрајне патње, вјечности проклетства... *(Како објаснити тај симболични набој у тим годинама, тај значењски потенцијал сна који је до данас остао за мене непресушан?)*

Много црта још у дјетињству, епохи која у његовој биографији носи име генијална. Одраста говорећи и полски и њемачки. Матурира 1910. и уписује архитектуру у Лавову. Студије прекида два пута: први пут због здравствених проблема, потом због Првог свјетског рата, за вријеме ког му умире отац. Након братовог рањавања, с дијелом породице пресељава у Беч 1917. године, гдје покушава да настави студије архитектуре. Враћа се у Дрохобич након двије године, али овог

пута у Пољску Републику, којој је Галиција припала након распада Аустроугарске. Поратну деценију испуњавају: школске обавезе наставника цртања (са властитим државним испитима), мајчина смрт, пројектовање породичне гробнице, сликање и здравствени проблеми... (Патио је од срчаних и плућних болесети, имао проблеме са желуцом...)

Са сачуваних фотографија гледа један ситни, ружњикави човјек: увијек са мало пригнутом главом, широким и набораним челом, јаким залисцима, малим и танким уснама... Његови ученици описују ниског, кржљавог и погрбљеног човјека, који не исправља руке, него их држи као под углом; који је необично бојажљив према женама, некако понизан — као да је жена нешто више од њега! Који је праведан према ученицима. Никоме неће да науди, да каже уврједљиву ријеч, чак ни повишен тон. Просто схвата да немају сви таленат за цртање. Од сваког ученика тражи само онолико колико тај може да испуни. Још зна да сједне на столарски сто и прича им своје чудесне бајке, чак илуструје кредом на табли...

Тако Шулц ради у школи, слика своју тужну страст и пише дуга писма познаницима, највише женама. Отвара им своју душу, открива велику осјећајност, дар за необичне метафоре, способност да исплете причу из магле раних дјетињих фантазија... Наравно, наговарају га да писма искористи у књижевне сврхе...

И Бруно Шулц почиње да пише. Да над догађајима, карактерима и судбинама тражи митски садржај — коначни смисао те приче! Збирку *Продавнице циметове боје* завршава тек у четрдесетој. Све је ту аутобиографско и све је помјерено, онеобичено. Од митске личности његовог оца, у додиру с којим све ствари прелазе у *регионе велике јереси*, сам отац у кондора и бубашвабу; до чаролије дјетињства, када му се открива загонетка живота или када преврће велику књигу распуста, чији листови раскошно блистају и имају на дну опојно слатко месо златних крушака... Издавачи у Варшави му признају да су приче оригиналне, али ко ће то читати? Онда му помаже оно што се популарно назива случај. Тамо гдје је одсјео нађе се жена чија сестра ради код књижевнице *З. Н.* Уговори му кратак пријем, али довољан да јој Шулц прочита своје *Птице*. А након приче о оцу и његовом одгајању читавог птичјег рода у бочним просторијама домаћинства, *З. Н.* подиже телефонску слушалицу... *Птице* му излазе крајем 1933. а и сама збирка, односно — митска историја Шулцове породице. Некаква генерација полубогова, проистекла из мрачног предјела раних дјетињих фантазија, предосјећања и страхова... Али и Шулцова појединачна судбина — његова дубока усамљеност, одвојеност од тема свакодневног постојања...

Наредне четири године, до изласка друге књиге, испуњавају: веза са *З. Н.* неких четири мјесеца, смрт старијег брата и обавеза да сам издржава породицу, вјеридба са католкињом *Ј. Ш.* и иступање из јеврејске заједнице да би се могао вјенчати с њом, изложба у Лавову, објављивање прича и рецензија у часописима, предговор

пољском издању Кафкиног *Процеса* (превод Ј. Ш. излази под његовим именом), школске обавезе, материјални и здравствени проблеми... Уз то преживљава неодређени страх, жалост, животну тугу. Упада у депресије и *уметничку жаловост*. Припрема за час и рад у школи — огаде му остатак времена! Убију вољу за писањем. Поврх свега, недостаје му сродан човјек. Неко ко би му дао гаранцију тог унутрашњег свијета, ког држи само на својој вјери — свијета толико различитог да му се понекад чини да носи ништа на својим плећима... Иако све то омета његово писање, ипак просијавају приче, есеји, писма... Шулц спознаје да је умјетност која му лежи на срцу заправо регресија, повратно дјетињство. Могућност да се неким околним путем врати у дјетињство, да још једном има његову пуноћу и безмјерност или оно што би било — остварење генијалне епохе! Сазријевање за дјетињство. Тумачење слика урезаних у памћење током дјетињства, те митологије ране животне доби; од које су му у биографији остале бијеле мрље, мирисни печати, сребрни трагови босих анђеоских ногу, расијани по његовим данима и ноћима... Али уз везу која је *низ патњи и тешких тренутака*. Упркос свему, нову збирку предаје за штампу у јануару 1937. године. Ј.Ш. раскида вјеридбу у прољеће. Шулц осјећа олакшање, али и ужасну празнину, ништавност живота, велико и суштинско разочарење — као да је већ крај свему... Нити шта пише, нити га занима када ће књига изаћи... (Ипак је објављена исте године.) *Санаторијум под клепсидром*. Дакле под пјешчаником, гдје се вријеме враћа унатраг и гдје му је отац још жив, наравно, у границама условљеним ситуацијом... Збирку отвара Књига која се појавила у освит његовог дјетињства — Библија. Аутентикум којем теже све књиге, који освјетљава ону величанствену и катастрофичну епоху у његовој биографији, познату као генијална... Кад у тишини јутарњих сати сазријева жега, платнене завјесе гутају јутарњи пожар, вртови расту без даха, просипајући лишће бесвјесни и пијани; а са звјезданим уздахом јулске ноћи отвара се бескрајна купола... А очева упоредна метеорологија му открива да музејска умјетност, која се распада од досаде и заборављена — ушећерава као старо слатко, преслађује климу Дрохобича и узрок је лијепе и отегнуте јесени.... Али митски отац дефинитивно умире, послјије више умирања са оградама, које су приморавале да се изврши ревизија те чињенице. И на крају књиге постаје бубашваба, скуван са сосом и пихтијама...

Наредних мјесеци, чуди га ћутање о *Санаторијуму*. Људи којима је окружен депримирају га својом удаљеношћу од интелектуалне сфере. Хвата га паника *пред затварањем капије!* Жали за глупо страћеном младошћу. Осјећа тугу старења, разочарања... Пита се да ли је могуће ту тугу развити у стваралачку енергију, личним поразом хранити стваралачког демона? И увиђа да не може — да његова муза жуди за ведрином и топлином. Недостаје му подстрека, страсти да то прекује у форму... Ипак зна да његов једини ослонац може бити у раду, иначе ће га туга појести! Окреће се сликању. Савјетују му одлазак у Париз. Одлази у августу, са 100 слика... *Ужасан град, какве жене! Пренерашен сам. Прави развратни Вавилон!*

Враћа се разочаран. Без изложбе у Паризу. Почиње да ради

у школи. Поново затворен у мали и безбједни круг дрохобичког хоризонта... Онда добија Златни лаворов вијенац Пољске академије књижевности. Пред рат објављује текст о стваралаштву З.Н. и најављује нову књигу од четири приче, али није познато да ли су и написане...

Њемачка напада Пољску септембра 1939. године. Западну Галицију окупирају Нијемци, а совјетске снаге источну Галицију, дакле и Дрохобич. Шулц и даље ради у школи, али више не може да објављује своје приче. Истина, може да слика, али само пејсаже и пропагандне плакате... Онда нове власти наручују од њега неколико огромних портрета, међу којима и Стаљина, да би их окачили на општинску зграду. Меутим, за вријеме славља почиње киша, а и чавке нешто слијећу на портрете. И раде оно што птице често раде... (Наводно је Шулц тада рекао да му први пут у животу није жао што му пропада дјело...) Наручују од њега и *Ослобођење народа западне Украјине*, потом притварају и саслушавају — под оптужбом за украјински национализам! У таквом стању ствари, за годину дана постаје самом себи стран, некако анониман. Гуше га захтјеви и ригорозне стеге у обичним школама, осјећа да га претварају у бездушну масу. Жели да се извуче из те глупе летаргије у којој живи, да пређе у умјетничку школу у Лавов. Безуспјешно. Остаје у Дрохобичу...

Првог јула 1941. године, на оклопним возилима долазе Нијемци. Одмах настаје погром Јевреја, такозване *акције* — слање Јевреја у Белжец, у гасне коморе. Нацисти затварају школе, уводе радне обавезе, а све Јевреје преславају у стару јеврејску четврт Лан. Они морају свакодневно да се јављају у *Judenrat*, гдје им дају задужења за рад. Шулц говори и пише њемачки, а умије да црта. Захваљујући одлуци *генерала Јевреја*, који уз убијање води дневник (...*потпуно равнодушан. Нимало сажалења, ништа...*) — да свом послу дода и занимање за ликовну умјетност, Шулц постаје нешто као њихов сликар. Уз то га задужују да пописује ствари приграбљене после *акција*, те саставља извјештаје за Берлин.... Шта он осјећа док пописује њемачки плијен после сталних ликвидација у броњицкој шуми? Какве мисли му надлазе док Јевреје одводе преко мочварних поља до броњицке шуме, а сиво, загушљиво небо лежи људима на врату?

Тог четвртка гестаповци их не позивају на зборно мјесто. *Заштитник* је одсутан, а Шулц не ради. Намјерава да бјежи у Варшавски гето, одакле су му пријатељи (нарочито се заложила З.Н.) спремили новац и лажне аријевске папире. Изалази само да узме хљеб за пут. И гине с веком хљеба у рукама, с губљењем наде у бјекство... Пада ли скупљајући комадиће онога што је било једно и недјељиво — *велику епоху, генијалну епоху свог живота?* Умире ли знајући да је и поред свих ограда, она постојала? Да је постојала и да му ништа не може одузети ту сигурност, тај свели окус који осјећа на језику, ту хладну ватру на непцу, тај уздах широк као небо и свјеж као гутљај чистог ултрамарина...

Послије рата, нико није могао да пронађе његов гроб. Необјављени рукописи Бруна Шулца нестали су без трага. Наиме, нова збирка приповједака већ му је била спремна за штампу, а претпоставља се да је написао (или почео да пише) новелу *Месија*, коју је често помињао у писмима — о јеврејском Месији који се појављује у Дрохобичу... Изгубљена је и прича *Die Heimkehr* (*Повратак кући*), коју је написао на њемачком језику и послао 1937. године Томасу Ману, с надом да ће му он помоћи у изласку на њемачко говорно подручје. Само што Ман није добио ту причу...

Све у свему, иза тог *барокног Кафке* (како га је назвао Д.К.), који је знао да је књига постулат, да је задатак; да она живи и расте, развија се за вријеме читања — остала је једна од најтрагичнијих биографија међу писцима и дјело од: тридесет приповједака, исто толико критичких и аутопоетичких текстова, око 150 писама, пар стотина цртежа и графика, илустрације за књигу В.Г. и за властиту *Санаторијум под клепсидром*. Али и један од најоригиналнијих гласова европског модернизма — и данас усамљена и непоновљива појава... (Називају га: симболистом, надреалистом, експресионистом, претечом магичног реализма, првим постмодерним писцем...)

Остала су за њим и многа питања... Сам Шулц говорио је да стоји далеко од стварног живота, познаници свједоче да је био неспособан да се суочи с њим — али се ипак сналазио и сликао за окупаторе (помиње се и мазохистичка порнографија). Називан је и кукавицом, али је једном Пољаку, католику, говорио мирно и прибрано о скорој ликвидацији Јевреја, укључујући и себе лично... Дакле, да ли је био кукавица или није? Тешко је одговорити. И да и не. Његов еротски мазохизам не може се превидјети, нити да га прати покорност. Али се не може превидјети ни она аутоиронија у његовим причама — Шулцова способност да се одмакне од себе... (*Лојалност наше учтиве природе није неосетљива на чар ауторитета.*) Остало је записано и да је десет дана пред смрт рекао једном познанику како сакупља материјал за дјело о *најужаснијем мучеништву у историји*. Имао је биљешке на стотину страница...

У години Шулцове смрти, осамнаестогодишњи пољски студент Ј.Ф. нашао је и прочитао *Продавнице циметове боје*. Хтио је да се захвали аутору, али је сазнао да је исти убијен. Одлучио је да прикупља податке о Шулцу, да тражи његова изгубљена дјела и пише о њему — да му тако ода посмртну почаст! Постао је Шулцов *хроничар и археолог*, написао његов биографски портрет *Региони велике јереси*; бавио се послом пишевог агента, прикупљао му дјела и објављивао их у Пољској и иностранству... Биографија pjesника Ј. Ф. свједочи о несвакидашњој посвећености, на коју га је навела Шулцова митологизација стварности, читана док се свијет испуњавао хаосом и страхом. Ради се о шездесетогодишњој, животној преокупацији Ј.Ф. и правом детективском послу: давању огласа у пољској и украјинској штампи, тражењу људи којима је Шулц повјерио радове на чување, интервјуисању оних који су га познавали, упорном тражењу његових писама или било каквог папира, истрајавању у потрази за *Месијом*

до краја живота... Иако је и Кафку прославио човјек одабран да спали његова дјела, слободно можемо рећи да ниједном писцу није одата већа посмртна почаст. Та полувековна потрага Ј.Ф. неким изгледа и као манија, сам однос према Шулцу на граници обожавања... Занимљиво је да је својеврсно одавање посмртне почести Шулцу скоро редовна појава код људи који се баве његовим животом и дјелом. Стална потреба да се узврати том малом тужном човјеку који је примао у себе импULSE и надахнућа свега што живи, спуштао сонду у безимено, сањао стандардни сан библијског Јосифа, описивао топографију јулске ноћи и меко крзно дугих зимских ноћи, дан задојен благим ваздухом, зачињен плавим вјетром и превучен небом... Једноставно, жива свијест да је то што је Шулц даровао људима — дуг који тражи покриће...

Оне мурале које је Шулц сликао за Ф.Л. нико није могао да нађе скоро шездесет година. Нашао их је млади њемачки режисер Б.Г. у фебруару 2001. године, док је снимао документарни филм о Шулцу, а у остави баракe поред виле *генерала Јевреја*, некадашњој играоници за његову дјецу. Скидајући фарбу, открили су мотиве из бајки — призоре у које је Бруно Шулц смјестио Ф.Л. и његову љубавницу, али и себе као кочијаша (и насликао свој изазов, пошто је нацистички закон забрањивао тај посао Јеврејима). Само што је град ком је Шулц дао статус митског мјеста, већ у мају остао без дијела његових мурала. Наиме, три мурала са којих је била скинута фарба (Сњежана и седам патуљака, Кочијаш-аутопортрет, Принцеца) — тајно су скинути и однијети у Јад Вашем, меморијални центар жртава холокауста у Јерусалиму. Нестанак мурала и негодовање преживјелих дрохобичких Јевреја, ушли су и у филм. Такође је Ј.Ф. у накнадно издање *Региона велике јереси*, додао посебно поглавље о томе. Њих двојица и многи други интелектуалци укључили су се у кампању да се мурали врате, а развила се и прилично оштра расправа о околностима под којим је Јад Вашем дјеловао. Са оптужбама у распону од крађе до антисемитизма. Објавом Јад Вашема о сарадњи са властима Дрохобича и истрагом Владе Украјине о корупцији локалних власти. Позивањем на културно наслијеђе, али и на артефакте холокауста, стваране под принудом. Тако је у први план избила дебата о власништву и политички мотиви. (Изгледа да су тим одношењем мурала нарочито били погођени Пољаци: од званичног протеста, до тумачења да то значи да су јеврејство и пољаштво непомирљиви! Иначе, окрњена збирка *Република снова*, представљена 2003. у Дрохобичу, обишла је и Пољску...) Послије седам година неспоразума и полемике у штампи, Израел и Украјина потписали су договор 28. фебруара 2008. Шулцови радови биће сматрани за својину и културно добро Украјине, привремено позајмљени Центру на 20 година, послје којих ће позајмица бити аутоматски обнављана сваких пет година. Наредне године, а након осмогодишње заштите мурала, у Јад Вашему је отворена изложба “Бруно Шулц: Осликавање зида под присилом“. И показало се да је играоницу дјеце *генерала Јевреја* — Шулц испунио јеврејским лицима Дрохобича, укључујући и свог оца...

Можда је, без обзира на својеврсну иронију, то сликање дрохобичких Јевреја —најсаборнији чин Бруна Шулца. Улазак у заједницу живих и преминулих... Иако је његово главно осјећање била дубока усамљеност, можда и није припадао средини из које је поникао, а званично је иступио из јеврејске општине — ипак је додао и свој портрет тим дрохобичким лицима... Овјековјечио да не може (или не жели), да издвоји себе из те необичне расе коју воли? Од оних који живе у његовим причама... Од митског града Дрохобича...

На крају приче о Шулцу, неоспорно је да је он јеврејски писац и сликар страдао у холокаусту, истовремено један од највећих пољских писаца XX вијека, такође писац који је украјинском граду Дрохобичу дао је статус митског мјеста... Али је власничка дебата показала да *комади прича* — ударају на Шулцов сложени идентитет. Нарочито на дио који се одвојио од остатка земље и кренуо на своју руку, неиспитаним путевима, покушавајући да буде свијет за себе, да се инсталира на самој обали вјечности...

Post scriptum

Бруно Шулц постао је симбол несталог свијета галицијских Јевреја, али не само то. О њему се организују међународне научне конференције (Лублин, Трст, Лувен, Даблин, Монреал...), а у Дрохобичу се сваког маја одржава међународни фестивал Бруна Шулца. Посвећене су му бројне веб-странице на интернету, на којима се могу наћи његове приче и слике — оно што је за Шулца била *иста стварност, само њени различити одсечци*; његови есеји и писма, свједочења савременика, те есеји о њему... По његовом дјелу раде се позоришне представе, документарни и анимирани филмови, а снимљен је и играни филм *Санаторијум под клепсидром*. Шулц и данас инспирише ликовне умјетнике и писце, а постоје и *шулцоиди*, умјетници који причају о себи преко легенде о Шулцу... Као што и приличи писцу који је прокламовао суверену територију поезије и апсолутну власт фантазије — мит о Шулцу припада цијелом свијету...

Николај ГУМИЉОВ

САМОТРАКИЈСКА ПОБЕДА

Кад ме ноћ бунилу преда
Пред мене банеш ти сама –
Самотракијска Победа
Са испруженим рукама.

Одагнавши мук ноћи,
Главом ми кружи намах
Твој крилат, у слепоћи,
Незадрживи замах.

Твој поглед у лудом сјају
Пламтећу носи ведрину,
Наше нас сенке вијају –
Не могу да нас стигну.

* * *

Није Царско Село – за невољу,
Већ Дечје Село – еј, побогу!
Је ли боље трпети царску вољу
Ил' у игри деце сурове улогу?

* * *

Говорио си саме трице,
А девојка је процветала.
Чешља злаћане коврцице,
Као за празник се раздрагала.

Сад по свим нормама црквеним
За тебе има да се моли.
Сматра те сунцем, небом њеним
И благом кишом какву воли.

Поглед се мути, на буру слуги,
Чест уздах њено дисање прати.
За сада, руже ће примакнути,
А усхтеш ли – и живот ће дати.

МОДРА ЗВЕЗДА

Отргнут бејаш животу тесном,
Животу оскудном и простом,
Твојом несносном, и чудесном
И неминовном лепотом.
И умро сам... и видех плам,
Никад до тада виђен заиста.
Заслепљеним очима сам
Спазио модру звезду да блиста.
Из сјајне се дубине тада
Вратих опет земаљском свету,
Ко птица рањена, изненада,
Ти беше преда мном у трепету.
Понављала си: «Боли ме јако».
А шта сам могао да радим, тамо,
Напокон, уз сазнање слатко
Да си ти – модра звезда само.

* * *

Још ћу често бити у сећању Вама,
Као и сав свет мој, чудан, узбудљив,
Нескладан свет од песама и плама,
Ал' од свих једини да није варљив.

Могао је он да постане и Ваш,
Мало Вам ил' много беше свега тога,
Ваљда сам писао риме лоше баш
И грех беше то што тражих Вас од Бога.

Али сваки пут преломићете лако
И казати: „Не смем ка сећању том.
Па свет други ме је опчинио тако
Обичном и простом својом лепотом“.

Николај Степанович Гумиљов рођен је 15. априла 1886. године у Кронштату, а стрељан је 26. августа 1921. недалеко од Петрограда. Песник, путописац, књижевни критичар, драмски писац, књижевни преводилац. За живота је објавио око тридесет књига, од тога су збирке песама: „Пут конкистадора“ (1905), „Романтични цветови“ (1908), „Бисерје“ (1910), „Туђе небо“ (1912), „Тоболац“ (1916), „Ломача“ (1918), „Порицлански павиљон“ (1918), „Шатор“ (1921) и „Огњени стуб“ (1921). По завршетку гимназије, коју је похађао у Петрограду и Царском Селу, Гумиљов 1906. одлази у Париз, слуша предавања о француској поезији на Сорбони, путује по Италији и Француској, да би се наредне године кратко вратио у Петроград. Поново борави у Паризу, потом предузима истраживачка путовања по источној и североисточној Африци. Године 1910. жени се чувеном руском песникињом Аном Ахматовом (Ана Андрејевна Горенко). Гумиљов, до тог доба наклоњен симболизму, оснива 1911. са Ахматовом, Сергејем Городецким, Осипом Мандељштамом и још неким песницима нови књижевни кружок, а затим, обзнањује и настанак новог уметничког правца – акмеизма. Ана и Николај у јесен 1912. године добијају сина Лава, будућег познатог историчара. Током 1913. Гумиљов поново борави у Африци, да би по повратку одушевљено поздравио улазак Русије у Први светски рат, ступио у добровољце, стекао подофицирски чин и два Крста светог Ђорђа за храброст. Октобарску револуцију дочекује без одушевљења. Године 1918. разводи се од Ахматове. Наредне године ожениће се Аном Николајевном Енгељгарт и с њом добити кћерку Елену (оне су умрле од глади током опсаде Лењинграда 1942). У августу 1921. Николај Гумиљов је ухапшен под сумњом да је учествовао у завери. Настојања пријатеља да га избаве, укључујући и покушај интервенције код самог Лењина, нису уродили плодом. Стрељан је. Биће рехабилитован тек 1992. године. Августа 1987. године његовим именом је назван један астероид (4556), откривен у Кримској астрофизичкој опсерваторији.

Препевао с руског Бранко СТЕВАНОВИЋ

Леонид МАРТИНОВ

* * *

Клупко си нерва замршеног,
Узнемиреност из тебе грува!
Није ли зато сувише строг
Тужни анђео који те чува?

У дане стрепње је ли те стога,
Док је страх дрмао планетом целом,
Чувао испод крила свога,
Па тако и себе једним делом?

* * *

Дани долазили
Или одлазили,
Али, добри људи, ви сте све у свему
Бога призивали, о свему пазили,
Грешећи, у страху мислите о Њему!

Такво уверење, или тврдња, шта ли,
Тешко да вам прија. Обрнимо тему:
На Бога сте каткад ви заборављали,
Уплашени, нисте мислили о Њему!

И којом год речју ви то називали,
Дим и огањ су вас омели у чему!

ОКОВИ

Ћутиш и скриваш знање, али
Тога се одучиш уз тешку муку –
Исковати смо окове знали
Такве да се и сада вуку.
Сад руке нису спутане њима,
Нит коме испод руку падају,
Не висе ни о језицима,
Иако језицима владају.
Давно их нема на ногама,
А ипак, стално су под њима,
Нису у пољу ни шумама,
А све још шкрипе при корацима,
И премда више страшна није,
ту сталну цику, ту звоњаву,
Једино уједи корозије
Могу предати забораву.

* * *

Све оно
Што се збило,
Ми носимо у себи
Као и оно што се још збило није...
И о свему – што бих помислио и не бих,
Размишљах већ раније.
И све то,
Што ми се чини непознато,
Схватио сам прилично.
И све је то само зато
што све зри у мени лично.

И само зато
Сутрашњи дан
Од јутра тек кренути мора,
Да га не отпочнем неспреман
због јучерашњег умора.

* * *

Мене су
Гњавиле пијане персоне,
Очекујући да се задевамо,
А ја сам њихове мутне и оловне
Очи спокојно посматрао само,
Отресајући се, кад би навалили,
Као од мува, махањем руке.

А када су ме трезни гњавили –
Е, то су биле страшне муке.

Леонид Николајевич Мартинов рођен је 22. маја 1905 године у Омску, а преминуо 21. јуна 1980 у Москви. Песник, прозни писац, новинар и књижевни преводилац. Почетком двадесетих година прошлог века са неколицином младих поета оснива покрет омских футуриста и објављује прве стихове. Године 1932. ухапшен је и протеран у Сибир под оптужбом за контрареволуционарну делатност. Тамо је убрзо ослобођен, али је званично рехабилитован тек постхумно, 1989. године. По завршетку Другог светског рата са породицом се настанио у Москви, где се крајем 1946. поново нашао на удару власти и био онемогућен да објављује књиге наредних девет година. Тај период проводи бавећи се преводилачким радом и пишући „за фиоку“. За живота је објавио десетак прозних и око двадесет пет песничких књига, међу којима су најпознатије: „Стихови и поеме“ (1939), „Луг крај мора“ (1945) и „Стихови“ (1955) – књига која је постала први послератни песнички бестселер. Добитник је Државне награде „Максим Горки“ (1966), Државне награде СССР (1974), три ордена Совјетског Савеза (1964, 1970, 1975), три мађарска ордена (1949, 1964, 1970) и бугарског Ордена Ћирила и Методија I степена (1976). Од 1995. године један булевар у центру Омска носи његово име.

Препевао с руског Бранко СТЕВАНОВИЋ

Јекатерина ПОЉАНСКА

* * *

Кроз помрчину, кроз тишину,
Над прошлом срећом и гресима свим
Опрезно ми се руке вину
Ка вољеним, са ума сметнутим;

Сав живот оста дуг ка њима.
И још ћу, можда, да допрем знати
До њих у живим сећањима –
Чути смех, лица им угледати.

Свакоме „праштај“ да упутим
и очи, препуне вреле соли,
слично ведрима, да упртим
на крхкој обрамици боли.

* * *

Романтични оду, да би се вратили,
Њима у залеђу треба топли дом,
Све то што су тако слатко одбацили,
Чему је повратак још слађи потом.

Њима треба да их, сред брижног трепета,
Стално крај прозора, тмином обгрљена,
Чека, док не дође најзад до сусрета,
Стрепњом измучена – мајка или жена.

Постоје и други, каквих мало има,
Њих нико молитвом не прати у ходу,
Нити ко на поздрав руком маше њима –
Они једноставно – одлазе да оду.

Осама им као милост уливена...
Или им је, попут муње, непогоде,
Наједном истина таква откривена,
Са којом одавде – мора да се оде.

* * *

Љубав, што сјај сунца и звезда покрене,
Једанпут је, ипак, свратила до мене.
Преостала после тога дивота
Храниће ме све до краја живота.

* * *

Јагода у јарку
Међ' камењем које сунце гута.
Склањајући травку,
Као грана над њом сам нагнута.

Митраљеским хицем
Време ће ме пресећи – па ако.
Укоченим лицем
У јагоде уронићу тако.

Стих недовршени
Судбина је да причека хтела...
Сред дланова мени
Крв јагода црвени се врела.

* * *

Рођени мој, да знаш, одолела сам страху
Што је стезао грло, спајао кључњаче.
Сем љубави – све је ништавно баш,
 дакле – једнако праху:
Свему истекне рок, време га растаче.

Али док једно друго крадемо смрти из руке,
Иза застора сумрак уздише лако и влажно,
У соби нам мирише на кишу и јабуке,
Малко и на пепео,
 а то већ – није важно.

Јекатерина Владимировна Пољанска рођена је 2. јануара 1967. године у Лењинграду. Објавила је књиге песама: „Прапорци“ (1998), „Живота нит неизбељена“ (2001), „Геометрија слободе“ (2004), „Противљење“ (2007), „Војник у пољу самотан“ (2012), „На луку моста“ (2014), „Песме“ (2014). Преводи поезију са пољског и српског језика. Добитница је књижевних награда: „Пушкинова лира“ (у Њујорку, 2001), „Ана Ахматова“ (2005), „Залутали трамвај Николаја Гумиљова“ (2005), „Михаил Лјермонтов“ (2009), „Павле Бажов“ (2012), „Јарослав Ивањкјевич“ (у Варишави, 2014) и „Борис Корнилов“ (2015). Пољанска је лекар, хирург-трауматолог највише категорије, са дугогодишњим радним искуством у Руском научноистраживачком институту трауматологије и ортопедије „Роман Вреден“ у Петрограду.

Препевао с руског Бранко СТЕВАНОВИЋ

Јуриј МАН

ГОГОЉЕВЕ „МАЛЕ КОМЕДИЈЕ”

По завршетку основног рада на *Ревизору* у децембру 1835. године (комедија је дорађивана и усавршавана и наредних година), писац је завршио и неке од раније започетих драма. *Ревизор* се наметнуо као својеврсно средиште Гогољеве драматургије. Све што је касније настало као да је писано са освртом на *Ревизора*, развија и делимично варира поетске принципе велике комедије.

Говоримо пре свега о развоју заплета обмане у *Женидби* (коју је Гогољ дописивао у пролеће 1836. г., а затим 1840-1841) и у *Коцкарима* (започетим још у Петербургу пре јуна 1836. г. и завршеним 1842). Како бисмо могли повући паралелу између ових комедија, замислимо заплет обмане као узајамно дејство два или више нивоа, реализованих деловањем више различитих ликова.

У *Ревизору* се на нивоу градоначелника и других чиновника одвија дочек и обрађивање „ревизора”, то јест реализује се идеја ревизије. На нивоу Хлестакова, пак, одвија се готово рефлексно доигравање, уживљавање у ситуацију изван реализације па чак и разумевања њене суштине, то јест постаје проблематична сама идеја ревизије. Тај други ниво се, природно, напоследку уздиже над првим, укида га.

Два нивоа садејствују и у сижеу *Женидбе*, пошто мотив супарништва „просаца” прикрива други, важнији мотив.

На нивоу већ нам познатих супарника из *Просаца*: Јаичнице [Кајгане], Онучкина (напоследку Анучкина [„Онучкин” може бити или од укр. „ону(ч)ка” – унука, или од укр. и рос. „онуча” – обојак; Гогољ је променио презиме и избегао недоумицу]), Жевакина [од рос. речи „жевать” – жвакати; преживати] – све је одређено тиме, ко од њих ће истиснути и победити друге и кога ће изабрати сама удавача. У ту игру се укључује и Потколесин и уз помоћ Кочкарјова „побеђује”. Али ту се показује да је Гогољева комедија сложенија од обичне „животне” ситуације супарништва и женидбе (аналогно *Ревизору*, где је ситуација такође осложњена „погрешним” ревизором – Хлестаковом). На нивоу Потколесина и Кочкарјова доводи се у питање сам однос ликова према *женидби*, сама сврсисходност и осмишљеност њихових поступака.

Неодлучна је, пре свега, сама удавача (што је било и у *Просцима*). Са маштања о томе како би било кад би се спојиле врлине свих просаца у једном лицу („Кад би се узеле усне Никанора Ивановича и нос Ивана Кузмича...” итд.), како ништа не би изгубила, она долази на мисао да се препусти, такорећи, извлачењу сламке, „па који испадне, тај нека и буде”.

Неодлучност младе хипертрофично нараста у Потколесину. Агафја Тихоновна се колеба у избору младожење. Потколесин се колеба по питању саме женидбе.

Недоследност Потколесина који је побегао у сасвим неочекиваном тренутку, када је венчање већ било договорено и припремљено, налик је оној особености Гогољеве карактерологије коју смо одредили као испољавање чудноватог и необичног у понашању ликова (в. о томе у глави III). Али, као што је и раније било речи, та особеност не искључује унутрашњу психолошку мотивацију. У *Женидби* као драмском делу које не допушта ауторска појашњења, интроспекције итд., могућност психолошких интерпретација је посебно широка. Једна од њих представља објашњење необичног Потколесиновог понашања у вези са нужношћу доношења важне одлуке, такве која искључује накнадно исправљање ситуације.

Потколесин нипошто не наликује традиционалном водвиљском „старом момку”, нежењи који одбија да се одрекне своје слободе. Напротив, он непрестано машта о женидби. Он у мислима већ доживљава свој брак у свим детаљима, поносно помишља на то какав утисак ће оставити овај корак на друге – на његовог кројача, обућара итд. Али чим је одлучнији у намери да се ожени, тим јачи је и његов унутрашњи страх. Страх од промене која ће нагло и заувек наступити у његовом животу: „Како не би било чудно: досад сам све био нежењен, а сад сам одједном ожењен човек”. Комичност чувеног последњег Потколесиновог монолога (пре него што ће побећи кроз прозор) састоји се у крајњем нарастању и тренутном „затварању оба осећања”, њиховом преласку једно у друго: никад још Потколесин није толико јако желео да се ожени и управо зато се још никад није толико плашио промене – одатле његово изненадно и спољашње немотивисано бекство.

Понављамо, то није једино већ само једно од могућих тумачења. У сваком случају, други ниво опет превлађује и укида први. И неодлучној у избору младожење Агафји Тихоновној, и неодлучном по самом питању женидбе Потколесину потребан је старатељ. И такав старатељ се појављује у лицу Кочкарјова, који својом енергијом и трудом превазилази професионалну проводацику. У фином паралелизму двоје „проводација” такође се крије типично гогољевско осложњавање ситуације.

Проводацка Фјокла Ивановна зна зашто подноси грдње, зашто вара и обмањује. Али зашто се Кочкарјов толико труди? Не због новца, наравно, па ни због пријатељства... У једној од радних верзија *Женидбе*, као што је добро приметио А. Слонимски¹, још се назирало нешто налик „циљу”: Кочкарјов, који се и сам недавно оженио уз помоћ проводацике Фјокле, каже јој: „Ти ћеш још и њега

(Потколесина) усрећити, оженићеш га таквом краљицом, да се човек најежи!” Али у коначној верзији (из које је ова реченица уклоњена), изгледа, све је и једноставније и сложеније: ни другарско саосећање нити уопште нека свесна побуда, већ то просто необуздана жустрина и живост карактера управљају његовим поступцима².

„Незаинтересованост” Кочкарјова запазио је већ Белински. Наводећи реплику Кочкарјова: „А, истину говорећи, и ја сам добар... Зашто толико јурим, зашто вичем толико да ми се грло осушило?... Баво би га знао зашто! Понекад нико не може рећи зашто човек нешто ради!” – Белински примећује: „У овим речима је читава тајна карактера Кочкарјова”³.

А међутим Кочкарјов се толико свикао са идејом женидбе, уложио је у њу толико сила, домишљатости, енергије да се понекад чини да се то не жени Потколесин, него он сам. „Ако нећеш ради себе, онда у крајњој линији *ради мене*... Ево, на коленима те молим!... Никад нећу заборавити твоју *услугу*...”

Један, који би морао бити крајње заинтересован за предстојећу женидбу, неодлучан је и неактиван. Други, који са њом нема никакве везе, активан је и упоран. Све је преокренуто, „све се ради наопако” (*Невски проспект*)...

Тако паралелизам проводација у *Женидби* такође уноси свој обол у заплет обмане. „Обмањивост” је појачана тиме што Кочкарјов, који покреће радњу, споља имитира активни лик класичне комедије и водвиља (Скапена, Криспена, Фигароа итд.), такав лик који представља посредника међу љубавницима и помаже им у њиховим замислима. Али, заправо, делатност Кочкарјова је бесциљна, бесмислена и, напослетку, остаје без икаквог резултата. У *Женидби* се, опет, све завршава без резултата; у часу када је, наизглед, све сређено, поново - „удаљавање жељеног предмета на огромно растојање”. Управо - „на огромно растојање” зато што Потколесиново бекство није обично бекство младожење, или, као што у свом стилу каже Фјокла: „Још да је побегао кроз врата – друга ствар, али кад младожења побегне кроз прозор – онда свака част!”

Заплет обмане развија и комедија *Коцкари*. Ихарев већ у мислима држи у својим рукама „двеста рубаља”, освојених лукавошћу и преваром, а онда се одједном испоставља да су њега самог превариле још веће варалице...⁴

Али рећи да се у *Коцкарима* разрађује ситуација „превареног преваранта” – значи још ништа не рећи о специфично гогољевском решењу традиционалне теме. Код Гогоља је важно то на који начин Утешитељни и компанија обмањују Ихарева.

У основи комедије је сложена, разграната представа „игре живота”. Гогољ даје неколико нивоа у тој представи. Један је поштена игра, игра по утврђеним правилима. Ихарев одступа од њих, ослањајући се на означене карте и замену карата и читавих шпилова.

Али и тај ниво захтева смелост, интелигенцију, чак и стрпљење. Варалица постиже успех „знојем и трудом”. Одатле, између осталог, јединствени комизам *Коцкара*, који у свет варања на картама уноси категорије „поштеног” живота, различитих професија и послова.

Утешитељни каже да су он и његови другови испочетка сматрали Ихарева за „обичног човека”. „Али сада видимо да су и вама познате највише тајне... Дозволите да упитам, када сте почели да истражујете дубину спознаје?” Ихарев samozадовољно одговара: „Признајем да сам тежио ка томе још од младих лета”. Поступак оваквог пренесеног изражавања потиче из фолклора: по вулгарним народним представама „провала и пљачка се представљају као различити занати”⁵; на пример, „опљачкати” се каже „обријати” па се тако лопов поистовећује са бербериним. Највишу тачку ова врста комизма достиже у *Коцкарима* у причи Швохњева о једанаестогодишњем дечаку који „тако вешто намешта карте као мало ко од старих играча”. Људи долазе само зато да га виде и питају његовог оца: „Извините, чуо сам да вас је бог наградио необичним сином”. „Да, признајем” каже он (а мени се допало што говори отворено, без икаквог увијања), „да”, каже, „и мада оцу не приличи да хвали властитог сина, он је заиста својеврсно чудо. Миша!” Каже, „дођи-дер овамо, покажи госту своју вештину!”... Кад је почео да меша и дели карте – ја сам се просто запањом. То се не може описати”. Тако се говори о вундеркиндима – генијалним музичарима или математичарима...

Симбол тог труда, стрпљења и талента представља „заветни” шпил Ихарева, који је чак добио људско име – Аделаида Ивановна – толико је времена и љубави уложено у њега! Али то је истовремено и симбол одређене постојаности, јер тамо где се ради на вештини, труду и таленту, може се очекивати и „леgitимни” резултат – победиће вештији и искуснији. (Упоредимо исти тај мотив у „сажетом виду” у *Мртвим душама*: Ноздрјов се бави припремом шпила на који би се „могао ослонити као на најпоузданијег пријатеља”).

Али онај ниво игре који пропагира Утешитељни већ представља нешто сасвим ново. Коцкар не мора сам да саставља шпил, довољно је да плати посебном човеку за припремљени кључ: „...то је оно што се у политичкој економији зове расподела рада” (опет преношење категорија из друштвеног живота у област лупешке делатности!). Није потребно убацивати шпил са обележеним картама током игре – за то ће се унапред побринути посебни „агенти”. Лупештво се поставља на високу ногу, ослања се на поделу послова и на својеврсни сценарио, што тешки индивидуални рад и стрпљење чини сувишним.

Али Утешитељни и његово друштво нису преварили Ихарева на демонстративно приказаном нивоу „игре”, већ на другом нивоу. То је такође била добро припремљена превара, заснована на детаљном сценарију и подели улога, али је на издајнички начин била уперена против властитог компањона, човека тобоже прихваћеног у „пријатељски савез”, који је требало да учествује у заједничком подухвату.

Слично као што у *Ревизору* на нивоу Хлестакова постаје проблематична идеја ревизије, а у *Женидби* на нивоу Потколесина – идеја женидбе, тако у *Коцкарима* на нивоу Утешитељног постаје проблематична идеја игре (у смислу игре картама). Утешитељни и његови компањони реализовали су некартарошку игру, некартарошку превару, где су карте коришћене само као помоћно средство, као

својеврсне кулисе. И поново је последњи ниво „игре” превладао и укинуо претходне.

Сваки од тих нивоа игре разликује се од претходног све већим степеном одступања од правила, све већим уделом лупештва. И побеђује онај ко се успешно претвара да прихвата услове свог противника, а заправо само води лукавију игру. Али може ли он рећи да је његов ниво „игре” највиши? „Само ти употребљавај финоћу ума!... – жали се самом себи преварени Ихарев – и одмах ће се појавити варалица који ће и тебе самог преварити!” По истој тој неочекиваној логици, правдољубиви генерал у *Мртвим душама*, који је отерао једне лупеже, „брзо се нашао у рукама још већих лупежа”.

Али ако је тако, онда ниједан варалица не може сматрати да је овладао највишом тајном живота. Последња мисао Ихарева, која му се јавила као озарење након претрпљеног удараца, гласи овако: „Само онај може имати среће ко је глуп као топ, ко ништа не схвата, ни о чему не мисли, ништа не ради, него игра излизаним картама бостон у грош.”

Ови последњи редови комедије (који више немају везе са друштвом Утешитељног) као да нас враћају Хлестакову као некаквој крајњој идеалној тачки те неправилности, где се одсуство „настојања” и „труда” претвара једноставно у одсуство сваког размишљања и предумишљаја⁶.

Овде се може споменути још једна заједничка црта Гогољевих комедија која нас враћа на нему сцену из *Ревизора*. То је једина нема сцена у Гогољевој драматургији, али сцена сличних њој има још неколико. У *Женидби* – када сви сазнају да је Потколесин „искочио кроз прозор”, и млада „узвикне, плеснувши рукама”. У *Коцкарима* – када Ихарев, сазнавши да је преварен, „потпуно малаксао клоне на столицу”. Можемо са великом вероватноћом претпоставити да је одговарајућу сцену имао и *Владимир трећег степена*.

У свим случајевима реч је о високом степену потресености који изражава ужас ликова пред неочекиваним исходом догађаја. Другим речима, то је *исти онај моменат сижеса* у коме се испољава старо правило („одједном... удаљавање жељеног предмета на огромно растојање”). У *Ревизору* је та ситуација прешла у нему сцену зато што је потресеност била највећа и зато што је приказ града имао додатно, уопштавајуће значење, али и у осталим драмама је ужас пред „открићем” неправилности, хаотичности, раздробљености живота сасвим јасно пренет аналогним сценама.

У извесном смислу заплет обмане *Коцкара* превазилази све остало у Гогољевом стваралаштву – и *Ревизора*, и *Женидбу*: у смислу да је радња *Коцкара* највише „затворена”.

У *Ревизору* гледаоцима све до краја четвртог чина није јасан исход обмане (да ли ће Хлестаков успети да умакне из града), а до краја петог – исход ситуације (да ли ће доћи прави ревизор). Али из комедије је од самог почетка јасно „ко је ко”, односно какав вид радње представља сваки ниво – и ниво градоначелника и ниво Хлестакова (још пре него што се Хлесаков појављује, уз помоћ Осиповог монолога у другом чину се предупредује могућност гладачеве заблуде у

погледу тога ко је и шта је Хлестаков).

Слично је са *Женидбом*: до краја драме нам није познат исход радње (да ли ће се Потколесин оженили или не), али нам је познато какав ниво представљају Потколесин и други просци.

У *Коцкарима* до краја драме не знамо не само исход радње, него ни то који ниво игре реализује једна од страна – конкретно Утешитељни и његови ортаци. Карактер његових поступака је сакривен, завера се врши иза сцене, и то буквално иза сцене – зато знаци завере представљају управо чести одласци Утешитељног ван сцене, како се после испоставља, ради „режирања” и руковођења сценаријем који је он саставио. Када Ихарев на крају драме открива истину, то је истовремено откриће и за гледаоца⁷. Гледалац је први пут изједначен са ликом у односу знања или, тачније, незнања тога колико се може одступити од прихваћеног типа игре, каква изненађења и подвале носи са собом живот.

Заплет обмане у *Коцкарима* је развијан истовремено са проширењем и прозаизацијом материјала, предмета приказа.

Коцкари су проширили Гогољеву панораму савремених карактера. Управо на време завршетка рада на комедији односе се чувене речи из *Одласка из позоришта...*, да се „у свету одавно све променило”, и да сад „имају више електрицитета службени чин, новчани капитал, уносна женидба него љубав”. Комизам Гогољевих ликова често се и састоји у дрхтавом, страсном („електрицитет” чина итд.) доживљавању „ниским осећања” и у томе, што они то себи отворено признају. Ихарев уочи игре каже: „Ех, како бих хтео да им очистим њепопе! Господе боже, како бих то хтео! Просто ми срце лупа од узбуђења... Просто ми руке дрхте...”

Што се тиче Гогољевог тражења савременог сижеа („плана”), *Коцкари* представљају један од најизразитијих примера новаторства, одступања од традиције. У *Коцкарима* не само да није било ни трага од љубавног заплета, него није било уопште ниједног женског лика, што је и критика одмах нагласила. „*Коцкари* су нападнути зато што на сцени нема ниједне жене... – писао је већ поменути рецензент, у потпуности се стављајући на Гогољеву страну. – И стварно, како је могућа драма без женских улога? Женске улоге, као што је познато, представљају једну од наслада наших деспота – редовних посетилаца позоришта, и зато оне морају бити у свакој драми, па макар немале никакве везе са радњом.”⁸. Одсуство женских улога послужило је рецензенту као један од доказа да Гогољева драматургија не може бити схваћена „у оквирима Молијерове комедије”.

(Истовремено, биће занимљиво нагласити очигледно пародијску модификацију љубавног мотива у *Коцкарима*, оваплоћеног у шпилу карата. Ихарев се односи према њему готово као према жени. „...Да, Аделаида Ивановна. Послужи ми, душо, онако како ми је послужила твоја сестра... и ја ћу ти, кад се вратим у своје село, подићи мермерни споменик.” Даље се овај мотив развија. У тренутку привидног договора Ихарева и Утешитељног са његовим ортацима појављује се чак и верзија „женидбе”: „Аделаида Ивановна! Па то је Немица! Чујеш, Кругељу, ето ти жене.” Али зато ће у часу када Ихарев

схвати како је насамарен Аделаида Ивановна треснути о земљу као идол који није оправдао очекивања. „И х а р е в (у бесу): Ђаво да носи Аделаиду Ивановну!”⁹⁹)

Посебно место у Гогољевој драматургији заузимају драме *Парница*, *Лакејска соба*, *Одломак* (написане 1839-1842). Као и раније објављено *Јутро пословног човека*, оне представљају обраду и развој појединих сцена *Владимира трећег степена*. Гогољ је у њима одустао од универзализације, од целовите слике савременог живота коју, по његовом мишљењу, мора пружати комедија (зато и није убрајао ове драме, као, уосталом, ни *Коцкаре*, у жанр комедије, и створио је за њих посебну жанровску одредницу - „драмски одломци и засебне сцене”). Али, остављајући по страни широке оквире комедије, Гогољ се у свакој од ових драма усредсредио на посебно пажљивом истраживању „савремених страсти и чудноватости”. Повлачећи паралелу са Пушкиновим малим трагедијама, Гогољеви „одломци” и „сцене” с пуним правом могу бити назване „мале комедије”.

У „малим комедијама”, као и у *Коцкарима*, ликови се у потпуности препуштају „ниским страстима”. Александар Иванович у *Јутру пословног човека* отворено каже себи да ће напакостити свом колеги Ивану Петровичу: „Још тражи да се ја заузмем за њега... ма покажаћу ти ја...” У *Парници* Пролетов, добивши компромитирајуће информације о Бурдјукову, осећа у души „такво неописиво задовољство, као да му је или жена први пут родила сина, или га је министар пољубио у присуству свих чиновника. Часна реч! То је нешто магнетско!” (опет карактеристична фразеологија која нас подсећа на „електрицитет” чина, капитала итд.).

Упада у очи класично јасна композиција „сцена” и „одломака” која репродукује – у малим размерама – композицију Гогољевих „великих комедија”. Драма нас обично уводи *in medias res*, „у средину ствари”, одмах нам показује одређену „страст” или жељу лика. У *Јутру пословног човека* то су честољубива маштања једног чиновника; у *Одломку* – намера Марје Александровне поводом војне каријере и пробитачне женидбе сина; у *Парници* – завист Пролетова према колеги и засад још не до краја уобличена жеља да му се „напакости”. Затим Гогољ обично прати развој „страсти”, прекидајући радњу тамо где се та страст или почиње реализовати (сплетка Пролетова, договор Марје Александровне и Собачкина), или доводи до обрнутог резултата, до „открића” (финале *Јутра пословног човека*, где се Александар Иванович уместо као савезник Ивана Петровича показује као његов највећи непријатељ). У свим тим комедијама где су ликови груписани око једног догађаја понавља се – у малим размерама – гогољевско јединство ситуације.

Али постоји и једна сцена која наговештава сасвим друге поетске принципе. Реч је о *Лакејској соби*.

У *Лакејској*... се мање прати развој једне (или неколико) савремених „страсти”, а више се карактерише дух читаве једне друштвено-психолошке појаве. Већ почетак комедије, када три лакеја дремају „спустивши главе један другоме на рамена”, а затим се свађају који од њих треба да оде и да отвори врата, уводи нас у атмосферу

поспане лењости, животињског, свињског животарења¹⁰. Затим драматург кондензује ту атмосферу готово до опипљиве густине – и вештим варирањем мотива сна („...па зар ја нисам човек, зар више не смем ни заспати”), и поређењем лакеја са свињама („...па ти – а не говорим ти то да те увредим – изгледаш као свиња, часна реч”). А разговори о предстојећем „балу”, дијалог кућног управитеља са Анушком, додајући нове црте приказу „лакејске собе”, показују како се својеврсно и на те друштвене слојеве одражава табела рангова и чиновничка хијерархија.

Гогољ је сматрао да ситуација драме мора обухватити све ликове, да „ниједан точак не сме остати као зарђао и беспослен”. Али, рецимо, улога „господина у бунди” који се појављује у *Лакејској соби*, састоји се једино у томе да изговори своје необично презиме – Невелешчагин (он га је трипут говорио Григорију, да би га овај ипак погрешно поновио – Ердашчагин). Функција лика овде је измењена: он не учествује у радњи, он само носи са собом додатну црту како би она што боље окарактерисала „лакејску собу”. Или, тачније, не „носи са собом” ту црту, него даје повод да она буде унета на слику.

Па и саме радње у уобичајеном гогољевском смислу (као развоја ситуације) у драми нема. Радња се развија као осложавање и детализација једне „представе” – „лакејске собе”.

Ма колико то изгледало необично, конструкција *Лакејске собе* има одређену сличност са таквом Гогољевом драмом као што је *Одлазак из позоришта након извођења нове комедије* (започетом још у пролеће 1836, а завршеном 1842. године). Истина, у *Одласку из позоришта...* постоји својеврсни јунак – „аутор”, који слуша и осмишља разноврсна мишљења о свом делу. У драми постоји и нешто налик „јединству ситуације”: сви ликови су подређени једном догађају који се одиграо до почетка драме *Одлазак...*, и сви они на свој начин реагују на премијеру „нове комедије”. Али у *Одласку из позоришта...* сваки лик мање покреће радњу, а више доноси са собом своју „боју”, своју „реч” у општу естетску тему драме. Централни лик драме је узаврели, нарастајући, разногласни шум гласова, који растује и раздражује, који доводи до очајања и буди наде – и који се завршава надахнутим монологом аутора.

Одлазак из позоришта... је интелектуална и, тако рећи, теоријска драма. У драмској форми, у оштром и динамичном дијалогу, у колоритним жанровским сценама развијају се Гогољеве идеје о назначењу писца комедија, о улози позоришта о савременом друштву, најзад, о карактеру уопштавања и структури јединствене ситуације. *Одлазак из позоришта...* је својеврсна рефлексција Гогољевог генија. Припремајући драму за штампање 1842. године, у четвртном, последњем тому својих *Дела*, Гогољ ју је посматрао као „завршни чланак” читавог издања (писмо Н. Прокоповичу од 10. септембра-29. августа 1842. године). Самим тим он је нагласио резимирајући и уопштавајући значај ове драме за своја вишегодишња трагања у области драматургије, у теорији комичног. А то што су сви главни закључци *Одласка из позоришта...* изграђени на *Ревизору*, поново је враћало читаоца овој комедији као централном делу Гогољеве

драматургије које је извело прави преврат не само у руском, него и у европском позоришту.

И општа ситуација, и „заплет обмане” карактеришу, по правилу, она дела којима су својствени такође и стил нефантастичне фантастике и друга хијерархија духовних и физичких способности. Тако добијамо нов материјал за опис управо „реалистичке” фазе Гогољеве поетике (у крајњој линији, његове драматургије).

Истовремено, и општа ситуација и „заплет обмане” теже ка уједињењу, ка реализацији у оквирима једног дела. Та тежња је у пуном смислу парадоксална, пошто језиком поетике изражава дубоку и динамичну противречност Гогољевог стваралаштва у коме се тенденција ка универзализацији, ка крајњем аналитизму судара са осећањем фрагментарности и привида, обмане. Гогољева драматургија представља најпотпунију реализацију тог сукоба, а *Ревизор* је њена највиша тачка, њен апогеј. Преносећи ту противречност на епско тле *Мртвих душа*, Гогољ ју није уклонио, већ јој је дао други израз, други облик. Какав – о томе у следећем поглављу.

Из књиге *Гогољева поетика*
превео Андриј Лаврик

Белешка:

Ј. В. Ман (р. 1929. у Москви), доктор филологије, стручњак за стваралаштво Н. Гогоља, у једном од својих главних дела *Гогољева поетика* истражује Гогољев уметнички свет који се одликује изузетном дубином и сложености. Аутор показује уметничку својеврсност *Мртвих душа*, *Ревизора*, *Женидбе*, *Коцкара*, *Вечери на салашу код Дикање*, *Петербуришких прича* и других Гогољевих дела. Разматрају се најважнији проблеми Гогољеве поетике, његовог уметничког мајсторства: однос фантастике и реалности, принципи изградње карактера и сижеа, особености стила као и својеврсност комизма. Гогољево стваралаштво се посматра на широкој позадини руске (А. Пушкин, В. Одојевски, А. Погорелски, М. Погодин итд.) и светске књижевности (Аристофан, Менандр, Рабле, Молијер, Хофман, Тик, Шамисо итд.). Аутор је успео органски да повеже Гогољеву поетику са његовим погледом на свет, философијом историје, са настојањем Н. В. Гогоља да чак и у смешном види сложено, трагично, људско. Анализа Гогољеве поетике извршена у овој књизи помаже нам да схватимо зашто данас његова дела стичу све већу популарност у читавом свету.

Напомене:

¹ Русские классики и театр, стр. 322.

² Међутим, из драме се ипак наслућује да Кочкарјов жели да Потколесин дели његову судбину „срећно” ожењеног човека, као што наркоман жели да и други постану наркомани, као што болесник од једне одређене болести жели да и други оболе од те болести. Другим речима: свако жели да има сапатнике, људе који ће делити са њим исте муке. Овакво објашњење је утолико веродостојније што ни сам Гогољ никад није био ожењен. (Прим. прев.)

³ Белинский В. Г. *Полн. собр. соч.*, т. VI, стр. 575.

⁴ Будући да реч „ихар” у рус. језику не постоји, можемо претпоставити да је Гогољ ову реч направио преиначујући реч „ишак” (ишак – магарац; х=ш: упор. срп.-хрв. презимена Сорак-Хорак-Шорак, прелазак х у ш по првој палатализацији која важи и у укр. језику итд.). Наиме, у овој драми, која „вапи” за холивудском екранизацијом (пошто се бави врло сложенем и управо генијалном преваром), Ихарев је напослетку испао – магарац. (Прим. прев.)

⁵ Богатырев П. Г. *Вопросы теории народного искусства*. М., Искусство, 1971, стр. 462.

⁶ Детаљније о односу нивоа игре у *Коцкарима* в. у нашој књизи *Диалектика художественного образа*. М., 1987, Советский писатель; глава «О понятии игры как художественном образе».

⁷ Један од првих рецензената *Коцкара* је писао: „Са каквим мајсторством је овде уведена *басна*, како до самог краја драме гледалац не наслућује расплет! То признају чак и најредовнији посетиоци руских позоришта” (Репертуар и Пантеон, 1843, књ. 6, глава V, стр. 97; курзив аутора рецензије).

⁸ Репертуар и Пантеон, 1843, књ. 6, глава V, стр. 97.

⁹ Додајмо, узгред, да Аделаида Ивановна представља очигледну паралелу са пријатељицом важног лица Каролином Ивановном, „дамом, чини се, немачког порекла, са којом је он био у савршеним пријатељским односима”. Упоредимо домисао Утешитељног поводом Аделаиде Ивановне: „Па то је Немица! Чујеш, Кругељу, ето ти жене.”

¹⁰ За једног „револуционарног” писца, који је у својим делима излагао критици више слојеве, било је сасвим закономерно представити и ниже слојеве руског друштва – у датом случају, лакеје – у неповољном али, наравно, сасвим реалистичном светлу. (Прим. прев.)

Александар ПРОКОПИЈЕВ

ДЕЛФИН

*Сасвим се јасно сећам да сам у петој или шестој години живота
хтео да “пошаљем срце” девојчици у коју сам био заљубљен. И
тако, угледах своје срце, усред сламе, у једној кошари за остриге!
(Флобер у писму Жорж Сандовој)*

- Зар није баналан овај глагол? – театрално размахује рукама Хорацијо Цвикало – Волим палачинке са орасима! Волим да поподне одспавам једну партију! Волим да возим бицикл! Толико честа, толико неселективна употреба! Али, чим ти она нежно, са узбудљивом нотом рапавости, шапне “волим те” – готов си! Сто посто – падаш!

Почиње, ко зна већ која по реду, још једна верзија животне љубавне исповести мог мелодраматичног пријатеља, који наставља са рецитовањем:

- Лето нам је било климакс! Тог лета... Летели смо без отпора! Једино у тим тренуцима, под тим небом... Када би знао како...

Помишљах на сцену из једног неореалистичког филма, са малецким чистачем ципела. Вуче четку горе-доле, горе-доле, а свуд око њега крв, писак, рат!

Но, свако има право на стаклено звоно, под којим ће сачувати дрхтаве чежње...

Имам и ја своје море – са зидовима белим од соли, са уздасима воде и ноћи који одвлаче сва прошла и будућа напета јутра, тамо, према далекој пучини, у неповрат.

Лето – тај страствени опсенар, неодрживи сплеткар, под чијим вештим прстима, *ми*, насмејане лутке, претрчавамо време!

Путељак се узвисио изнад обале ка чемпресовом шумарку и одатле смо, у засићеном мирису четинара, нетремице пратили светиљке са рибарских чунова.

Речи су нам звучале величанствено, а и говорили смо о вечним

темама: о свемиру, нестанку, књижевности...

Било је то наше већ седмо лето како смо у браку. И не размишљајући предуго, Л. смо одабрали због острвске излованости и повучености, као и због повољног агенцијског аранжмана. Тек смо у авиону открили да смо исте, сада већ делеке далеке 1960. године обоје, као деца, летовали баш ту, у Л., и да је она управо тада научила да плива.

– Сећаш се... – питали смо се и даље, на броду, пловећи од Сплита ка острву.

Пенушави траг који је брод остављао за собом, равномерно зујање мотора помешано са вишејезичном гужвом разголићених туриста и брза добацивања неколико мештанки обучених у тамне ношње, подстицали су нас на живи, мрешкави дијалог, све док се пред нама није указао Л., са увученим заливом, скоро са истом оном панорамом прижељкиваном из наших дечијих успомена. Било је придодато само неколко хотелчића ураслих у шуму.

Сместили смо се у скромну, али чисту собу у једном од њих.

Било је касно поподне, скоро сумрак. Потрчали смо ка мору и већ насмејани пливали, меко скупљајући и издужујући занемарене ћелије наших тела.

Пре летовања, вукли смо се, отромбољени, као да на ногама имамо чизме; када би се лифт покварио, успињали смо се степеницама тешко дишући и пред упаљеним телевизором гутали огромне количине кекса, да би смо потпуно исцрпљени одмах заспали леђима окренути једно другом.

А сада, она је загњурила у море (спуштајући главу надолу, одбацујући се ногама које су се забелале над површином) и увукла се у дубину.

У предаху, пре него што изрони, узнемиреност воденог прекривача сасвим би се утишала као да нешто ишчекује. И стварно, ево је како се стреловито враћа кроз прозирни азур, секући привидни мир између воде и ваздуха и склоплених очију, са мокром косом прилепљеном уназад, подиже нарошене трепавице.

– Лакомост убија естетику, мили мој – врисну, тако рећи прилепљен до ува Хорацијо и пијано ме загрли: – Када жена осети да љубав замире, обично је ухвати паника. Шта ће бити са мном, овако остављеном? Зар је могуће да ме више нико неће волети?!

Немо зурим у његово зајапурено, развучено лице, али му то не смета да настави тираду:

– Била је типични мазохиста и настојала је да ми пошто пото пренесе своје страхове.

– Ко то?

– Како ко? Па Жана,! Све веме ти причам само о њој... На пример, та њена митска прича о делфину. Начула је од неког да на стотинак метара од овог места постоји нека стара напуштена кућа, боље рећи рушевина, у којој је пре рата живео последњи потомак породице морепловаца. Живео је са својим оцем, бледоликим, ћутљивим капетаном. Мајку, острвску чаробницу, наслућивао

је изнутра, у крицима и крвављењу прогоњене, смртно рањене животиње. Судбина је нераскидиво повезала његово рађање са смрћу мајке и током растања осећао је како се у њему распламсава нека жестина, наслеђена од непознате жене коју није стигао ни да назове мајком...

Тиме заинтригиран, посматрам како пријатељ Хорацијо налива себи нову чашу. Шта ће ли сада још да смисли?

- Жена је начула да је био тамнопут, сјајних црних очију и са честим осмехом који је, и поред све спонтаности, деловао дивље. Још као детету открили су му белег-звезду, прст изнад пупка. Слепа врачара прорекла је да ће му се догодити нешто чудновато, али није хтела да открије у чему ће се то састојати. Када је отац почео на томе да инсистира, хитро је напустила кућу...

- Одакле је Жана о свему томе могла да дозна толико детаља?

Хорацијо опробаним гестом на то само лежерно руком оцрта две-три елипсе у ваздуху и обрати ми се као да сам у првом реду партера:

- То је већ постала локална бајка. Мештани су на пијаци продавали сувенире од дрвета – делфина са младићем на леђима. Исти мотив, насликан на шкољкама, на сервисима за јело, на пепеларама И постељини, насртао је нас са свих страна новог, луксузног хотела “Делфин”.

- Одакле сад делфин?

- Видећеш! То је клуч целе приче. Син једва да је и стигао до пунолетства а већ је био сироче. Отац, бледолики капетан, потпуно одустајући од пловидбе, нестао је неприметно, као што је и живео. Одједном, младић је био опкољен тишином. Иако са оцем скоро и да није ни разговарао, сада, у пустој кући, закључао је све собе, осим спаваће и трпезарије и по цео дан би био одсутан, а у ноћ се враћао тек колико да преспава. Без родбине, без пријатеља, јер је отац после женине смрти живео усамљено, поседовао је само тишину. Тада је почео да сања.

- Кога?

Хорацијо, као да је ванземаљац, додирује ме кажипрстом по челу:

- Њу! У првом сну, јави му се као девојка са очима срне, са шапатом налик летњој киши, од кога је начуо само “ш” и “ж” спојене у меком полугласу који га је дозивао. Лебдео је у неком пешчаном крајолику, нимало налик на камените острвске брегове. Песак је био скоро црвен од ужарености, као усирена крв, па је девојку која му се молећиво обраћала, осетио као заробљеницу у пустињи. Пошао је к њој, али се сан прекину. После три ноћи, поново му се у сну јави иста девојка, али сада у блату, прљава, слепљене косе. Плутала је по површини житког глиба, непомична, као одбачена лутка, а он ју је посматрао одозго, очима птице. Одједном, она подиже главу и са болним грчем, којег није могла да сакрије ни разливена црна блатна каша на лицу, у вапају, готово у крику изговори његово име. Очајнички позив га натера да се устреми ка дављеници, али чим је почео да пада ка њој, сан се, као и прошли пут, изненада прекину. После две ноћи, сањао

је групу безимених људи са тамним, непрозирним лицима, окупљене око котлића са чорбом. Најпре помисли да су то рибари који се после успешног риболова госте, али тада угледа пушке и реденике како им се сјаје на грудима. Био је једна од њихових ђутљивих, згурених сенки која је клизила земљом када пођоше у потрагу за пленом. Одвојио се, одабрао западну страну шуме, још у полумраку, само додирнуту бледим прстима зоре. Како је све више залазио у све гушћи мрак, тако су му се и чула изоштравала за мирис и слух: испарења мокраће ноћних грабљивица и крви њихових последњих жртава. Трептај листа који пада и зујање невидљивих инсеката нису га успели отргнути од главног трага који је све време пратио као добро издресирани хрт. Чим се примакао пећини, заклоњеној столетним, горостасним, дубоко укореним храстовима, тихо је репетирао пушку чим ослушну испекидано дисање прогоњеног. Намириса његов зној и одмах, у сну, младић је знао да је жртва црнокоса девојка – сама. Пробудио се усред ноћи, узнемирено дисање настави да му одзвања у ушима – сопствено или нечије друго? Зањиха се завеса пред полуотвореним прозором, учини му се да једна бледа сенка пролази кроз њу и спушта се у башту. Скочи са кревета. Ноћ је пулсирала ритмом његовог срца...

- Хорацијо, стварно си мајстор за приче!

- Рођени, моја улога у свему овоме је слична Платоновом рапсоду. Прича је магнет, чија невидљива снага везује за себе ланац прстенова, а ја сам само један од њих... Али, дозволи ми да наставим. Тај млади човек се тада, у целом свом неспокоју, сети врачаре, оне следе старике која му је наговестила необичну судбину. Још увек је била жива – деведесетгодишње, наборано биће које га је једва примило у своју колибу, где се тетурала између прљавих лонаца, изгладнелих мачака и буђи. Одбила је да му протумачи знаке из снова:

Зар не видиш да се вучем по тамној ивици светлости?! - пренемала се.

- Немоћни сам створ, корачам по дрвеном мосту који се већ руши излокан водом са свих страна!

Али младић је био потпуно ван себе и зграбивши је онако разјарен за рамена, продрма је и повика: - Причај!

Хорацијо скочи са столице, гурну је веслајући кроз ваздух, па пошто смо је заједнички дигли, он поново седе и продужи мирнијим гласом: - Задихана, као и ја сада, и увређена, старица гракну: - Желиш да знаш? Онда чуј – мајка ти је она која те опседа! Твоја рођена мати!. Младић пребледи:

- Молим?

- То што си чуо! – шиштала је стара - Твоја мајка, црна краљица, не може да прежали што те не поседује на јави, па те зато намамљује у сну. Тако ће бити све док не полудиш и отрчиш ка њој, у подземно царство.

Прободен леденим мачем сазнања, младић, оклеветан зловним погледима мештана, напи се у задимљеној градској механи. Касно ноћу, бану у кућу, закрвављених очију и бљујући стровали се на кревет. Џиновски рингишпил га шчеша из собе и избаци сред ветровитог, сеновитог предела, где се поворка мушкараца у белим мантијама

пењала уз огољено брдо. Тројица челних, маскираних лица – арлекин, купидон и целат, на плећима су носили дрвену женску статуу. “Покорност... покорност...”, мрмљали су у колони, док се мигољила ка јединственом дрвету, на самом врху брда. Тамо, са дебелим конопцем, везаше статуу за дрво. У десници арлекина блесну запаљена буктиња. Весело извикну “ајајај” и баци буктињу на хрпу грана испред стабла. Младић се напне да потрчи, али као да је корењем био прикован за камениту земљу, не успе да се мрдне, само болно крикну. Нико га у гомили која је обликовала круг, не чу. Одједном, образ му зажари ужаснути врисак девојке, који се изви над пуцкетањем сувог дрвета и монотоним, фанатичним мрмљањем посматрача. Зверска шапа му је гњечила и дробила утробу – ту Хорацијо искриви лице у болну гримасу – сладуњав смрад изгорелог меса, плувачке и девојчиног зноја лепила су се, раздирала му беспомоћно, распето тело. Она је била статуа, он – дрво! Иза последњих, замагљених оаза свести, прогутане у врелој чељусти огњеног змаја, младић виде: црвена суза клизну до искеженог осмеха арлекина и силно се затресе лажна брада на небастом лицу целата, и купидон, воштано сјајан у одсјају пламених језика, извади стрелу из тоболца и нанишани на њега... Мрак је био непрозиран као у ноћи последњег суда...

Хорацијо направи значајну паузу да би потом убрзано продужио: - Очајан, згађен над самим собом, младић се одвуче до мора. - Докрајчи ово! Уништи се! Нестани! - заповедала му је вода. Механички се свуче, разбацујући одећу иза себе и закорачи у море...

- И?

- Нешто се промешкољи у плићаку. Не обративши пажњу, младић продужи да залази у дубину. Тада, у води, додирну га по стомаку нечије глатко, клизаво тело. Истовремено, учини му се да чује свој надимак, којим га је у детињству дозивао отац, алли глас који му се сада обраћао није био очев, већ женски, устрептао од брижности. Осврну се. Велика риба још једном направи круг око њега, затим, уз нежно таласање, изрони насмејана глава – делфина! Младић поново зачу своје име дато му од миља.

- Дошла сам да те узмем! - прошапта створење, ја сам девојка из твог сна!

- Мајко! - извикну младић.

- Попни ми се на леђа! Одвешћу те тамо где је све чисто, где ћемо моћи да се измиримо!

Младић зајаха делфина и обгрљени, похиташе плавом стазом срца, поскакујући као немирни, ослобођени вал. Веруј ми, мили мој, и сада сам у стању да јасно осетим њихову радост.

- Шта се после догодило?

Хорацијо се накашља, протегну, чини се и зевну, па избуљивши се, приближи ми лице: - И мене је то копкало, али према старој причи, све се завршава обично. После неколико дана, када су сви у градићу били убеђени да се младић удавио, он се изненада појави освежен, хитроног и ведрога ока. Једино му је осмех, и поред све љубазности, био скривен, тајновит, као да се не обраћа свету пред њим, већ онима које је упио унутра, у себе... Откључао је одаје у кући и приредио

велику гозбу. Са загонетним осмехом провлачио се кроз офуцане рефрене и блудна подврискивања пијаних гостију и оставивши их, спустио се до сеновите, слане обале, са погледом прикованим за тихо, утишано море над којим је дрхтаво испаравао Месечев пољубац. Ујутро, када су пијанства и непроспаване ноћи поднадули мештани, клатећи се, напуштали кућиу, младић је још увек био окренут воденом бескрају.

Хорацијо Цвикало, средовечни артиста, за кога је дилема *бити ил не бити* била изнова провокативна дилема, било да је реч о Хамлетовом монологу на позоришној премијери, или о *причи из живота* коју реанимира за кафанским столом, закључује: - Шта кажеш, рођени? Узбудљиво, зар не? Мене све то подсећа на шах. Сиротом краљу је остављена илузија и дозвољено му је, заједно са круном, да се достојанствено тетура са једног на друго поље. За то време, краљица, женка, која је одавно сазнала све финесе игре, још увек рањиво заваравала поданике како јој је неопходна њихова заштита. Пешаци су спремни да се за њу беспоговорно жртвују, градећи јој, све корак по корак, позицију за напад у који одмах полазе праволинијски топови, довољно глупи, као и хитри ловци довољно слаби, да је слепо прате, такође без поговора. Завршни ударац препушта себи. Ефектно и немилосрдно. И ко, питам те ја, ко јој може помутити рачуне? Једино – коњ! Непредвидљива животиња која ускаче тамо где је нико, па ни краљица, не очекује.

- Мислиш да је зато делфин...

- ...био једини могући спас. Управо то! И највећа љубав мајке била је беспомоћна пред ковитлацем еротске опчињености у коју су тонули син и она сама. Тек преображена у делфиново тело могла је да се извуче из инцеста. У чистом телу човеколике рибе победила је злу магију у себи, у црној краљици.

- А он?

- Ништа посебно. Убрзо се преселио у главни град и уложио капитал у малу фабрику чоколаде, бонбона и вафли. Посао му је добро ишао, оженио је девојку из солидне грађанске породице и крепког здравља дочекао осамдесету. Добро ситуиран, умро је у дубокој старости, непосредно пред рат.

- Признајем, доиста упечатљиво! Само, нисам чуо одакле ти таква прича. У ком си месту летовао са Жаном?

- Па, рекао сам ти. У Л.

- Боже! То је наш острвски градић! А шта, Хорацијо, ако је плажа у којој смо уживали у нашем поновном откривању управо она где је младић срео човеколику рибу?

- Можда нисам баш најбољи глумац на оним проклетим даскама – мрмља пијани Хорацијев баритон – али добро знам, као и недостижни Сервантес, да је живот једна велика представа. Исти човек може и да влада, и да се задовољи улогом паћеника, или пак да заспи као дон Кихот, а да се већ следећег јутра пробуди као Санчо Панса...

Поново сам у летњој јутарњој морској води очишћеној

од отпадака спољашњег света. Видим вретенасто тело жене, тако примамљиво, тако своје, како клизи низ дубину, у кристални простор метаморфоза. Моја жена? Мајка? Делфин?

-... и свако се храбри да је избор његов, али ја, Хорацијо Цвикало, кажем ти рођени, улога је већ одавно написана... и већ су је многи одиграли пре тебе... и одиграће је после тебе... сви ћемо се некад вратити у будућност!

С македонског превела Јелена ПРОКОПИЕВА

Белешка о писцу:

Александар ПРОКОПИЈЕВ (1953, Скопље) је македонски приповедач и есејиста. Његова проза је превођена на енглески, талијански, француски, руски, мађарски и друге стране језике.

На српском је изашло неколико његових приповедачких књига: Арс аматориа, Она воли Чехова, Антиупутства за личну употребу, Посматрач, Човечуљак (награда Балканика за 2011).

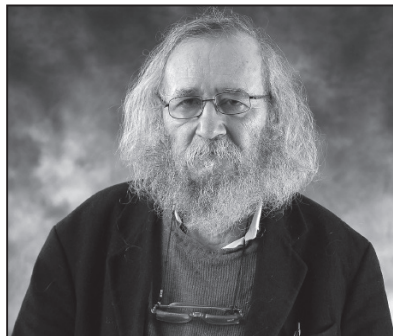
Ради као професор на постдипломским културолошким студијама при Универзитету у Скопљу.

Радомир МИЋУНОВИЋ

ЈЕДАН ЈЕ ПРОНАЛАЗАЧ

Монолог о Раши Попову

Као познаник и познавалац
лика и дела Раше Попова, говорио
бих прво о Раши па о његовом
деловању јер су тим редом и
настали. Чини ми се, ако није
помало ласцивно, да је Раша по
рођењу помузао свих девет Муза.
Можда је поетскије казати, и
њему би се више свидело, да су
га оне подојиле. Музе су, знате
свакако из митологије старих

Грка, Зевсове кћери. Богиње науке и уметности. Биће да је најтеже
представљати познате људе. Колико и шта год рекли, неко о њима
зна више и другачије мисли. Срећом, Раша Попов спада у личности-
енигме, које нас непрестано бомбардују непредвиђеним порукама
и гестовима. Можда је и сам, понекад, затечен својим неисцрпним
вербо-визуелним репертоаром. То је човек који уме да пише и не
уме да ћути. Мада народ сматра да је тешко саставити два добра,
овом ствараоцу је, ето, пошло за руком да то изведе. Његово знање
и његово незнање, мислим на знање писања и незнање ћутања,
једнако су драгоцене врлине, утолико пре што, махом, они који пишу
нису врсни говорници, а говорници су, опет, слабији на перу. Код
Попова, афинитети, таленти и потенцијали, шире се математичком
прогресијом. Његова поливалентност је фрапантна. Не зна се, у
ком издању је, успешнији. Као тв лице, као водитељ, забавитељ,
репортер, или песник. Подсетимо се да је извесно време био и главни
уредник Матице српске. Не знам, постоји ли неко да се више од

њега опире институцијама, а доживео је, где парадокса, да постане институција. Он је моно позориште, покретни лексикографски завод, хуманизам у виду јединке а ренесансно универзалан, жива енциклопедија. Уколико вам се учини да се оригинални Банаћанин помало прави Енглез, ништа чудно. Провео је две године међу Енглезима. На растанку су му тамошњи студенти купили за сећање капу а ла Шерлок Хомс. Очигледно су академски грађани са Острва били задовољни својим професором. Ту капу је Раша дуго носио београдским улицама, али нисам чуо да је решио иједан случај. Чак ни онај који је описао у једној песми, када је бомба подметнута под нечији ауто у Станоја Главаша, где Раша станује са супругом Радом. Овог мештра писане речи и сцене познају и врапци по метрополи и унутрашњости, а не само у родном Мокрину. Воли га, и поштује, мало и велико. Ако учествујете у неком програму, поред Раше, нема шансе да пропаднете. Погодак је загарантован, аплаузи обезбеђени. Шта он ради? Изненађује и задивљује! О истом трошку, у исто време. Како? О неважним стварима, изражава се крајње озбиљно, а са веома озбиљним темама безмало се шегачи. Зашто тако ради, схватио сам накнадно. Као сви великани, далекосежно поступа. Намера му је, бесумње, да нам, комотнијим и шармантнијим приступом, праве теме приближи и омили, а целомудрошћу да нам тривијалности и маргиналије удаљи. Код првих збирки песама имао је, условно речено, ментора. И то каквог. Страшног, сјајног. Васка Попу. Господин Случај, који уме најфантастичније релације да уприличи, хтео је да се нађу Попа и Попов. Код треће књиге, тада млађани а вероватно и горопадни Раша, избегне строгу ревизију надређеног и добије благи прекор. По мени, тада се Попов размахао, осамосвојио и кренуо у озбиљнију књижевничку пустоловину. Чим је Попа престао да му попује, постао је Раша оно што је данас - универзалан, оригиналан и јединствен. Филозоф и проналазач. Његови фазони и форе се не заборављају. Ни шешир без дна. "Пустолов" Лане Гуговић није му раван по духовитости. Театар носи дубоко у дамарима. Беседник пар екселанс. И кад смо већ код Попе, Попова и попова, уопште, примите к знању да је Раша, баш као и Ђура Јакшић што је био, свештеников син, а усто и свешеников отац!

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*ПОЕТСКИ ДОЖИВЉАЈ БЕОГРАДА НА СЛИКАМА
МИОДРАГА ПРОДАНОВИЋА*

Савршен „Поглед са тврђаве“, „Рибари на Сави“, са тополама, збијеним једна уз другу, чији високи врхови пламте као пожар на јесењем сунцу, два рибарска чамца са две тихе сенке на води, „Зима у Пионирском парку“, црква „Ружица“, окружена тамним сенкама, са фигуром монахиње на стази, „Сумрак над Београдом“, метафора рата, наслови су уља на платну академског сликара Миодрага Продановића чија је изложба отворена почетком априла у галерији Дома војске у Београду.

Сликаство Миодрага Продановића (Вучитрн, 1941) наш познати ликовни критичар, Никола Кусовац, назвао је „једном врстом поетског реализма“ коме су припадали Коста Хакман, Стојан Аралица, Пеђа Милосављевић.

У времену опште површности у коме јавност нема свест о заокрету који се догодио у српској уметности шездесетих година, Кусовац је похвалио Продановића да је радећи истовремено на два поља- сликајући свој Београд и обављајући одговоран посао политичара у општини Стари град, много учинио да Београд почне да силази на обале Саве и Дунава и окрене се Европи.

За разлику од сликара експресиониста своје генерације који су били у класи Ђорђа Андрејевића Куна, Радислава Тркуље, Тодора Стевановића или Глигора Чемерског, као студент сликарског одсека у класи професора Ђорђа Бошана, овај уметник се определио за фино традиционалистичко сликарство, као омаж београдском сликарству

интимизма тридесетих година двадесетог века.

Ни мода апстракције, ни бука и бес перформанса и нових тенденција, где трансцендентни симболизам замењује појмове човека и пејсажа, или спавањем на једно уво и гледањем на једно око, како би ово време персонификовао Андрић, није утицала на сликара Миодрага Продановића.

И он се везао за Београд као магични сан толиких песника и уметника. Продановић је бележио слике Београда на начин који би Бранко Миљковић изразио стихом „О све што прође вечност једна бива“. Љубављу као суштином постојања. Овај сликар није трагао за најмањом, већ најнежнијом рефлексijом природе београдског пејсажа.

Мрког изгледа и озбиљног лица, јер га издаје снага, сећа се Ђорђа Бошана, сјајног професора и великог цртача који је од студената захтевао дисциплину и озбиљан рад на слици.

- Био је стално с нама, помагао нам као велики познавалац сликарства, али је инсистирао на реду и великом раду. Са мном су у генерацији били Милорад Тепавац, вајар, Вук Бојовић, Драган Добрић. После студија сам најпре био уредник, а затим директор Дома синдиката, затим три пута биран за председника општине Стари град, али никад нисам престао да сликам.

Кусовац зна да сам уклонио паркинг са трга Николе Пашића, радио на уређењу Кнез Михаилове, реконструкцији Народног позоришта, изградњи и реконструкцији Дорћола.

Много пута сам прошао обалама Дунава и Саве са урбанистима пре него што сам се одлучио за силазак града на реке. Заиста се поносим естетском реконструкцијом Кнез Михаилове улице. Био је то велики подухват, но могао сам да га завршим јер је општина Стари град била најбогатија општина у Југославији. Сликао сам, међутим, за себе, излагао у Београду и иностранству. Са Богданом Богдановићем зауставио сам градњу солитера на Дорћолу од седамнаест спратова, да би се Београд могао видети са обала. Водили смо рачуна и о томе да се Београд сачува за будуће генерације, поглед између „Москве“ и „Балкана“, са Савске терасе, према Сави и Новом Београду.

Свака генерација треба да има простор на коме ће моћи да гради своју визију лепоте и хармоније, везу између старог језгра и савремене урбане перспективе, јер је архитектура филозофија града.

2.

Морам да признам да ми се свидела Продановићева лична филозофија.

Кажем: реке су тајанствени елеменат живота. Реч вода се у Библији помиње 442 пута.

И прича о Београду је прича о загонетки воде.

Од слика лирских тонова изложених у галерији, рекох сликару,

да по вредности издвајам „Панораму Београда“ на којој град блиста као бела тврђава светлости између две линије неба и воде и „Сумрак над Београдом“.

Продановић одговара да олуја над Београдом осликава мрачну атмосферу уплашеног града, кад је настала, марта 1999, у тамним тоновима.

Признајем да ме ретко очара пејсаж као његови „Рибари на Сави“, слика чисте нежности.

У ваздуху осећам Продановићеву тугу због трагедије српског света на Косову и Метохији. Објашњава да је као директор „Интерекспорта“ осамдесетих градио жичаре и хотеле на Брезовици, а општина „Стари град“ деценијама је помагала материјално многе општине на Косову и Метохији.

Разумљива ми је тишина којом прекида разговор.
Обома она говори више од речи.

Растајући се у тишини од сликара Миодрага Продановића, откривам тајну његове љубав за Београд као тајну сопственог бића. Долазећи у Београд из простора средњовековне српске државе, сликар Миодраг Продановић заволео је српску престоницу, јер је осетио да ни под силом, коју пет векова није занимало ни знање ни доброта, ни под другим освајачима, град на две моћне реке никад није дозволио да се одрекне своје истине и свести о слободи.

Кад непосредно после отварања изложбе „Мој Београд“ позвах Миодрага Продановића да пошаље фотографије са изложбе за „Траг“, сазнах да је преминуо.

Нада Крњаић-ЦЕКИЋ

ДУХОВНА НАСТАМБА

(Ивана Димић, „Арзамас“, Лагуна, Београд, 2016)

Од четири уметнички доминантна остварења у ужем избору, као 63. лауерат НИН-ове награде за најбољи роман године припао је необично насловљеном роману Иване Димић «Арзамас», кога је издавачка кућа Лагуна пријавила као књигу године, «о којој ће да се прича.» У непрегледној књижевној продукцији, од 100 романа, као стваралачког императива првог реда, нашло се 40 романа из ширег избора, а у ужи је ушло 11 наслова, да би од четири романа у конкуренцији, достојних читалачке пажње и минуциозне критичке анализе, за најбољи роман у минулој години био изабран роман «Арзамас». Сва четири романа из најужег избора имају за тему старост, тај запостављени и маргинизовани феномен, који као тема у последње године заокупља српски роман. Скоро све друштвене мреже и новине дале су простора за представљање овог романа, што је доказ и потврда да су српска књижевна култура и књижевност још увек у центру пажње, у времену, када сви пишу и имају нешто да довикну и искажу, и када се број читалаца рапидно смањује, а број књига расте.

Жири се одлучио за овај структурно и тематски иновативни роман вишегодишње београдске драматуршкиње и аутора бројних кратких прича, књига, сценарија и превода, нагласивши притом, да је то префињено ткање о љубави која нас окружује и која доминира над смрћу. Ту љубав која нас окружује у 1000 форми или нас равнодушно мимоилази, читалац треба у овом роману да открије и доживи. У образложењу жирија такође стоји, да је пред нама, када је у питању жанровско одређење, ово роман драма и прича, где се преплићу стварно и магично, те да он обједињује прозно-поетску и драмску форму кроз причу о мајци и кћерки, говорећи надаље о болести, трајању и смрти, поручујући, да нас живот учи, како се утешни смисао нашег постојања и краја налази у љубави, упркос свему. Књига је потресно искрена исповест, пуна неког ведрог подстицаја, каже критика, где се магично преображава у романескно и драмско. Овај роман о исмевању смрти, фасцинантно кратко

приповедање, у облику драме и приче, који је жири одабрао, од сада подлеже минуциозној критичкој анализи, пажњи и суду читалачке публике, а затим ће неминовно уследити и проба времена. Питање је, коме се писац обраћа, ко су невидљиви адресанти, који ће роман читати, прихватити и која су најзад читалачка очекивања?

Интересантно је, да је роман крајње необично насловљен. Ауторка се сакрила иза тајанственог и збуњујућег, и како у образложењу жирија стоји, енигматичног наслова. Његов наслов ће на самом почетку растумачити мото, где стоји, како Виктор Шкловски у својој књизи „Елегија заблуде“, пишући о Толстоју изговара целатски убиствене речи, које дубоко засецају у срж сваког људског бића. Наслов књиге, осим алузије на одломак из те књиге, како гроф Толстој, отишавши у град Арзамас да купи имање и погодивши цену, законачи тамо, али усред ноћи пробуди га ужасан сан. Смрт му је на уво шапнула „Ти се то мене бојиш!“ Шкловски коментарише, да су срећа и смрт арзамаски ужас. А реално - то је име града затвореног типа удаљеног 300 км источно од Москве, кога је Стаљин, еквивалентно америчком Лос Аламосу, одредио за научнике да конструишу атомску бомбу за уништење и окончање живота и сваке друге егзистенције на земљи, као што и болест трасира пут ка окончању живота кроз онемоћалост и патњу. Ми, никада чули за тај град ужаса у чијем изговору доминира три пута ведри вокал «а», и у чуду и «р» са преостала три консонанта.

Овај тако необично насловљени роман има за тему живот и смрт, где су смештени и љубав и срећа, пошто живот и смрт чине затворени круг овоземаљског битисања. Централна тема је ипак старост као фрагментарна хроника и прича о старости, и неприметном свакодневном императивном старењу и току болести, њеној прогресији и тихом умирању. Ауторка се одлучила баш за овај наслов, јер је арзамаски ужас, ужас од непобедиве болести, смрти и њеног приближавања, а она се управо, негујући оронулу и болесну мајку налази у понорним дубинама арзамаског ужаса. Насловом је тако ауторка све рекла, а да притом није до краја разголитила ни признала сав свој очај и своје животно црнило у коме се нашла. Као крајње лична прича о једној индивидуалној људској судбини, животу, смрти, изолованости и пролазности, и огољеној приватности, као прерађеном пишчевом личном доживљају, искреној исповести, и свим мукама, само су овде у роману наговештени.

Није тешко претпоставити да ће обичан читалац са нелагодом, у грчу и са стрепњом посегнути за овом књигом да је прочита, из страха, да не забаса у нежељено црнило и не упадне у живо егзистенцијално благо, пошто је тема тако горка, невесела и мучна. Многи се тако неће уврстити у читаоце, не желећи да оживе у себи сличан ужас кроз који су и сами прошли. Читалац би требало корак по корак, реч по реч да уђе у ауторкин свет ужаса, да интимно проникне у роман, да крене низводно, не би ли схватио муку њеног живота и наслутио, колико је крви њу коштало и само писање. Разгрћући емоционалне слојеве перфектно избрушеним речима и реченицама, које носе свој ритам и специфичну музику у осликавању свакодневног баналног живота, у

процесу читалачке рецепције код пролазног читаоца делује садржај романа на савест уздрмано, а ни одсуство емотивног саучествовања не би требало умањити ефекте читања.

Оквир романа ! Читалац лако замишља урамљени живот, радну и болесничку собу, где је требало ускладити заједнички живот, активан кћеркин и мајчин живот на стрмини. Време трајања радње у роману је неизвесно као што је неизвесно и време трајања једног живота. Њега одређују мучни дани, луциферске ноћи, ишчекујући да прође још једна година, па још једна и тако цео роман - у недогледно одлагање и чекање смрти која често дође као спас, избављење и спасоносно решење.

Главна јунакиња, разапета између љубави и тихо прикрадајуће смрти и у самоћи у овој хоризонтално-вертикалној потресној причи искрено и храбро усмерила је свој корак у наш самодовољни незаинтересовани свет. Обе јунакиње романа само су тихи наратори оголеле свакодневице, пригушене мучнине, патње, јаука и саможртвовања.

Та «прозна fuga» о љубави и смрти, недовољно обрађиваној у српској књижевности третира један од најстаријих егзистенцијалних релација, однос онемоћалог болесног родитеља и његовог детета. Описана је љубав два блиска, а различита бића, једног у зрелим годинама, а другог у сутону живота. Ово необично и читљиво штиво замишљено је као врло једноставна прича да на интиман и емотиван начин опише однос мајке и кћери у специфичној борби са болешћу, однос споро умируће мајке и кћери која се стара о њој и проживљава паклене непродаване ноћи, недогледне дане и године, где је задње одредиште смрт. Њихове две судбине су испреплетене. Мајка и кћи су безимене, свеопште, универзалне, свима нама лако препознатљиве и свачије, јер је мотив романа свеопшти, свеprisутан, вечито актуелан у свим временима. У књизи која тематизује специфичан однос мајке и кћерке препознаће се многе породице. Читалац не трага да дозна њихова крсна имена. Веза између ауторке и њеног романа несумњива је чињеница и лако се може успоставити веза између биографије писца и садржине дела.

Старимо и умиремо свакодневно и императивно. Усред живота и у његовом сутону, смрт се кроз нас свакодневно смеје нашим немоћним и залудним људским пренаглављивањима, подухватима и лудостима, али овде, читајући роман, читалац схвата да је смрт само нешто тренутно, пролазно, неизбежно и људско. У дубини ткања романа ауторка говори о исмевању смрти и о сучељанању са њом. Она се супротставља смрти, њеној моћи и надмоћи, љубављу и срцем јер је управо љубав једини њен достојни противник који јој пркоси као сила која све превазилази и осмишљава, по ауторкином казивању, само баш та неуништива љубав. Ако нема страха од смрти, него само од њеног приближавања - онда су мајка и кћи у заклону сигурне егзистенцијалне куће, дементна мајка је у безболном мраку, потпуно изолована и скрајнута са сваког пута. Она не пати, нема код ње боли и тескобе, нема никакве патње јер она ништа и не зна, не разуме, не осећа и не примећује своје окружење, она је у свом

ванживотном понору. Срећа би била доживети старост и проживети живот као једно подношљиво трајање, све до те обичне смрти. Не треба да се даље питамо, какав је био остатак мајчиног живота, тог вишегодишњег пакла, на низбрдици у немилој болести, са кћерком у духовним висовима, а и беспомоћној самоћи.

Шта је писца покренуло и подстакло да напише овај роман? Лако је одгонетнути, да су то тескоба, немир, самоћа и анонимност живота? У читаочевој свести ауторка не може никако потиснути, она је реално присутна у његовој свести у току његовог настањивања у њен роман. Она се промаља из своје наратије, дијалога, описа појава и догађаја у том датом омеђеном простору и времену. Очигледно је, да је роман настао услед спољашњег подстицаја и јаке унутрашње потребе. Кћи у средњој животној доби пролази све те година пакла, ређају се дан за даном, па следи немило черупање сваког боговетног дана и расплитање недогледних ноћи, сатканих од непрозира и таме, па мучење у сну, страдање на јави, где је присутно само пусто чекање и ишчекивање у мртвом трајању.

На срећу уследило је израћање из сопственог бола у писање. Маштање је постало за ауторку нова реалност, она тако загњурена у мучеништво, самоћу, живећи неадресирано свој живот, скоро покрادن и опљачкан живи маштајући. Гледајући свакодневно страдање и бесповратно пропадање тела, у ноћима дуге неизвесности и несанице, почела је да се одушевљава необичним сновима душе. Бежећи и скривајући се од овоземаљског сномоћног зла, које ју је задесило, сакрила се у читање, писање и контемплацију, а спас у том притајеном бекству и самоћи проналази у својим спасоносним дружбеницима. Носећи свој судбински крст који јој је живот немилице наметнуо, са мајком у предворју смрти, где је сва брига пала на њена плећа, пуна безрезервног саможртвовања из своје баналне свакодневице бежи и скрива се у духовне бескраје, окренувши се читању и писању. Писање и читање као дисање за њу су имали терапеутско значење, заштиту од те наметнуте реалности у којој је живела, од те мефистофеловске тровачице која нагрђује лепоту живљења. Књиге су одувек биле њено духовно прибежиште, сигуран заклон, ноћно станиште, непробојна надстрешница од свих зала и животних несрећа. Опити се књижевношћу, јер литература као опијум, и уметност као несебична тешитељица живота, њени су помоћници, дружбеници да се победи то непобедиво незнање. И најзад, могла је да се утеши, разговори, да се занесе, заборави, одбрани, исповеди и растерети од затрованог и суморног живота. И тако се родио роман.

Ауторкино вишегодишње литерарно ткање сазревало је и таложило се са набијеним личним доживљајима у ноћној осами и беспућу живота и у свом спасоносном паралелном метафизички панцирном свету, она отпочиње да ванвременски другује са својим одабраним духовним сродницима и омиљеним дружбеницима и саговорницима, писцима и мислиоцима, као што су Шопенхауер, Хајдегер Витгенштајн, Чехов, Емили Диконсон, Марина Цветајева и др. Она се склања и бежи у свој свет, читајући, пишући и другујући са свим тим неким саговорницима, превазилазећи тако своју суморну

тескобу и усамљеност. У њима је нашла духовно прибежиште и спас у свету, у коме смо препуштени себи самима, покушавајући да књижевношћу победи релативизам и нихилизам. Код њих се налазе рецепти упућени смртницима, који су у сумњи, како ни на небу нема среће и да се тек у смрти налази избављење из овога света и зла, али, остаје утеха у роману, да, тамо где је љубав, никад нема безизлаза и мрака.

Ређајући неусиљени дијалог, пошто је увек лековито и утешно имати саговорника и следствено томе нижући прозне фрагменте, у којима љубав надјачава и побеђује све, па и саму смрт, они дају роману осмишљену целовитост.

Љубав и смрт су теме живота. Да би се живело у љубави, а не у чекаоници и предворју смрти, требало је одгодити ту подмуклу смрт, пошто она издајнички вреба и сачекује у невидљивој равнодушној свакодневици живота. Порука и доминантан мотив романа су, ето, љубав која надјачава све - да ли баш све, пита се узнемирени читалац до краја романа, јер он познаје и неке друге излизане, истрошене промашене и погрешне љубави, која је то онда љубав, како је читалац доживљава и како за њом трага до самог краја романа? Куда онда да денемо самоћу, тескобу, немир, лагано умирање и прикупљене мрвице среће? Спас је онда у свакодневним обавезама и ангажовању. То нам доноси слепи заборав. Не одустајати од живота, наћи лепоту, изнутра и одсјај спољашњег, те наћи надљудску веру и снагу и пружити некоме достојанствен крај. Волети! То нам поручује ауторка.

Роман као фуга, као бекство у коме је уметнички обликована стварност и као високоинтелектуално остварење, где се низањем многих фрагмената и дијалога у форми, као и додавањем драмског текста очувала јединствена тема овог романа. Сама ауторка је истакла да је ово крајње једноставна лична прича о деменцији, о умирућој мајци и кћери која брине о њој, дакле, роман о двома женама и враћању дуга: мајка-дете, кћи-стари родитељ. Нема у роману лажног ласкања вери у живот и смислу живота, јер је мајчин живот саткан од свакодневних сутеренских, досадних тривијалности. У роману мајчину прогресивну болест и пожутеле дементне године најбоље илуструје необична смена управо постојећих дијалогских и прозних фрагмената, баш као и изненадно искакање из њених луцидности и привидне нормале у њен духовни мрак и понор. У женску природу су уткани одговорност, жртва, трпљење, давање, брига за друге, пожртвованост и саможртвовање. Кћи налази спас, светлост и лепоту у вери и тако побеђује стрес, осећај кривице, грижу савести, а грч и топлеење живаца и све оно, што излуђује здрав разум, она с лакоћом одагнава и превазилази.

Распрострањен модерни феномен о коме не знамо много, немајући ни праве изворе и не поседујући потпуна и права сазнања о њему - а то је старачка деменција, сенилност, другим речима тама и потонуће у мрак свога опустошеног духа, са поремећеном оријентацијом у простору и проблемом у комуникацији. Деменција је више од заборава. То је нажалост болест, а не део нормалног процеса старења. Ток те болести је спор и неумољив. А живот тече. Нема земље

за стара лица. Док је старост сама по себи депресивна, а депресија само емоционални, дотле је деменција структурални органски поремећај, тужна болест и забетонираност мозга који је одувек био и остао чудо. Добро ментално функционисање, очувано памћење и донекле, макар донекле сачувано и одржано физичко здравље, предуслови су квалитетног живота. А када дође до оштећења социјалног и радног функционисања и изостане ментална и физичка динамика и свакодневна рутина на послу, у кући, на улици, све активности, шетње, а свакодневица постане окрњена, и живот уз то прође са низом губитака и стресних удара, храброст би било ићи без страха ка тој несазнајној и неухватљивој тајни растанка од живота. Болест од које се споро умире, а са којом се сваки дан помало умре за нешто, за једну навику, зависност, док један по један орган отказује, тражи константну негу која највише оптерећује неговатеље и једно је финансијски најзахтевније обољење, где су очигледни и скривени трошкови. Пред очима нестаје драга особа, тј. умире у празној соби где обитава само гола људска усамљеност. И тако смрт надлази, у мучном ишчекивању и приближавању, а чекање као последња одредница живота који не може свако да оконча са жељом да се умре од виталне старости. Све чешће је свакодневно увежбавање умирања у мучном и недогледном трајању. Емоционална подршка је била важна, она је смањила страхове, осећај несигурности, депресивност, а болница није дошла у обзир, иако је мајка напослетку пала у постељу. Ауторка је управо све то спровела у дело, са жртвом, без егоизма. Онда нам је јасно, откуда то, да речи: стар, старост, старац/старица сродно звуче као глагол „старати се“. У књизи нема љутње, грдње, увреда, прекора, тешких и ружних речи, псовки, иако мајка није била више она некадашња стара особа. Не треба се љутити на особу која болује од те болести. Мајка је имала срећу, што је пала на руке кћери, што је имао ко о њој да се стара и што је умирала у љубави, другим речима, што је имала достојанствен крај живота пошто нема земље за стара лица, осим рођеног срца. И тако се родио ноћни роман.

Ако нема страха, ко онда побеђује у овом животном надметању ? На наша егзистенцијална врата закупају изненада самозвани гласници старења. (несаница, ослабљени вид, костобоља, болесно срце, туга), а онда наступи обједињујући фактор свих егзистенција, привременост живота и крај овоземаљског трајања. Та надлазећа, свеprisутна смрт развејана у непрозирне, недефинисане дане, неухватљива је, несазнајно докучива и неподмитљива. Смрт не боли. Ето, и то је једна велика утеха. Боли само то апсурдно одлагање и сачекивање смрти. Нисмо стекли утисак да се смрт овде у роману прижељкивала као спас, спасење, смирење или избављење?

Ходајући тако улицом, било кога града, неко нам преко рамена довикује, како су му сви људи одједном постали странци. Тужна слика живота у старој госпођи Европи.

Роман «Арзамас» има необичну форму која се сама наметнула и она овде потпомаже да у овом префињеном драмско-прозном ткању, тематски и структурно иновативном, импресивно доживимо прелазак и преображавање магичног у романескно. Постојећа фрагментарност

одавно датира јер је фрагментарно писање диктат духа времена пошто се убрзано живи. Фрагментарност, као жанровски неухватљива форма, како ауторка дефинише несвакидашњи гобленски мазаик у две боје, пошто се неусиљено смењују драмски дијалог и проза као обична смена дијалогских и прозних фрагмената. Када је у питању жанровско одређење романа, ваља још рећи, да тако обједињени прича и драма, као својеврсни жанровски микс и искорак, са сукцесивном сменом дијалога и прозе, и наизменичном прозном и дијалогском формом чине по ауторки необичан амалган.

Фасцинантно кратко приповедање у овом роману састоји се из два дела, првог прозног обимнијег и дијалогског. Наизменично су прецизно укомпоновани драмскио-дијалогски и прозно-есејистички пасажии од којих у првом делу има 26, а у другом 14 прозних пасажии, док дијалогских има упола мање. Провокативна форма романа као и енигматични наслов, несвакидашња, необична и интересантна форма, својеврстан је мозаик сачињен од дијалогске форме, која се смењује са прозним делом, а дијалог сам по себи садржи баналност свакодневног живота.

Како читалац доживљава краткоћу дијалога и прозног дела овог романа неодређеног стила? Ни у ком случају, рекли бисмо, релаксирајуће, јер он, пролази скамењено од вере у живот до егзистенцијалног бесмисла, кроз болест и хаос све до самог окончања живота. Како доживљава лик кћерке, а како лик дуговеке мајке која је укотвљена у слепој свакодневици и неомеђеном и неизвесном трајању, пошто је ауторка осликала, ублажила, улепшала и дошминкала болест и старост као «весели пакао» немоћи? Читалац има осећај читајући дијалоге да је и он ту негде у прикрајку, притајени и невидљиви њихов саговорник. Дијалог представља свакодневицу и спољашњи једнолични свет, а прозни део превазилажење свакодневне баналности и савладавање проживеле истрошене свакодневице. Неусиљени дијалог дочарава читаоцу на понеким местима кћеркино неразумевање мајчине болести и њену чангризавост. Драмски дијалог и сви разговори између мајке и кћери одвијају се у забетонираном простору, само понекад ретки посетиоци одшкрину врата споља и осветли се њихов блиндирани дом. Мајчини разговори са људима који долазе споља и њена нагла искључивост, буђење у 4 h ујутро, исцрпљеност, очај, све је то прецизно укомпоновано.

У почетку мајка предузима неке активне радње, креће се по кући, кува, иде на пијаци, али постепено наступа неминовна заборавност, загорела или празна шерпа, пелене, падање из кревета, заборављање узимања лекова и све тако редом. Смењују се прибраност и искључивост. Кћи је имала живот ван куће, у спољашњем свету, ишла је на посао, али код куће је била у свакодневној борби са неумољивом болешћу своје мајке прегажених година, која мора да заборави волан и вожњу, да некога у стварном животу не прегазии. Онемоћала мајка пада под надзор кћери, ту је испомоћ и жене са стране, кућних лекара јер она није пацијент, иако је од одрасле особе постала неразумно, недоказано дете. Она је скоро увек тврдоглаво у праву, макар и привидно јер више није разумела свет око себе.

Кад светлост на моменте продре у мајчин разум, она обасипа кћер благом критиком, да је промашена, несналажљива, сиромашна, тако неудата. Оне се преречују, споречкају, али то је млаки вербални дуел, где мајка назива кћер свекрвом и терористом, и то звучи отужно и смешно. Политичко мишљење мајке је замагљено, а поцепане чарапе су овде као поцепани сати живота. Шта ће јој нове, када никуда не иде, ионако треба да заборави волан и вожњу. У дијалозима се на неки специфичан начин смењују комично-апсурдни и тугаљиво-реални тонови. Те разговоре читалац не доживљава комичним или тужним. Они то нипошто нису. Све је некако комично-сетно и скоро апсурдно, пошто роман припада ретком и интересантном жанру, а то је «dance macabre» (Totentanz), оно бодлеровско, игра, тј. надигравање са смрћу, јер смрт у роману налази «ведру бодрост» по оцењивачима романа.

Роман „Арзамас“ настао као комбинација емоција и ерудиције једне људске индивидуалне судбине, где је кобни кажипрст невидљиве руке ударио свој печат, пун је nelaгоде и прикривене туге у животу без много сунца, у бекству од црне реалности, док све ћути у равнодушном ужасу. Хумор и смена комичног, као и иронија, ту су само зато дати да ауторка себе, па и нас читаоце заваре, заведе и да се некако надмаши патетика.

Прозни део пун рефлексја, конструисан је тако, да у њему доминира метафизичко разматрање свих животних детерминанти, као што су болест, љубав и остале одреднице људског живота. Ти прозни пасажии као философска рефлексја, где и сам читалац учествује, и на моменат застане, питајући се, није ли ово бекство у писану реч егоистично бежање и да ли је утеха љубави довољно јака, да ли довољно снажи, теши или нас само тмурно и малокрвно приземљује? Да ауторка није тако избегла своје јалово духовно и физиолошко вегетирање, да није прибегла том спасоносном бекству, писању, стекао би се горак утисак, да кћи-писац живи свој наметнути затворенички живот у самици без имало светлости. Импресиван је опис Јелениног шала. Свеопшта мајчинска топлина, не само благородност једне мајке, склона праштању и благости, као и њен нестанак и одлазак на онај свет, где љубав остаје неуништиво трајна, у сећањима, васкрсавању, у цркви, у башти, на клупи, као она сенка код Андрића, дубоко нас доима. Остављен је шал да се други огреју на огњишту њеног ватришта и љубави. Опис убрзања и рад срца доживљавамо као вербални туш јер свемоћно срце ипак је само слуга, а убрзање је предсказање смрти. Зар срце и његови последњи откуцаји нису повезани са последњим издисајем? Убрзање је ту, да покаже, како се жури и пожурује да се стигне и сустигне смрт. Тако је гола и видљива у овом опису смрт, да помало неизлечиво боли.

О каквој срећи и љубави је у роману реч, поставља себи питање збуњени читалац, стигавши тако до краја књиге? Ако си човек, буди љубав! Да ли је то довољно? Да ли је срећа бити вољен, волети и угађати другоме? Предуслов срећи била би нада, одсуство бола и мир, јер, приказана у детаљима, а не у целини, она је пут ка неизбежном крају без страха, који паралише и ограничава

све способности да се смрт са смиреношћу и добротом надигра. Спознајемо да срећа и љубав с једне, а семе свеприсутног вечитог бола и смрти с друге стране, омеђују људски живот. Јер љубав снажно руши све препреке, неуништиво, сва овоземаљска зла, баш та несебична љубав према другом бићу. Ако је љубав путоказ кроз живот због привремености живота сатканог од патње и, ако је она радост постојања која подноси све патње, онда треба срце разделити свима и на све стране, и настанити се вечно и свеобухватно у његово пространство и наднети се над бунар хладног непрозира, јада, осаме и недоречености. Ауторка нас је, ето, повела за руку низ реку ведрине, руководећи се вером и спознајом, да нам живот враћа само оно, што другима дајемо. Верујемо да нам је баш то хтела рећи и то доживљавамо као поруку романа окупаног пишчевом ведрином? Ако је књига за некога била мучно путовање, ако нас је заплъускивала туга немоћи која нас све неумитно прождире, она нас је ипак подстакла да се наднесемо над свој сопствени живот, јер када све прође и нестане, „и смрт ће бити нешта сасма људско“ (А.Б.Шимић).

На крају остаје само, да се запитамо, шта смо понели из ове књиге, заклопивши њене корице, колико су нас дијалози позвали у разговорно тројство, прошавши тако живот пун смена, брзака, ломова заблуда и превара, све до самог краја, и најдубљег дна живота, који је у нама и у свакоме од нас? На моменте нас је ауторка прозивала на сурово буђење и отрежњење из успаваности нашег занесеног живљења, предочивши нам, шта и нас чека на нашем крајњем путу - јер на крају ипак остаје, да сами пронађемо, где ћемо се сакрити, како крикнути и коме довикнути оно болно Гетеово «Застани мало (животе), тако си леп» јер и Рилке нам поручује, да смо ми људи само насмејана уста с м р т и.

Колико ће дуго роман остати изазов за читаоце, видљива младица у витринама или омеђена пролазност или ће имати висок степен читаности? Надајмо се да неће имати усамљеничку судбину у индиферентном свету, када култура тавори и да неће изостати читалачко усхићење. Критичка анализа треба да потврди литерарне одлике вредности и квалитет, искључујући субјективна мерила, а то се и очекује. Оцена читалачке публике са одређеном временском дистанцом одредиће вредност и живот књиге, пошто се свака књига, рекоше, искључиво брани сама собом.

Ако је читалац млад, средњовчан или у седим годинама, питаће се неизбежно, да ли срећа и смрт царују удвојено, баш као арзамаски ужас и колико има станица и подстаница између среће и смрти? Колико је дубок јаз између среће и смрти? А, ако је љубав бог, а бог љубав, а подношење патње ублажавају вера и црква, шта да раде сви они, који се ни у богу не могу успокојити и настанити са својом овоземаљском патњом? Сигурно би верујући у бога рекли, да су онда патња, трпљење и бол непобедиво интензивнији. Морамо се онда помирити са тим, док река живота, бистра или мутна тече, тече, све до свога увирања.

Остаје за читаоца недокучива недореченост та дефиниција среће за којом сви непрестано жудимо и којој сви непрестано тежимо,

али како то, да срећа иде раме уз раме са смрћу, кад смрт као скривени ужас у нама чами и чека да нас окује и смрви? Мало се назиру светлост и лепота, иако у крајцима, јер лепота је почетак ужаса, а приближавање, најава и долазак смрти, бежање и сакривање од ње, сакупљањем грумичака среће и само је кратко одлагање, пошто она чека ненајављена одуговлачећи у чекаоници свакодневице, смеје нам се, кокетира, и изругује.

Остаје такође и питање, колико се читалац могао настанити у овај роман арзамаског ужаса?

Жељка АВРИЋ

*РОМАН О СРБИМА ИЗ ХРВАТСКЕ –
ОД ВОЈНЕ ДО СРПСКЕ КРАЈИНЕ*

(Анђелко Анушић: *Гласови са Границе/Српска крајишка тетралогича I* “Завод за уџбенике и наставна средства“, Источно Сарајево, 2016)

Након збирки песама *Епитафи за незнане и Жив си, кажеш* (издања “Бранковог кола” из Сремских Карловаца 2015. и новосадског Културног центра 2016.), као и збирке приповедака *Писмо Петру Кочићу и још понекоме* коју је, 2015. године објавио “Службени гласник”, Анђелко Анушић нам је прошле године подарио први део тетралогиче *Гласови са Границе*, у издању “Завода за уџбенике и наставна средства” из Источног Сарајева. У *прослову* романа, налазе се цитати из „Јеванђеља по Матеју – *Који не трпи тај није Син; Стефана Немање – А перо у туђој руци, сине, опасније је од мача и Исидоре Секулић - ... А све има своју истину, Боже!/ И та истина му је живот и једино право./ А често, Боже, камен је наваљан на истину малих, сиротих живота./ Шта ће ту гробни камен, Боже?*

Како аутор истиче, роман је *сећање на Војне Граничаре и њихове наследнике, што на балканском размеђу векова и цивилизација страже над Ријечју која бјеше у Почетку*. У посвети перу које пише овај приказ стоји - *Ови гласови са завичајних рубова нашега националног бића и језика, са радошћу*.

У *прослову* и посветама сублимирани су тема, идеје и сама бит овог књижевног дела. Анушић наставља своју стваралачку, створитељску и заветну мисију откривања и истраживања историјског, антрополошког и културног језгра *Срба Крајишника - Војних Граничара*, доскорашњих Срба из Хрватске, са циљем да им расветли *Постање*, опоје *Излазак* и да достојно књижевно и историјско памћење. У ту сврху, он кроз породично стабло *Прибана Сужњевића* сеже до његовог осмог колена и рони дубоко и далеко, у рани 18. Века, на подручје Војне Границе (у оквиру Аустроугарске царевине), коју су од Турака бранили српски граничари, откупљујући слободу војном

службом, својом крвљу и националним удесом. И ратовали за Европу по *јевропским фронтиштима*.

Српски Крајишници – Граничари, живели су вековима на тим просторима данас када их је пре нешто више од две деценије, сурово и занавек протерао *олујни бљесак*. Како су тада потерани муком, невољно, у тракторским приколицама као *копненим аркама*, са покретним иметком и колективним наслеђем кренули на своју библијску пловидбу, од тада путују, траже своје место под сунцем, своје спасење, своју *Свету земљу*, како би опстали, сачували своје биолошко језгро, своје духовно биће, своје историјско постојање и национални идентитет.

Писању романа претходило је (а и пратило) читање и проучавање огромне историјске и архивске грађе, коришћене у његовом настајању и уметничком обликовању: историјске личности и стварни догађаји, постојећи топоними и њихови насељеници; белешке, дневници, преписке, хронике и записи; мале породичне историје, појединачне судбине, трагедије националних размера; приче у причи, енциклопедијски подаци, речничка и језичка грађа, усмена предања, народне песме, локалне легенде, веровања и усуди...

Сву ту обимну грађу Анушић је стрпљиво и предано ткао користећи уобичајене прозне технике писања - приповедање, дескрипцију, дијалог, монолог. У овом богатом књижевном ткању ишчитавамо читаве епистоларне и дневничке одломке постојећих личности и романескних ликова. По вокацији пре свега, песник, Анушић је прожео роман изворном лириком крајишких Срба и себи својственом поетиком. Кроз неумољиви *свртањ* историјских збивања које ће обликовати судбине појединачних, али и колективног јунака, читаоца воде објективни приповедач – наратор и *Непознати хроничар* као невидљива али свеприсутна личност, али и изузетна пишчева имагинација, упечатљива драматика догађаја које диктира нека невидљива и неумољива сила, изузетан и аутохтон песнички језик и од заборава брижљиво сачувано непроцењиво лексичко благо Срба из више историјских раздобља и бивствујућих простора.

Вишеструка прстенаста композиција у коју нас првим, спољним прстеном уводи историјски најмлађе сећање - Егзодус Срба из Крајине у време последњег рата и мозаик сећања дечака *Прибана Сужњевића*, који на тракторској приколици, тог врелог августовског дана 1995. године, заувек напушта своје огњиште, свој завичај. Те слике страдања виђене очима детета које не разуме али осећа сву трагичност тренутка у којем се налази, апокалиптичних су размера и најављене још 1995. године песмом *Риданица за Српском Крајином*, објављеном идуће године, у Анушићевој збирци песама „Штап од писмена“.

„То ко није видео, ништа није видео
 ту Нојеву барчицу на копну,
 тај трактор, ту коњску запрегу
 у коју је стало све, осим гробова...
 ...То ко је видео тај даље може и без очију,
 Јер видео је дане будуће у данима прошлим,
 Јер видео је лице своје у раму суђеном...“

Ову катаклизмичну бежанију, која је у *Риданици* наговештена синтагмом *Нојева барчица*, Анушић ће потпуно разрадити у својој *Поетици*, и она ће у роману прерасти у метафору колективног, библијског страдања, *Потопа*. Читава временска раздобља, историјске епохе, породични родослови, демографска кретања, судбинске магле, раскршћа и прекретнице, сеобе и враћања, слоге и деобе, границе и разграничења, борба за опстанак и останака, право на Живот, Слободу и Језик, чине од *Гласова са Границе* роман простора и времена, роман - реку, роман - епопеју.

У овом роману временске и просторне топографије православног живља између четири реке – Дунава, Дрине, Уне и Саве, откривамо извориште Српског Крајишника - првог *Сужњевића*, послушајемо његову жилу куцавицу и пратимо тај ток све до последњег историјског кадра. Роман почиње 1995. године, четвртог августа, и реком прогнаних крајишких Срба у њиховом трагичном *Неврату*. Видимо потомка Сужњевића – једанаестогодишњег дечака *Прибана*, како са породицом напушта вековно предачко огњиште, одлази у *Матицу*, на Косово и након избегличког живота у Србији отискује се преко океана и постаје део српске дијаспоре у Мичигену.

Између те три животне епизоде најмлађег Сужњевића, као у породичној галерији ликова, кроз немире векова и смутна времена, у различитим земљама, историјским околностима, униформама и судбинској предодређености, израњају сви његови преци – почев од курђепа, *Симана Крнете* који због убиства бега који је захтевао право на прву брачну ноћ, бежи са невестом *Јоком* из Дубице преко аустријске границе и у нестварно стварном *Селишту*, под туђим именом, оснива лозу српских Војних Граничара.

О Симановој трагичној судбини сазнајемо из приче *Непознатог Хроничара* који прати путовање његове удовице, *Јоке Сужњевић* на јасеновачком сплаву. Од њега сазнајемо да су *Симан* и старији син *Јоксим* на италијанском ратишту. Цела та епизода, атмосфером подсећа на пловидбу уклетим чамцем старца Харона. Трагедија је наслућена, предосећана Јокиним сном који најављује несрећу. Њихову смрт не саопштава ни Хроничар, ни Јока, ни наратор. Она је наговештена сабласном игром сенки, страшним плесом смрти у Јокином сну.

Симо Сужњевић, братић првог Сужњевића, студент психологије и филозофије на загребачком Свеучилишту је симпатизер народњачког покрета. Болело га је укидање Војне Границе и прикључење Крајине банској Хрватској. Док чита очево писмо схвата и његов страх од нестајања Српских Крајишника и утапања у хрватску бановину али и страх од нових ратова, судбину незбринутих удовица и ратне сирочади. Добровољац у српској војсци у Балканским ратовима, носилац Карађорђевог звезде са мачевима, српски јунак под Цером и на Колубари, српски страдалник у прелазу преко Албаније до Крфа и Вида. По повратку у Петрињу (где му живе женини родитељи, угледна, вишеколена свештеничка породица Јакшић) добија полицијску пратњу. Обележен, избегаван, без посла, без могућности и прилике да се уклопи у свакодневни живот, разочаран у нову државу у коју су ушли и они који су *зверовали* по Мачви, Подрињу, Босни и Косову, бежи у самотништво, у добровољно изгнанство и насељава се у банијску Комоговину, у српски царски град Змај Огњеног Вука Бранковића на Војној Граници - *да буде предстража српског царства*. И пише.

Ломљен између *дневника* и *повеснице* родословног стабла, Симу је обузела опсесивна и грозничава обавеза да потомству остави писану истину о Војној Граници - аутономној држави Срба Крајишника, да од заборава отргне све часне и храбре људе и само постојање ових простора; да се не затру, не фалсификују и не протерају из историјских уџбеника, културног наслеђа, памћења, колективне свести, мапе света. У тој грозници, телесној и душевној, Симо Сужњевић је данима исписивао исту реченицу, *гурајући свој камен уз комоговинско Брдо*. Била је то реченица о царској *Повели*, коју је српским Граничарима са бечког двора упутио цар Леополд I, дајући им слободу и одређена права. *И трајно их устолочијући на предстражи хришћанске Европе*.

О појединачним судбинама јунака које симболизују колективну судбину Срба са простора Војне Границе, сазнајемо и из њихове међусобне преписке. Симин син Вујадин је у аустријском заробљеништву а брат Љубан у руском заробљеништву. Све оно што је у целини задесило Србе, доживели су Симо, Љубан, Вујадин, Чедомир и остали српски заробљеници... Добровољци у српској и у аустријској војсци, насилно мобилисани, француски, аустријски, италијански и руски ратни заробљеници, носиоци највиших одликовања у рату и неприлагођени у миру, несрећници, издајници и пребези у туђе војске, решени да опстану и онда када су сви други настојали да их затру...

Судбина Сужњевића, Селиштанаца, Срба Крајишника, целокупног српског народа са простора четири реке се кроз роман прелама у апокалиптичним секвенцама рата, помора, зверовања и мучеништва, беде, бежаније, смрти, невиђеног јунаштва и несагледиве несреће, пољских болница, ратне агоније, албанске голготе, изгубљене наде у сутра и несаломиве вере у опстанак, братоубилаштва и

људскости, ретко скупочених љубави и колективне мржње, планског затирања целог једног народа, културне асимилације, *поримљавања*...

Исходиште и централна ос у роману око које настају и роје се српски Крајишници је *Селиште* – место које постоји и у стварности и у литератури. Оно постоји и данас, као што је и одувек постојало, на територији општине Глина, али сада без својих староседелаца - Срба.

Место необичног постанка и необичног имена, дише, живи, умире, одлази и враћа се са својим житељима. Као Маркесов *Макондо* које је и на небу и на земљи, *Селиште* добија митско обележје и постаје један од главних јунака у роману. *Селиште* је метафора за сеобништво, за *сеобарство* српског народа. То је птица Феникс која се сваки пут рађа из сопственог пепела, православна *црква брвнара* која преко ноћи осване сваки пут на другом месту, како је не би нашли и спалили мрзители и *назлобровићи*, чувајући име, порекло и колективно памћење свог верујућег племена, продужујући његово трајање.

Селиште је и стварно и имагинарно - чак више у овом другом случају. Толико, да се уздиже над свакодневницом и постаје својеврстан симбол, мит. *Селиште* постаје књижевни јунак у пуноправном смислу као што су то били и његови оснивачи и са књижевног становишта карактеристични становници. Насеље необичног имена које асоцира да су га основали и населили пребези, избеглице, сеобници, повратници; село које је расло и смањивало се зависно од историјских свртњева који су диктирали и индивидуална путештствија његових житеља и непредвидиве и неумољиве историјске силе.

Селиште има своје прваке, јунаке, пророке и подбуњиваче. Своје камене темељце и раселине. *Општежитијне* и *инокосне*. Поделе, поборе и усуде. *Селиштанци* - своје пороке, гордости, искушења и искупљења. Њихове сузе су шкрте и скривене, њихове боли крше и застрепљују. Снови су им грозничави, слутње сенковите, песме пуне и обле. У најтежим часовима, *заклињу се шљивовом гранчицом*. Једу горак хлеб. Деру их дацбинама, пропуштају кроз шибе. На свет долазе *кретке*, успут, усред жетве, кад све пршти од рода, снаге и плодности, у шумским бајтама по децембарској сувомразици и усред збега, под топовском канонадом и церадом тракторске приколице. Свако крајишко новорођенче симбол је неуништивности, обнове, опстанка. Кућни праг и огњиште им чувају змије чуварице у којима су инкарниране душе њихових предака. Отуда изрека - *Не напуштај кућни праг и огњиште* – код Срба има значење морално-националног императива. Када змија изађе испод прага и укаже се у дворишту, то не слути на добро.

Један од најупечатљивијих Селиштанаца је јуродиви *Гајица Замаковић*, чудац и пустињак, који је живео у планини, зими у земуници, лети у колиби. Био је травар и видар, познавао *немушти језик*. Његова прорицања је у књигу *Пословице, легенде, веровања, гатке и обичаји Граничара*, уврстио свештеник *Беговић*, која ће доћи у руке *Непознатог хроничара* и Приповедача. *Гајица* је један од симбола колективног памћења Срба. Он упозорава сељане да долазе нестална и опасна времена у којима ће бити плен и ловина и прориче Селиштанцима трагичну судбину која ће трајати четири године. Његове визије надолazeћих времена су страшне и кржаве; у њима централно место заузима ужасно мучилиште у месту које у свом називу носи име *јасена*. Мучиће их свуда а највише у њиховим црквама и неће бити ни свесни опасности која им прети а кад се освесте, више их неће бити. И заиста, злодесиће Србе и *Глинска црква* и *Голубинка* и *Јасеновац*; јаме, кречане, маљеви, сеча, жица и биће све оно што је људском бићу непојмљиво – ако је људско биће.

Из Селишта се бежало, али се у Селиште и враћало. Плански су га насељавали Аустријанци, да буде последњи бедем одбране против Турака; неплански, у њега су се склањали пребези у намери да се домогну плаћеничке службе и спасу од турчења, варваризације и кулечења. Истребљивали су га ратови, болести, глад, турски упади. Судбина Срба са Војне Границе, Крајишника и *Селиштанаца*, била је најамничка, војничка и сеобничка. Да ратују за туђе интересе, да буду нечији војници, чувари граница неког царства. Слободу су куповали пушком, најамништвом, војном службом у туђим царевинама. Иако су били у њиховим службама, ни аустријске ни турске главешине нису им ништа добро ни мислили ни спремали, но су их увек, у прећутној спрези и немилице, *на мушници држали*.

Сужњевићи, Беговићи, Мацановићи, Трбуховићи, Грмуше, Бероње, Мудринићи, затим Војнице, Грујићи, Татићи, Јанковићи, Смиљанићи, Пушкари, Паспаљи, Пјевалице, Балтићи, Тркуље, Вигњевићи, Чичићи... Крајишници, Сувомеђаши, Дубичани, Селиштанци, Косовари, Градинаши, Динарци, Тронеђаши, Глињани, Банијци, Кордунаши, Котарани, Книњани... Најамници, устаници, заветници, Граничари, Крајишници, ускоци, *Окрајници*, *Окрајци*, *Крајници*... *Шизматици*, *власи*, *ижије*... Гуслари, слијепци, ћириличари. *Живи костури*, *јадовници*, *надошлице*, *поскитари*... *Олујаши*, *колонаши*, *збеганци*, *пришелци*, *уповорчени*... *Слика свих слика, прошлих, садашњих и будућих*.

„Како би добро било имати комплетну историју Војне Границе? Спустити се сигурним ужетом у бунар прошлости и видети галерију далеких предака. Истражити од када су ту, где одувек јесу. Осетити им дах и душу. Сазнати како су изгледали. Чути им језик, којим су говорили. Како су певали, тешили. Корили. Како су тужили вековима и годинама. Како су своју децу одгајали? Јесу ли се кадикад светили и зашто? Какви су као људине били? У цркви како су

се крстили и држали? Које су књиге читали? Народни прваци ко су им, и какви, били? Како су и шта сејали и жњели? Како су се женили и удавали, којим су се травима лечили? Зашто су коња, ластавицу, јагње и вола сматрали светим животињама?... Спознати њихове снове, надања, веру, борбу, разочарања и страдања. Која је страна света њихова била? Најзад, колико су својих глава и тешких телесних и душевних рана положили на олтар те лукаве, устрашене, и кукавне Европе? И успут, успели и себе да одбране! Били јунаци! Витешки се држали! Хоће ли се икад игде наћи неко ко ће написати Библију о Војној Крајини? Родити, хоће ли се, такав јеванђелиста?“

И родио се. Прибан Сужњевић, онај једанаестогодишњи дечак који се, истргнут као страница књиге, са јасним сећањима, јасним на звездано небо гледано испод тракторске цераде, једног врелог августа, копненом арком отиснуо у страдалнике и сеобнике - сад већ одрастао човек, заветује над гробовима предака:

„Тако ми бескрајног, недогледног плавог круга нада мном који ме чува и штити, и његове неугасле жишке која греје и моју душу и зенице, тако ми крушине мрве – завета коме сте ме ви учили, обећавам да ћу истражити родословно стабло Сужњевића. И да ћу написати роман из четири временска рукавца, о Војној Граници. О Српској Крајини, о Крајишницима с обе стране Уне, Саве, Дрине и Дунава. Мој помоћник у овом светом послу биће Реч. А Реч Очева, мој непоткупљиви сведок.“

И би Реч. Написа је Непознати хроничар у лику Прибана Сужњевића, најмлађег у лози Сужњевића. Прогнаника, Сведока, Повратника. Писца. Или - у име обојице - Анђелко Анушић, Песник. Последњи у Анушићевом бриљанику. Градинар без Градине. Безгрунтан и безнебан, који граничари на Сувој Међи, Војној Крајини, тамо где су „сенке сеобарне и синци Чарнојеви“. Који се родио из сна Симе Сужњевића о Ономе, који ће написати књижевну историју о крајишким Србима. И који испуњава и Прибанов и свој завет, дат у прослову и посветама Романа, првог из четири временска рукавца о Војној Граници – Српској Крајини.

Давид КЕЦМАН Дако

ПОЉСКОМ СТАЗОМ КА СВЕТЛОСТИ

(Небојша Кузмановић: *Филозофске мрвице*; Прометеј, Нови Сад, 2016)

Књиге, сва она недовољно комуникативна промишљања о, иначе, вечним темама, о животу и смрти, о истини и лажи, о љубави и о мржњи, о вечности и свеколикој пролазности свега и видног и невидног, чујног и нечујног, о лепоти и о ружноћи, на пример, о злочинитељству и о хуманости, срећи и несрећи, о односу јединке према свом народу, једнако о личном и о колективном ставу према својој држави, о нужности борбе за слободу, о непристајању на ропство у времену садашњем, на крајње подмуклу окупацију (наше трагично искуство са деловима на југу Србије, Косовом и Метохијом), на политичку, верску, медијску, или сваки други облик манипулације, напokon и о људском, обичном (не само оном пуком филозофском ставу према самом себи, свом животу и о своме месту у ономе што се може именовати као моје место у властитом животу, књиге таквог садржаја, из области филозофије, „бије“ глас какав се у народу може чешће чути, да „нису за свакога“. Да су само за оне умније, образованије, који су такви да „једва и сами себе да разумеју и Бог да им је на помоћи“. И није то без озбиљног разлога. Народ би рекао „није без неке“.

Било како му (не)драго, ипак, би и јесте тако: уколико је неком (писцу, филозофу, мислећем човеку, интелектуалцу), доиста стало да буде прочитан, потом и прихваћен, неопходно је најпре да нађе свом делу/науму примерени пут и самосвојан начин приласка/приступа теми/изазову за писање и доласка до нечијег и срца и разума. Биће да се тиме, или таквом мишљу руководио др Небојша Кузмановић (1962. у Градаццу, БиХ), аутор обимом невеликог, али садржајем, жанровском разноврсношћу, надасве смелошћу у приступу и оним вечним, али и оновременим, животним темама занимљивог, донекле интригантног, па и за полемику изазовног дела „Филозофске мрвице“. Књига од само стотинак страница, сачињена/сабрана од мноштва тематски разноврсних, есејистичких, лирско-медитативних, филозофских, као и новинских записа, узгредних забелешки, пригодних беседа, од исечака

/фрагмената из већих текстова из области филозофије. Аутор је, иначе, са звањем доктора књижевних наука, дипломирао је 1988. године на новосадском Филозофском факултету са темом „Кјеркегорове сфере егзистенције“, а докторску дисертацију под називом „Српско-словачке књижевне и културне везе у доба романтизма“, одбранио је 2009).

Осим филозофских текстова, ту је и низ критичких обојених, друштвено ангажованих, готово и обрачунских (бескомпромисних) осврта на разна актуелна збивања, најчешће таквих који су одраз превратничких, нападних, за многе такође тешко разумљивих, а још мучније прихватљивих друштвено-политичких превирања, једнако у нашој земљи, као и у свету, у доба транзиције, „европеизације“ и економске и друховне глобализације... Заједничко им је то да су писани са веома јасним циљем, с потпуно одређеним наумом, крајње рационално и бескомпромисно, без „трунке“ аутореве сумње у разложност и у смисаоност оног о чему, зашто и како баш тако мисли/пише. Уз све, то је, у погледу жестине израженог става, понајвише и нескривено писање срцем, те су с тога и све те „филозофске мрвице“, посебно у другом делу књиге, са горким укусом политике, прилози дубоке оданости, наклоности, па и романтичарске, готово занесењачке привржаности свом (српском) роду и потомству у овом времену посве несигурном. Отуда у њима толико искрене, патњом, али и родољубљем изазване речи безрезервног поштовања, а тек белином, између редака, где читалац таквим ставом затечен настоји да пронађе, или да (од)брани себе (не)истомисљеним, отуда су тако и толико прожети филозофима, иначе, несвојственом емотивношћу. Утисак је, како о овим прилозима са ставовима који су, без сумње, одраз и потпуно јасног друштвеног ангажмана, па и Кузмановићевог наглашено националног и политичког става, тако и о неколиким текстовима који им предходе у већем делу књиге, да нису писани само руком филозофа-научника, него и оном дрхтавом руком инатног, стравичног јавом разочараног, па и гневног песника-носталгичара и романтичара, сањара и немирника. Остварени су погледом из срце, дакле, и занесењачки, на начин како то и бива писањем или казивањем без дугог премишљања, без дуже или краће дистанце/одступа од крајње узмирујућег догађања који га је и изазвао на реаговање, на отпор речима „против силе и неправде“; против зла какво је, примера ради, НАТО-бомбардовање наше земље, каква је непрестано актуелна и све стварнија/очитија окупација Космета и Метохије од стране западне војне алијансе, против растурање једне земље као што је то била (и у сећању остала) Југославија. Сродност у таквом погледу и у прилозима на страницама ове књиге који, иначе, остављају утисак сведочења, а што је такође прожето разложном емоцијом: прилози о људима-дивовима из времена прошлог (Гаврило Принцип, Ристо Ковијанић), али и времена садашњег, о свим оним који себе свесно полажу на олтар слободе, јер без ње, сетимо се оног из школске лектире знаног нам записа Петра Кочића са зида његовог последњег земаљског уточишта, „у дома с ума сишавших“, на шта у неколико записа асоцира и Небојша Кузмановић: - *Слобода, без тебе све је*

ништа, а ништа с тобом је све!

Различите жанровске припадности (лапидарни лирски запис, есеј, новински текст, заокружени фрагменти из научне студије, неколике, додуше самом аутору од значаја беседе одржане на свечностима, новински извештаји, али и шири и потпунији критички, не само новинарски, репортажни записи са путовања, пупут текста „Империја и слобода“, посвећен Аустралијанцу Џулијану Асанжу, оснивачу „Викиликса“, који је, како то већ на почетку текста истиче сам аутор - „шокирао цео свет када је са својим сарадницима открио и обзнанио на хиљаде и хиљаде дипломатских белешки и информација које су скриване од сопствених грађана у многим државама, почевши од оне војском и економијом најмоћније, а лажно демократске - САД. Или текст под насловом „Барикаде слободе“, нескривено ангажовани, снажним родољубљем натопљени запис настао непосредно након драматичне, догађајем „изнуђене“ посете и показаног геста братске солидарности са Србима на сверном Косову, „који су сто двадесет и пет дана пружали отпор на барикадама Јагњевице“. Уз све друго, аутор износи и свој категорички став: *“Не требају нам резолуције, не требају нам устави, не требају нам уставне преамбуле да бисмо знали и осећали да ми припадамо тамо и да та земља припада нама. Понекад је довољан један човек да помери планину, а ти људи тамо управо то раде и ја верујем да они чувајући своју слободу чувају слободу свих нас. (...) Овде се, такође, ради о неким прерађеним формама тоталитаризам, могу га назвати и фашизам. Довољне је погледати изјаве немачког амбасадора који је, пролазећи Београдом, рекао: „Како ви то своју децу учите да вас је НАТО-накт бомбардовао и зашто уопште употребљавате термине НАТО-бомбардовање? Морате употребљавати друге термине, морате учити своју децу да је Слободан Милошевић одговоран за бомбардовање.“* Покушава се створити прича да смо ми криви за њихове грехе. Они желе - с ралогом којег ваља увек имати на уму пише небојша Кузмановић – да ми сами себе сажалевамо и да убедимо себе да смо ми криви за сва зла која су нам се догодила, што је својеврсно самокажњавање – *augtodafé*.”

За разлику од таквих текстова намењених новинама, међу све те „мрвице“ обележене, или тиме „само“ заштићене одредницом „филозофске“, налазе се и полемички, друштвено ангажовани прилози. Тако, примера ради, у тексту под насловом „Стари пут грешника“ аутор указује/упозорава и на једну од (не само наших, (српских) бољки, можда и у низу особености од којих је саздано и сâмо ментално својство, карактер. У овом кратком, али и нескривено критичком тексту/филозофској мрвици указује на понављање невере, на превртљивост, склоност кукаквичком, примитивном подилажењу, брзом усхићењу а још бржем забораву... Уз указивање на непобитну, стварносну истину, ту је и молитвени вапај, па и позив и на покајање и на пут достојан предака, пише: - Када су се попели на Пантеон и повели народ, гледали су их као богове, трчали, жудели за њима, желели да им дотакну скуте и пољубе руку. Све би дали само да буду у њиховој близини. Али када је стигао потоп и када су српске вође и војсковође, у име свог народа, попут Јова, кренули „старим путем

грешника“, нико да их погледа, поздрави, нити да им се у несрећи, у муци и самоћи нађе. А, Бога ми, неки, не само да су их се одrekli, већ су и свесрдно учествовали у хајкама како би их што пре послали „тамо где треба“. И још једном се у српској историји показало колико мало треба да Обожавани постане Прогоњени, али „опрости им Боже, не знају шта раде“. Наш народ није схватио да тиме што ће се одрећи својих вође неће спасити душу своју. То се, ево, и данас, након скоро двадесет година, показује као истинито. Иако смо хашком Молоху предали и продали све најбоље што смо имали, они и даље траже и траже, наравно а шта друго него наше срце – Космет. И шта сада да кажемо осим да крикнемо, јер проблем није у нашим вођама, него у нама самима...“ Уместо епилога, завршетак прилога који је речитији од свих, тим поводом, могућих речи: црно-бели фотос аутора Небојше Кузмановића а испод фотоса је легенда: „Посета хашким мученицима, затвор у Шевенингену, 4. јул 2015.“ Међу корицама књиге и неколико других „фото-доказа: Небојша Кузмановић испред главног улаза у хашки затвор, 30. марта 2013. године; или подршка Џулијану Асанжу, Лондон, Амабасада Еквадора, 16. август 2012.“, кад пркосан, са три прста, стоји испред полицајаца, наравно, голурук, али стиснутих усана. У тексту, али и привидном тшином између редака, одговор на питање откуд тамо и зашто тако.

У овим прилозима, где су, осим већ поменутих, на страницама књиге такође жестоки, критички веома отворени, па и категорични, писани с већом дозом понекад и намерне искључивости, својствени, иначе, прилозима с тезом, где је све подређено једном циљу, ту су и многи други, такође пажње вредни текстови („Амерички Тијенанмен“, „Империја и слобода“, „Хашки испосник“, „Време Гаврила Принципа“, „Слобода Uber alles!“, „Учитељ и пријатељ“, „Слависта достојан славе“, „Обнова ренесансног духа“, „Песништво као смртни занос“, „Српски пут“ и други), у којима је потпуно јасно да њихов аутор није тако обични, наивни, издресирани Номо politikus, него лирик-философ, то осетљиво, мислеће, светлосно биће које у првом делу књиге пише, а тиме и упозорава, опомиње, подсећа, учи, указује на делић онога чиме се и раније (понајвише у младости) навелико бавио у својим филозофским студијама. Доказује то писањем о истини, савести, вери, слободи, страху и дрхтању, светлости света, о чулности и чуду љубави, о архетипу силиконског човека, различитости и о интелектуалцу, о поразу као победи, о моћи речи, о односу јединке и система, о феномену индивидуа, елитизацији маса, као и прилозима типа „слово љубве“, о људима чији је животни пут и дело, по ауторовим уверењу/убеђењу, достојно следа и незаборава: словом о Драгошу Калајићу (1943-2005), као и пригодним записом о професору др Јану Јанковичу (1943. у Повашкој Бистрици), угледном словачком академику, надалеко знаног, иначе најпродуктивнијем словачком преводиоцу са јужнословенских језика; о универзитетском професору и писцу др Николи Страјнићу поводом његове књиге „Огледи“; о словачким песницима и ратницима-добровољцима Јосифу Бохуславу Белом (1832-1876), погинулом у борбама код Алексинца, и о Светоплуку Освалду (1839-1876), погинулом као

припадник добровољачких јединица у српској Дринској дивизији у боју код Сремске Раче. Ту је и реч захвалности и подсећање на светлосну мисију остварену у свету књижевности, науке, филозофије, на Александра Солжењичина, Рејмона Арона, Константина Леонтјева и Јована Цвијића, а све при ауторовој тези о постојаности оног што се именује руско-словенском душом: - „Словенски народи су увек за Западњаке били потенцијална опасност и како наш народ каже, увек су служили као монета за поткусуривање. Свака прословенска или пансловенска идеја, пројекат или конгрес, били они заступани од левице или од деснице, од 19. века на овамо“, закључује писац у тексту „Српски пут“- „били су прећуткивани, осуђивани и затирани, како научно тако и оружаном... Све историјско време и друштвено-економске епохе потврђују тезу Леонтјева да једнакости нема, нити је икада била остварена европско-либерална „свесрећа“.

Словом о постојаним, а доиста актуелним темама, као и о вечним мотивима, о оном што је под знаковљем трајних упитника, без иоле поузданијих одговора који би били дати за вјеки и у вјеков (теме: живот, смрт, љубав, зло, егзистенција, смисаоност, апсурдност, слобода, борба, индивидуа, маса, страх и храбост...), листом су то текстови писани у дужкој или краћој форми, као мала забелешка о дознатом. Као обрачун са заблудом, мисао/мудрост откривања у трену након ослобађања од илузије, или као као есеј, запис мислиоца „новог доба“ тренем наспрам класике, наспрам, или са теретом наслеђа, догме, превазиђеног „певања и мишљења“.

Без обзира на жанросвеку припадност, на форму, заједничко им је својство да су писани увек разумљивим стилем и језиком, без оног класичним филозофима као и „урбаним мислиоцима“ тако својственог, егзактног, па и оног често мучног, херметичношћу одбојног „мудрословља“, пријемчљивог, надасве, оном интелектуалном свету који је, доиста, „свет за себе“, ова књига Небојше Кузмановића у сваком погледу и може бити схваћена и прихваћена као дело за свакидашњу и ширу употребу. Њоме и сам аутор једнако себи, или пред собом, потом и неком у мисли/ставу сродним обелодањује, односно разјашњава шта да (се) чини и како може да (се) мисли како би се остварио као човек светлост. Јер, како то казује у уводном запису „Опомена“, „варају се сви који мисле да се сакрију у таму, иза своје анонимности, јер ће у таму вечно и остати. А они који се налазе на светлу – светлеће и даље вечним сјајем Пламене звезде.“

У првом су плану промишљања о истини, етичности, савести, вери, о смислу, уопште, о савести и о смисаоности живота, а што, у погледу ауторовог категоричног става бива поткрепљено и оваквом мишљу: „Само они који живе у сагласју са истином немају проблем са својом савешћу. А признаћете да осећање немања проблема са својом савешћу није мала ствар. Напротив!“- казује у запису под насловом „Истина“, да би о истој теми, са нагласком на појму савести, под истоименим насловом, био и категоричнији: - Егзистенција, у својим противуречностима, човекова је судбина, а „бити индивидуа“ јесте његов задатак. Човек мора непрестано интензивирати свој унутрашњи живот – своју субјективност, на рачун општости, која је апстракција и

као таква – далека човеку. Дакако да овакво настојање ваља поздравити, јер шта вреди човеку боље сутра ако он непрестано живи у „несрећној садашњости“? (...) Постојање је оно што деградира човека. Тек када човек егзистира као појединац који развија своје духовне и душевне претензије, он може унапређивати свет. У супротном ће он или други бити оштећен. Индивидуа мора себи поставити циљ и смисао како не би завршила у потпуној дезинтегрисаности и изолованости, која је безнађе и бесмисленост. За Кјеркегора, то је хришћански Бог, за Хегела то је светски дух, који је трансцедентан али рационалан, а за Маркса то је будуће друштво без противуречности, које је рационалност, али и трансцедентност. А за индивидуу која је ослобођена од свих ових општости“ – одлучан је Кузмановић у свом ставу наспрам свих других филозофа, а посебно наспрам Кјеркегора коме је, иначе, веома наклоњен – „то је други човек као иманентност- као човек који је сада и овде. Савест се не може имати уопште, њу може имати само појединац. Она је та што га води у његовом деловању. Јер савест човекова остаје непобеђена након свих мисли, деловања, револуција. Или се можда и она може победити... Уклањањем човекове савести сва питања његове егзистенције можда ће бити решена, - закључак је, епилог филозофске мрвице под насловом „Савест“- „али све док се то не деси, та савест ће стајати пред могућношћу да заврши у Прокрустовој постељи.“

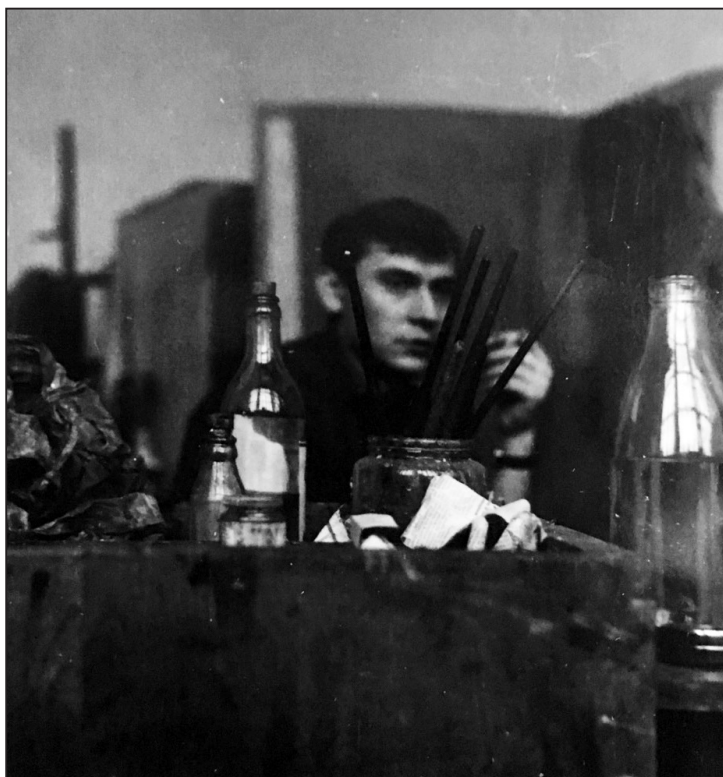
У мноштву сабраних прилога не изостаје ни слово, запис, такође само обимом „мрвица“ при промишљању о човеку као „јунаку нашег доба“, доба транзиције, неолиберализма, доба поремећених вредности, о човеку под теретом страха, стрепње и дрхтања који би, како пише у запису о вери, „били свакодневни пратиоци нашег постојања да нам није дата способност да верујемо. Разум нам даје рационалне одговоре на питања о смислу постојања, али ти одговори увек остају, што нам није довољно ... Страх од смрти, страх од живота, страх од болести, страх од оздрављења, страх од коначности и на крају страх од самог страха“. Само вера има ту способност да нас изведе из егзистенцијалног мрака, на пут светлости... Једино нам вера даје снаге да будемо Витезови слободе, лепоте и истине. И да знамо да нас Велики Брат не може поткупити никаквим овоземаљским сјајем, кулама и градовима, већ да нам је дато да будемо весници Светлости и Нове зоре која ће ускоро сванути. Једино кроз веру у постојање онога који зна одговоре на сва питања – свет лажи, блата и мрака ће нестати, а неприметно ће се у наше умове и срца уселити истина, пољска стаза и Светлост Света...”

Некад у ставовима категоричан, бива и да је понекад и романтичарски неумерено искључив, посебно у просуђивању о последицама зла које се, како некад тако и данас, чини нашој земљи и нашем народу, којег, иначе, никад не уздиже изнад других, некад и лирски занесен посебно при мисли о могућностима хода стазом светлости до склада у себи самом, до духовне равнотеже, једнако као и зарад достизања склада, хармоније међу људима и световима, књигом „Филозофске мрвице“ Небојша Кузмановић нуди делић властите мислилачке и искуствене, животом сабране ризнице/бисернице од одасвуд дознатих и сабраних мудрости до којих стиже и науком и

животом, зналачким, али и ризичним, увек због нечег и неизвесним понирањем до оног суштаственог, а што га чини немирником и трагаоцем за Истином.

Сагласни или не са оним како пише, а још више шта заступа, шта словом својим читаоцу читаоцу директно сугерише или посредно препоручује, једно је сигурно: Онај који трага за Истином и ходи својим путем који је од Светлости, нити је би(л)о нити ће бити друкчије да је против Бога. И не прашта му се, јер зна шта чини и зато увек изнова сумња. А сама сумња није грех. Напротив, њоме се питања и зачињу, а следом упитности гледа/води/ и путоказ ка оном што је под навиљцима таме. И Трагалац за истином бива „истинском индивидуом која се сигурним кораком упутила Хајдегеровом „пољском стазом“ ка Светлости.

траг ишчитавања - Давид КЕЦМАН Дако

Маја БЕЛЕГИШАНИН

МРТВА ПРИРОДА

(Зоран Хр. Радисављевић: *Мртва природа*, СКЗ, Београд 2016)

Новинар и књижевник Зоран Хр. Радисављевић објавио је песничку збирку *Мртва природа*, коју чине изабране и нове песме. Збирка има композиционе оквире: уводну песму „Велико уво“ и завршну „Пожари у Србији“, а између њих су низови песама из ранијих Радисављевићевих збирки који овде граде циклусе: *Мртво слово*, *Велико уво*, *Други долазак Христа*, *Света трешња*, као и нове песме које граде циклус истоименог назива као збирка – *Мртва природа*.

У првом циклусу налазе се претежно љубавне песме. Свака је датирана, а датуми сведоче да је реч о раној поезији Зорана Хр. Радисављевића. Неке песме су епиграмски кратке („Чежња“, „Бежање“), грађене путем својеврсне досетке или парадокса, што карактерише и касније писање овог песника. Већина песама су дуже лирске творевине наративног тока и са рефренским понављањима која доприносе лиричности и емотивности исказаног: „Игра“, „Ветар Копаоника“, „У класању“, „Оглас“, „На часу историје језика“, „Позоришна касина“, „Кад прође љубав“, „Бела лептирица“. Многе од ових песама су антологијски лепе и певају о љубавном заносу и радости, док песма „Позоришна касина“ пева о љубавној издаји, а о гашењу љубави говори песма „Кад прође љубав“. Лепотом и сетом плени песма „Бела лептирица“. Дијалошки тон, присутан у већини песама, овде ствара елегичну обојеност и осликава празнину лирског субјекта коме на узглављу, уместо драге, „бди бела лептирица“.

Поред љубавних песама у овом циклусу налазе се и песме другачијег тематско-мотивског усмерења. Тако, „Чудна птица“ открива својеврсну поезију апсурда, песме „Питање“ и „Самоћа“ говоре о песниковој усамљености, „Рашка“ и „Краљево“ о песниковом завичају. Тема смрти настанила је песму „Посмртница“ у форми сказа, где Драгиша из Грађановића говори о смрти свог оца, и песму „Ујак“.

где песник говори о смрти односно сахрани свог деде Миодрага. Тако ове песме најављују круг певања на тему смрти, што је присутно у свим збиркама Зорана Хр. Радисављевића.

Други циклус *Велико уво* такође је мотивски богат. Тема смрти, присутна у песмама „Омча“, „Последња чаша“, „Лубеница и црв“, у песми „Страшан сан“ добија посебну димензију у сновној симболици коју граде паралелизми у песниковим виђењима очеве и сопствене смрти. Лик оца и однос оца и сина постоји и у песмама „Старо дрво“ и „Очева математика“. Љубав према мајци населила је песму „Споменик торби“, а према ћерки песму „Опстанак света“ (иначе, збирка је посвећена ћеркама). Из овог циклуса провејава и пролазност, као у песмама „Радовање животу“ и „Резервни положај“. Поједине песме, поред тога што имају датум, садрже и место настанка, углавном неки страни град, али оне нису путописно оријентисане већ углавном говоре о песниковим душевним стањима и мислима. Песма „Неизговорена реч“ пева о речи која је „нејака/ у пространству богова“ и „погана“ и „неверна“ међу људима, те као таква треба да остане неизговорена. Тако, ова песма убраја се у круг Радисављевићевих аутопоетичких песама.

Трећи циклус *Други долазак Христа* отвара песма истог назива. У њој су обједињени стил репортаже и лиричност описа. После набрајања дрвећа знаменитих српских песника у Песничком врту цркве у Костолцу, песник у разговору са свештеником отвара тему другог Христовог доласка. Тему Христа садржи и песма „Син Христа“ која говори о Николи Тесли. Песме „Доста ми је свега“, „Прва реченица“ и „Дођи да се видимо“ јесу песме новинарско-информативног стила, а у свима је реч о српским књижевницима. „Доста ми је свега“ је песма која преноси последње дане Драгомира Брајковића. У песми „Прва реченица“ помињу се Момо Капор и Драган Лакићевић, а песма садржи и цитат из романа Моме Капора и реченицу из ненаписаног песниковог романа; укрштају се информативност, лиричност и блага иронија... У песми „Дођи да се видимо“ јунак је Јагош Ђуретић, а песник се пита: „Како да идем код слепог човека / Који све види / И даље и боље од мене“.

Тема старости, започета у претходном циклусу, у овом се наставља и развија: „Месец у Ибру“, „Шехерезада“, „Старост“, док о промишљањима на тему сопствене смрти говоре „Заразна болест“, „Смрт“ и „Јави ми Боже“. Све ове, али и друге песме Зорана Хр. Радисављевића, карактерише искреност као квалитет који је приметила и књижевна критика: „Исповедност подразумева искреност: биће лирског субјекта, који је код Радисављевића тако често – песник сам, отворено је као на скенеру којим се види унутрашњи живот, лични свет, такорећи приватност савременог човека, уз то српског песника и новинара“ (Драган Лакићевић: предговор књизи, стр. 13)

У овом циклусу налазе се и песме о болести и смрти

песниковог оца и мајке. Песма „Близанци“ говори о очевој дијагнози и необичној повезаности оца и сина. Натуралистички опис болести, „животињке“ која изједа оца, и медицинска терминологија односно дијагноза на латинском нису умањили лиричност ове песме; штавише, латински термини које песник више пута рефренски понавља као да потенцирају усуд и неминовност, да би се песма завршила стихом „Мртви отац сахрањује мртвог сина“. Мајчиној болести и смрти посвећене су две песме: „Мајка“ и „Страхови“. Прва песма, „Мајка“ састављена је из два дела, две песме. За разлику од песме о оцу, у њој нема описа болести и научне терминологије, али из стихова је јасно да је мајка тешко болесна: „Моја мајка / Змај / Врабац је постала“. Слика врапца се понавља као болна поента, да би добила још сликовитију конкретизацију: „Једе семенке / Уместо усана / Кљун добила“. Али мајка „По кући пузи / Не лети“. Други део песме говори о мајчиној смрти. Као да прича бајку песник почиње: „Једно јутро / У соби је није било / Одлетела / Моја мајка / Одлетела / Није умрла“, да би се у другој и трећој строфи мајка свако јутро појављивала у лику змаја који крилима грли целу породицу. Тако се, активирањем слика врапца и змаја, постиже снажна лиричност и нежност у овој песми. Песма „Страхови“ садржи песниково обраћање мајци. У првој и другој строфи набрајају се њени страхови, да би трећа строфа у виду контраста проговорила о мајчиној храбрости и осмеху пред одлазак у операциону салу.

Четврти циклус чине песме из збирке *Света трешња*. Истоимена песма говори о разговору песника са трешњом која има посебне моћи. Разговор је окосница и песме „Песнички дијалог“, у којој, у римованим стиховима, песник са другим песником, Витом Марковићем, тка нову, заједничку песму, лирско-филозофски обојену. У песми „Тајна“ песник преноси разговор са ћерком, а у „Божјој укрштеници“ полази од изјаве Петра Пајића о човеку и Богу, да би на то надовезао своје размишљање о периодном систему елемената. И песма „Живим у свом гробу“ полази од мисли Добрице Ћосића о животу у туђем веку да би потом песник описао своју ситуацију и дисовски закључио: „Одавно / Већ одавно / Живим / У свом гробу“. Многе песме грађене су као својеврсни парадоски: „Машина“, „Мрави“, „Змија“, „Књига без грешке“.

И овај циклус садржи песме са мотивом промишљања смрти, своје и туђе. Лепа песма о Јелки Ређеп, „Јеја“, набраја све оне јунаке опеване у народној књижевности о којима је Јелка Ређеп писала у својим студијама, што је једна врста песникове утехе упућене Драшку Ређепу. О смрти коју повезује са собом говоре песме „Мртвац“ и „Два мртваца“. Такође, у овом циклусу постоје породичне песме: о оцу који је ведар упркос тешкој болести говори песма „Старији од оца“, а песма „Живот“, која затвара овај циклус, остварена је као паралелизам у две строфе и пева о песниковој стрепњи за живот вољених бића; песма је писана једноставним речима, али је антологијски лепа па је наводимо у целости: „Када се родило / Моје прво дете / Ноћима нисам спавао

/ Бдио сам / Над малим телом / Ослушкивао / Да ли дише / Има ли у њему / Живота. // Сада / Ноћима не спавам / Бдим / Над телом / Остарелог оца / Ослушкујем / Има ли у њему / Још живота“ (18.април 2015.)

Циклус *Мртва природа* доноси нове песме Зорана Хр. Радисављевића које се не налазе у ранијим збиркама. Круг породичних песама наставља се и у овој лирској целини. Песмом „Жиг на срцу“ у исповедном тону обраћа се ћеркама. Песма „Насиље“ која почиње као новинарски текст („У телевизијској емисији / Оливера Ковачевић / Отворила дебату / О насиљу у породици“) пева о очевом шамару који песника милује и данас. О очевој болести и умирању говори песма „Мој отац“: „Непокретан / Хоће да хода / Да лети / Љут на мене / Што му не дам / Крила“. Песма „Сат“ пева о времену, о сату који је стао пре очеве смрти, а тај исти сат, са новом батеријом, одбројава време и песнику. У песми „Генетика“ песник наводи болести од којих су му умрли родитељи. Тему родитеља садрже и песме „Да су знали“ и „Син“, а у песми „Цркавамо као муве“ у натуралистичком кључу песник говори о смрти. О умирању јелке у песниковом стану говори песма „Јелка“, а о пролазности и времену песме „До овог часа“ и „Отпутовати“. И лирска и метафизички прозачна јесте песма „Нерођено дете“. Таква је и песма „Реч“ која пева о моћи библијске Речи, и песма „Пупољак“ где је, за разлику од многих рецимо камерних песама, лирску позорницу песник сместио у чисту природу, шуму, и проговорио о пупољку у коме је заматак живота, смисао и лепота постојања. Слављењу је посвећена и песма која се односи на Светог Василија Острошког, „Слава му и милост“.

Оквире ове збирке чине уводна песма „Велико уво“ и завршна „Пожари“. Оне нису посвећене личним темама него одређеним збивањима, и на различит начин у обе песме је исказана брига за Србију и Косово, те се оне, уз песму „Косовски божури“, могу сврстати делимично и у круг патриотских песама.

Поред већ поменуте искрености поезије Зорана Хр. Радисављевића, битан квалитет његових песама јесте и спој знања, нежности, документарности, парадоска, ироније и сете. А на све ово долази и једна мирноћа с којом песник пева о себи и свету. Тако збирку *Мртва природа* поред хронолошке и тематске разноликости краси и тај посебни мир који избија из сваког циклуса и сваке песме.

Јован Н. ИВАНОВИЋ

РАСПЕВАВАЊЕ ТИШИНЕ И САМОСТИ У ПЕСНИЧКА МЕМЕНТА

(Милка Беба Радека: *Из горких очију ка горким потоцима*, Београд, 2016)

Песникиња Милка Беба Радека (рођена у Михаљевцу, недалеко Коренице у Лици) готово је непознато песничко име, иако је до сада објавила две песничке збирке: *С ону страну јастука* (1994) и *Она је принцу и клошару род* (2006). Ова њена трећа збирка песама, под насловом *Из горких очију ка горким потоцима*, указује да је реч о песникињи која је приметно овладава „песничким занатом“, што, поред осталог, потврђује смела метафорика њеног песничког израза, која се не огледа само у лексици и синтагмама, већ и у колористичкој симболици, у доминантно варираној љубичастој боји, која упућује на носталгична осећања и тужна сећања.

Ове напомене о овој песничкој збирци, као и друге које ће уследити, представљају само један вид разумевања оног што је у дубини песама у овој збирци. Кажемо „један вид разумевања“, јер је тешко проникнути у њихов „предживот“, у оно што је подстакло песника да га изрази. Упркос овој напомени, ипак се вредност нечијих песама може одмеравати, и одмерава се, према њиховом изразу, према дубини њихове мисли и емоције, према њиховом тоналитету, колориту и атмосфери. Неке песме се, према успелом изразу тих појединости, и намећу читаоцу, својом резонанцом оне у њему живе и када он склопи корице збирке.

По неколико ових основа песме Милке Бебе Радеке из ове збирке резонираће у читаоцу, пре свега својом метафориком, персонификованим и речитим ликом тишине и горке самости на разбоју мука у „дугим и пустим“ ноћима, кад „срце не зна шта би“ и како би. Оно што нам се намеће као утисак о том стању из кога су настале ове песме, јесте чињеница да се оно олакшава безмало у свим поентама песама у збирци. Силазећи из строфе ових песама до њихових поенти, душа ове песникиње и њено „умозрење“ успевају да „оживе“ и дозову спасоносни завичајни предео и у њему ликове драге, који јој удахњују „привид среће давне“, снагу да ублажи тешке изазове тишине и самости. Тако то бива и у осталим њеним

песничким структурама, оним монолошким и оним, нешто слабијим, „приповедног“, дијалошког лика. Изузимајући једну песму, која је испевана строфом терцине, остале песме у збирци испеване су певним и ритмичким катреном. Како било, све те песме су особени душевни разгледи песникиње Милке Бебе Радеке и они су сложена лирска животна рекапитулација, у којој се понајвише испевава туга, самоћа, ноћни немир, празнина и тишина. У том смислу најснажнија је песма Када је туга одвећ сама, која је и најуспелија у целој збирци. Песникиња Радека пева у бројним песмама о љубави. Те песме су љубавно-ресентименталне, међу којима се истичу На звезданом раскршћу, Лепота првости, После љубави. У једаном броју песама песникиња изражава своју љубав и брижност за српски етнос, овде и у Крајини (Молитва, Ако те заборавим, Србијо, ко ти срце проби челиком? Спржена земља). Такође, у збирци је и неколико песама са егзистенцијалним мотивом (Како живот прође поред човека, Ко човек на улици туђег града, Кајање), затим избегличким и антиратним (У част боговима, Шал за душу). Међу којима је импресивна песма Она се не зове Милица, која дише суптилним антиратним изразом, а са друге стране, она је незаборавна као слика хомеровског потеза. У њој је заустављен неки тајновити и тужни мир, крајолик, појединости и колорит. Видимо у њој жену, избеглицу, која „стоји на обали мора држећи за руку дечака / и чека свога човека, хоће ли се вратити за вида / Сунце се ближи хоризонту, небо је пуно облака“. Изванредна слика обележена трагизмом.

Општи утисак је да су песме, унете у ову збирку, успеле да у своме мозаику мотива уцелове такав тон збирке који одише сетом и јечи тихом побуном и чежњом, чему доприноси и њен колорит, у коме често фигурира љубичаста боја („љубичаста кап росе“, „свака реч љубичаста“, „тиркизно-љубичастом тајном“, „љубичасто-тиркизне зоре“, „сребрено-љубичаста пируета“, „љубичаста киша“, „љубичаста долина“, „љубичасте очи“, „љубичаста туга“, „љубичасти облакач“, „љубичасте фасцинације“, „љубичаста туга...“), која у себи спаја плаво и црвено. Та фигурација је у знаку романтичног и носталгичног и тужног осећања, којима је тонирана ова збирка. Песникиња и наглашава да је њена „свака реч љубичаста“, то ће рећи да она има скривени смисао, да проноси истину њене туге и самости. Управо њен позив на песму и долази одатле и из такве тишине која се оглашава стрепњом и муком.

Већ наслов песме Када је туга одвећ сама указује на исходиште њених песама унетих у ову збирку. За ову песникињу, као и за друге песнике, песма је нада да ће у њој успети да претраје. О тој нади пева у песми Морем којим ретко који брод броди. У њој се песникиња „разодева“ („А ја тужна луталица, без завичаја ... / Расули ме кораци по туђем свету“) и отворено каже каква је сврха њеног песничког послања: неће да умре „у наручју заборав“.

Ова песма распевава то исходиште и иде у ред оних изразито успешних песама у збирци, које управо и потврђују даровитост песникиње Милке Бебе Радеке. Потврђује је изражајна фигурација, којом се гради унутарњи предел ове песме. Довољно је из ње

издвојити неколике стихове који ће то и да потврде („Широк мук је растишине стазама низије“, „Чудесном лепотом једно име се заотавило у мислима.“).

Међу песмама у којима Милка Беба Радека асоцира ресентиментом на младост и љубав, истиче се својом лиричношћу песма Тијана („Дивно је, дивно, једно зелено поље сивати“), као и песма Лепота првост. Успела је и песма Ноћас ми се једно име уплело у трепавице – љубав је казана кроз тај чежњиви ноктурно, као усталом и у осталим песмама о љубави. За све песме о љубави речити су стихови из песме Чисто, нетакнуто умозрење („Издајека драги осмех са дивним цветом путује ка мени / Замириса привид давне среће“). Иако је највише песама о љубави у овој песничкој збирци, њихово тематско сенило не успева да закрили оне песме другачијих мотива: родољубног, завичајног, антиратног, о самости, о тугама, које, како песникиња каже, „нису све тамне, већ плаве“, а „чежње“ су јој „љубичасте фасцинације“.

Готово све се у песмама ове песничке збирке одвија у том знаку: и када је песнички субјект опхрван немиром и тугом у будним ноћима, зарад усуда нашег граничарског и српског, зарад оног што су „милосрдни“ европски „вампири“ учинили Србији и што су они тамо повампирени спржили њену Крајину, опустили је и људе изгнали. Ова песникиња распевава своју тугу и самоћу, сећање и све оно временом удаљено, погубљено и „заметено далеким и давним ветровима“. Пита се, на прагу свога одласка, „где су зелена времена“, где је оно „нежно Милиње“, љубав и нада? У души скоро да застаје на рубу безнађа, скољена горким сазнањим („Нестаде нада, старија сестра истине.“), а то је последица њеног романтичног поимања живота, какво у стварном не може да преживи. На своју срећу, Милка Беба Радека окренула се препознатљиво дару од Бога – магији песничке речи.

Сенахид НЕЗИРОВИЋ

РАСКОШНА ЛЕПОТА СТИХОВА

(Јованка Стојчиновић Николић: “Одабрани час”, изабране песме, “Арт принт” Бања Лука, Република Српска и Удружење књижевника Србије, Република Србија, 2015. године)

Још као студент сам читао песме Јованке Стојчиновић у часопису “Значења”, у време када га је уређивао књижевник и проф. Павле Станишић – Бато, директор Народне библиотеке Добој. Сматрао сам да и пред овом ауторком стоји леп избор: препознавање правог пута, како би остала и супруга, мајка, интелектуалка, кћерка, пријатељица и колегиница, никада не запостављајући племениту мисију службе језику и писању, уопште.

Поетски опус у (н)овој књизи, чији избор и предговор потписује књижевник Драган Јовановић Данилов, а поговор рецензент, књижевник Ранко Павловић, обележава мисао да су оба са разлогом потврдили формирану књижевну индивидуалност песникиње Јованке Стојчиновић Николић. Наравно, овде треба истакнути монографску студију “Свјетлост над Стојчевином”, проф. Др Богомира Ђукића, која на свестран и свеобухватан начин прилази књижевном опусу наше песникиње. Нарочито у овој студији долази до изражаја научна метода естетичара, проницљивост и набрајање свих имена критичара који су већ писали о књигама поетесе Јованке Стојчиновић Николић. Један из плејаде изврских, мој бивши и драги проф. Са Философскога “факса”-Универзитета у Сарајеву, мр Лука Шекара, чини се, понајбоље је писао о поетском стваралаштву Јованке Стојчиновић Николић: “да је она једна од водећих савремених српских пјесникиња с обје стране Дрине”! Али, да се ипак уверимо због чега он износи овако заострен суд?

Реч је о поезији која осваја читаоца на ненаметљив начин, једноставношћу и лепотом. Готово као код руских песника из епохе “имажизма”, тако је и код наше поетесе стих саздан од слика, емоција, искуства и сл. Њену пажњу заокупљају блиска тематика и мотиви. У њеним стиховима исплива(ва) и породично. Незаобилазни поетски наслови, посвећени родитељима, оцу: “Стојчивина”, “Очев срп”,

“Мирис јутра”, “Отац на кућном прагу”, “Свјетлост”, “Обале”, “Испраћај оца”, “Царство моје” и “Бријег са кућом у сновима”, затим и мајци: “Мајчине руке” и “Сунце на окућници”. Онда стижу поетски наслови посвећени деци: “Три мале њежности”, “Насљедство огледало” и “Рађање”, па унуку: “Под годинама мравље улице”. Песникиња показује доста поштовања и родитељима свог супруга: мајци “Двије паралелне линије” и оцу – свекру Влади “Стаклена кожа длана”. Коначно, иако не последњи блистају сјајни поетски наслови посвећени пријатељима: “Одлазим” (Борису Максимовићу), “Пријатељи”, “Невидљиве душе” (Моми Димићу), “У посјети братовом сину” (Драгану Колунџији), “Насупрот огледалу” (Петру Крду), “Слика наде” (Петру Томићу), “Свјетлост је у својим прстима” (Смиљи Теофиловић), “Свједоци” (Ранку Павловићу), а одмах до њега и нашим врлим предњацима Филипу Вишњићу (“Путовање”) те нобеловцу Иви Андрићу (“Писмо”).

Поред ових имамо и текстове у којима се зрцали – доминантно, завичајно: “Мала сјенка платана”, “Јабучило с Вучијака”, “Ништа понијела нисам” и “Добојска тврђава”. У песми тврђава, за разлику од фикционалне перцепције код романијера Селимовић Меше, у његовој поетици, песникиња Јованка Стојчиновић Николић сведочи постојаност стихом “Прије хиљаду четристо петнаесте”... (стр. 203). Синкретизам године утврђује свест о томе да се градило због заштите од најезде Свете Инквизиције и крижарских ратова против балканских “добријех христјана” - православних. А нешто касније, и против окупације Босну (1463. године) од стране Турско – Османлијског царства, која ће ту земљу претворити у “тамни вилајет”...

Овај избор је синтеза песама у којима доминира концизност и лапидарност, разуђеност и благоглагољивост. Можемо приметити богат стилско-језички фонд изражајних средстава где предњаче прелепа поређења и метафоре, у синтагмама – стиховима. Хуманизам је песникиње презентиран у најефектнијем поетском наслову – тексту:

Јао, човјеку:

*Паук крстаи јутро сплиће
Мирно
Без одјека
На црним гранама смрче
Бијело свитање овог вијека
Колоне црних мрава
Прашњавим друмом
Облутак среће возе
Грађу за домове скромне
Мој људски роде
Пред тобом клече димњаци
Порушених кућа
И Родино гнијездо
Свијено у вјечност пружа
Благо Роди у нетакнутом гнијезду*

*Пауку у својој мрежи
Мравима на кућном прагу
Јао човјеку...
Јао човјеку са утегом бола
Кад прекорачи живота пола
С главом у торби
И пушком о рамену*

Овај репрезентативан избор, у ствари, представља мозаик саздан од осам “каменчића” свеколике поетске (не)уједначености, у целину. А претпоследњи је насловљен: “Будућност има свој одабрани час”! Најзад, остаје нам да покушамо растумачити њен разлог избора иначе изврсног наслова проводног мотива “одабрани час”? Поетеса Јованка Стојчиновић Николић је рођена у одабрани час: “под старом трешњом/гдје је мајка рађала звијезде” (стр. 19), сневала “снове обећане” (стр. 27), зачуђена да “постоје ријечи које са дна чаше искачу у вријеме” (стр. 45), свесна да “Путујући кроз таму/Моја свјетлост накупи се мрака” (стр. 58). Истодобно, она зна да “Судбине владају и у висини” (стр. 70), испуњена бојазни “И на страх да поново заспим” (стр. 89), где је у поенти ефектно описана трка “На циљу чека Свјетлост/Побједник је онај кроз кога прође” (стр. 97), огорчена спознајом “Само још отац да дође/Преварен што није родио се син” (стр. 105), одбацујућ празноверје “Јер родих се да будем изабрана за сина” (стр. 113), разнежена сећањима на недељу “гледајући како мајка прави крофне” (стр. 125). Она је “загледана у небо/распето с Вучијака до Озрена (стр. 153), сведочећи део социјалног раслојавања “Новим кућама са великим окућницама/Уљепшане познатим иницијалима/ Партијских синова (зна се чијих)/А на парковским клупама живот и смрт/Воде битку заједничку” (стр. 167), страшну погубност поседничке психологије “Узми данас све што можеп/Сутра ће бити касно” (стр. 179). Допадљиво је и њено “кокетирање” са чувеним јунаком из дела Исака Самоковлије “Имам добра леђа за носача” (стр. 227), дозвољавајући “заљубљивање ријечи” у време када је “Сигурна само *дреновина тишине*” (стр. 241), уздиже се “Размишљајући зашто нисам смислила/Боље степенице кад већ мајстори нису” (стр. 274)! Јованка Стојчиновић Николић суверено влада речима, уносећи у свој поетски опус ретко виђену искреност и неизмерну љубав према поезији. Отуда се мора признати да само раскошно лепа жена, попут ње, и јесте била у стању написати стихове раскошне лепоте у књизи “Одабрани час”, а да при томе све не оптерети сентименталношћу и патетиком.

Велимир КНЕЖЕВИЋ

ОД ЉУДСКОГ УЗЛЕТА ДО ПОТОНУЋА

(Момир Вучинић, “Затварање круга“, Чигоја штампа, 2016.)

У књизи приповедака „Затварање круга“ Момир Вучинић креће се оном линијом коју су у српској прози средином прошлог века оцртали писци Бранимир Шћепановић, Миодраг Булатовић, па и Ристо Ратковић, који су чемер, убогост и трагику црногорских и херцеговачких врлети транспоновили на савремени тренутак у коме су стварали, правећи извештај иронијски отклон према раскошној епиској традицији тих крајева.

Композиционо, књига „Затварање круга“ има прстенасту структуру, где се приче надовезују и уливају једна у другу, али у једном обрнутом смеру од најширег круга, описаног првом причом, да би се скупиле у прстен последње која описује нашу трагично-гротескно стварност. Овакву композицију на неки начин разбија прича „Јоко, кад уноси свијетлост“, која се налази у средишту збирке и која је у највећој мери лирски интонирана и обојена је пишчевим реминисценцијама на детињство. Та прича представља свеж ваздух у овој књизи и од ње се лакше дише услед лексичке густине којом писац дочарава наш промашени двадесети век и његове последице. Гледајући књигу у целини, Вучинић полази од исповедне приче еписког трагичара једног времена која је требало да заувек утре пут славној ослободилачкој традицији на чијим темељима ће изнићи срећније друштво и показује, за историјски кратко време, његов суноврат, људски попор и пораз.

У „Заборављеној причи“, на почетку књиге, посвећеној јунацима Мојковачке битке, у форми исповести, упознајемо лик Петка Вучинића, заборављеног ратника из свих ратова за ослобођење црне Горе, који у деведесетој години гради споменик својим саборцима и друговима који су, нажалост, заборављени у име неке нове, однорађене и од своје суштине окренуте Црне Горе. Тај лик Вучинић је клесао крупним потезима, у љутом камену, и он подсећа на некакав монументални споменик славној, али свесно заборављеној прошлости. Верујем да ниједан народ са ових наших простора, као

Срби из Црне Горе, није тако трауматично проживео последњих стотину година. Ломови који су се на том простору дешавали су ломови у души и у корену народног бића, од окретања леђа својој српској суштини, преко убиства Бога у име партије, до коначног бродолома на почетку овог века. Али писац је успео у својој намери и подигао је споменик, не од камена већ од речи, свима онима који су тога били достојни. Међутим, овај писац се не расплињава у епској занесености и ниједног тренутка из вида не губи критички принцип, те тако и ову причу завршава сјајном сценом о сусрету двојице старих пријатеља које је судбина и резолуција Информбироа окренула једног против другог, да би нам један од њих свима окренуо леђа и урадио оно што можда најбоље осликава све што нам се догађало.

У „Последњој ноћи Јевгенија Сергејевића Округликова“ сусрећемо се са неприступачном, негостољубивом и заосталом бијелополском средином, али ова прича је, у неку руку, омаж бијелополској гимназији и толиким песницима и писцима који су је похађали и од Бијелог Поља, уз Врање, створили најповлашћенију варош српске књижевности. За белог официра Округликова то је проклета паланка, тамни вилајет, злокобно место у коме ће окончати свој пут.

У причи „Сан и јава Пура Сирочета“, злокобност места, тежина егзистенције, несрећа и глад дочарани су тако да их готово физички осећамо. Централне личности ове приповетке су Пура Сироче - Пура Сироћак, гробари Рика и Рипа, колективни јунак, гладни народ који је несрећа испразнила од сваког људског садржаја и бик Зећо, који представља антипод Кочићевом Јаблану, што појачава антиепски карактер ове приповести. У овој причи влада атмосфера ишчекивања и несреће, међутим смрт се у таквим околностима доживљава као избављење. Ту је све у контрастима, хладна врата гробнице чине се као излаз и спас, док Сунце бива симбол чемера, тежине, несреће... Блиска булатовићевској атмосфери из романа „Црвени петак лети према небу“ и „Највеће тајне света“, ова прича свој врхунац достиже у Пуровом обраћању Богу у коме једно сироче опрашта творцу за све несреће које су га сколиле и још га само моли да му каже где се изгубио његово миљеник – рахитично теле Зећо од кога он очекује да једног дана буде најјачи бак у околини. Тематски круг о судбини Пура Сирочета затвара се у наредној причи. Илија Мартин и Пура Сироче, другови из убогог детињства, срећу се после века лутања на месту одакле су и отишли у свет за својом срећом. Круг је затворен, змија је угризла свој реп, завичај поприма атрибуте митског, антејског места. Овде писац демонстрира изузетно владање дијалогом у коме се у кратким, лапидарним репликама одмотава прича о две сличне људске судбине, о пријатељству, лажи, нади, страху и смрти. У овим причама реченице зраче ликовношћу, описи каткад подсећају на пејзаже Петра Лубарде, а ликови на портрете Наода Зорића и Уроша Тошковића - галерија јунака који се из свог мрака и несреће хватају у демонско коло које се пред читаоцем одмотава и скупља.

Књига се завршава причама из београдске средине, из родног Потарја писац нас сели у град, и то на место где се историја једног града

можда и најјасније види, на градско гробље. Гротескни спој љубави, страсти и смрти у причи „Новогробљански љубавник“ заправо је прича о усамљености и људској исконској чежњи за љубављу, као и о могућностима да се том чежњом манипулише. „Друже или господине“, тако се главни јунак ове приче обраћа иследнику, писац ни овде не пропушта прилику да нас подсети на друштвено-историјске датости које су довеле до слуђености појединца примораног да се суочава са ужасима сопствене егзистенције и вишком историје. Новогробљански љубавник, заводник београдских удовица, својеврсни је хроничар, творац љубавничког дневника своје врсте, који говори о крхкости сећања, успомена и осталих лирских садржаја за које се човек хвата, као за пену, када му друштвене околности и социјално безнађе измакну тло испод ногу.

У „Причама из транзиције“, писац нам у једном постмодернистичком маниру приповеда, у исповедној форми, о успону и паду човека кога ће читалац лако препознати у нашој невеселој садашњици. Као што је познато, после сваке непогоде на површину избија оно најгоре у једном друштву, у том смислу у последњих двадесет пет година ово тле је било више него издашно у нуђењу најгорих људских садржаја. Дно је постало врх, а врх је отишао на дно. Сналажење је постало људска особина, и то она највишега реда. Тако се и јунак ове приче „снашао“ и, попут Крлежиног јунака из приповетке „Велики мештер свију хуља“, на смрти, тој простој и трагичној чињеници људског живота, саградио пословну империју. Писац свом јунаку даје смисао за иронију, без које нема критичког промишљања о свету, и на његова уста упућује прекор свима онима који су се наметнули као носиоци друштвених истина у овим тешким временима. Књига се завршава епизодом о „васкрснућу“ или „повампирењу“ једног од јунака, који као некакав савремени Акакије Акакијевич, из чувене Гогољеве приповетке „Шињел“, из гроба пресеће и буди успаване и неосетљиве савести овога града.

Момир Вучинић је писац који, у сваком случају, заслужује видљивије место међу писцима своје генерације. Писац који је свестан велике истине да се вештина писања састоји од једне једине вештине: вештине писања. Зато је његова синтакса развијена, лексика богата, а реченица жива и гипка. Надам се да ће ова књига изазвати велику читалачку пажњу јер то свакако заслужује.

Владимир УВАЛИН

РУСКЕ ИЗБЕГЛИЦЕ У ВРБАСУ

Након Октобарске револуције 1917. године и Грађанског рата који се у Русији водио до 1920/21. године, руске избеглице, гоњене исходом и последицама Грађанског рата, долазе у тек основану Краљевину СХС у три основна таласа: у пролеће 1919. године, у пролеће и током новембра 1920. године.

Краљевина СХС спремно је доносила одлуке о прихватању руских избеглица и поред своје независне привредне и политичке ситуације. Основни став, *враћање дуга Русији* због ратног савезништва, заснивао се на континуитету спољнополитичке оријентације новоосноване државе и Краљевине Србије. Одлуку да прихвате избеглице из Русије, власти Краљевине донеле су већ у пролеће 1919. године и потврдиле је још неколико пута током 1920/21. године.¹

Јужним правцем, преко Црног мора, ка великим балканским лукама, Цариграду, Солуну и Варни, као првим станицама на путу ка Европи, на овај или онај начин, прошли су сви организовани транспорти Руса који су почетком двадесетих година дошли у Краљевину СХС.²

„Претпоставља се да се у Бачкој, Барањи, Банату и Срему, настанило 7-8.000 руских избеглица. Најбројније колоније биле су у већим местима-Новом Саду, Панчеву, Суботици, Великом Бечкерек у итд. [...] Значајан број села добио је прве лекаре и учитеље Русе. Због свог нерегулисаног питања држављанства, ти геометри, евидентичари, порезници, одржаваоци пруга, учитељи и ветеринари у државну службу примани су на одређено време, као тзв. „дневничари“ или „контрактуални чиновници“.“³

¹мр Милица Црнојевић, *Враћање дуга, Руске избеглице у Краљевину СХС/Југославији: библиографија радова 1920-1944: покушај реконструкције, Гласник НБС, 1/2005, Београд 2005, 549.*

²Михајло Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919-1924, Београд 1996, 93.*

³Алексеј Арсењев, *Руска интелигенција у Војводини: Културни, просветни и привредни оквири делатности, у: Руска емиграција у српској култури XX века, Београд 1994, Том 1, 71-74.*

Ниво образовања пристиглих руских избеглица у Краљевину СХС изгледао је овако: око 62% чинили су људи са средњим образовањем, 13% са вишим, док је само 3% избеглих било неписмено.⁴

Др Тома Миленковић, у свом прилогу *Долазак избеглица из Русије у Војводину после Првог светског рата* (Зборник Матице српске за историју, бр. 50/1994), наводи да је *Руска газета* у Београду, једини руски емигрантски лист који је тада излазио у Југославији, 24. августа 1920. године, пренела „да Банат и Бачка, својим богатством и јефтиноћом живота, као магнет привлачи руске избеглице“. Међу колонијама руских избеглица, половином 1921. године, спомиње се и колонија у Новом Врбасу.

Даље, др Миленковић наводи - да велику препреку запошљавању избеглица из Русије представља њихово непознавање језика средине у коју су дошли. Да би се та препрека савладала организовани су бесплатни двомесечни и тромесечни течајеви за учење српског језика у многим местима Војводине. Један од тих курсева организован је и у Новом Врбасу, са 48 слушалаца.

Године 1928. руској емиграцији у Краљевини понуђена је могућност да прими југословенско држављанство „са олакшицама“. Те године југословенско држављанство добио је Александар Коровин, професор.

Године 1932. у Новом Врбасу била са 42 Руса.

Познато је да су својеврстан допринос школству Врбаса дале и избеглице из Русије, радећи као учитељи и наставници у школама. Захваљујући широком образовању, они су држали наставу из међусобно потпуно разнородних предмета. Поверавали су им управљање школама, школским библиотекама, те су били диригенти ђаких хорова и оркестара. Били су ангажовани у Црвеном крсту, Соколу Краљевине Југославије, а после Другог светског рата у Пионирској и Омладинској организацији, Народном фронту, Синдикату.

Из сачуваних биографских података сазнајемо да је њихово службовање карактерисало често премештање, те да су писани из два сасвим различита друштвено-политичка уређења. Без обзира што хронолошки припадају различитим епохама, обухваћени су због континуитета праћења њиховог службовања.⁵

Службовали су у Основној школи (I-IV разред), Државној мешовитој грађанској школи (ДМГШ), Гимназији, Средњој пољопривредној школи и Средњој стручној школи, прехрамбеног смера у Врбасу.

Наредбом Команде места Врбас, 19. јануара 1945. године, поново је отворена Државна реална гимназија у Врбасу.⁶ Команда је тога дана упутила управама школа и МНОО, на територији своје надлежности, распис о отварању Гимназије у Врбасу, следећег

⁴Љубодраг Димић, *Културна политика Краљевине Југославије 1918-1941*, III део: *Политика и стваралаштво*, Београд 1997, 136.

⁵Татјана Сегединчев, *Руски емигранти гимназијски професори (Осврт на учеснике Руске емиграције у суботичком школству)*, у: *Ex rapponia*, бр. 12-13, Суботица 2009, 5.

⁶ИАГНС, Ф. 284, К 1, 42/45.

садржаја: „Наредбом команданта места бр. 346/45 поново је отворена Државна реална гимназија у Врбасу и редовна предавања у школи отпочеће 1. II 1945. године“.⁷

Александар Коровин (Архангеоск, 1897 - Врбас, 1962), у Краљевину СХС дошао је 12. маја 1920. године, прво у Земун, а у Врбас 1928. године када добија југословенско држављанство. Завршио је Филозофски факултет у Београду: Историја и југословенска књижевност. Прво место службовања било му је у врбаској Гимназији, одакле је и пензионисан, 31. августа 1962. године.⁸

Наставнички савет Државне гимназије у Врбасу, 18. септембра 1933. године, на име набавке књига за ђачку књижницу, од дела средстава коју су родитељи дали приликом уписа деце у школу, одобрио је 5.000 динара, те именовао комисију да то спроведе. У трочлавној комисији био је и професор Александар Коровин. Шк. 1934/35. године, као контрактуални суплент, предавао је Француски језик и Историју и имао је седам година и два месеца просветне службе. Уговор о служби, на годину дана, продужен му је Решењем Министарства просвете, Сн бр. 10416, 22. марта 1935. године. Био је руководиоца наставничке књижнице и надзорни наставник Подмлатка Црвеног крста. За професора VIII положајне групе постављен је Решењем Министра просвете, II бр.7229, од 10. марта 1938. године. Те школске године (1937/38) предавао је Историју, Земљопис и Француски језик.⁹ Почетком фебруара 1941. године, поред наставе, био је руководиоца наставничке библиотеке и књижнице за уџбенике.¹⁰ Након ослобођења био је старатељ културно-просветне имовине Врбаса и први управитељ Стручне продужне школе у Врбасу. Након отварања Државне реалне гимназије у Врбасу постављен је за наставника у истој. Команда места Врбас, Актом (346), 19. јануара 1945. године, именovala је Љубомира Брешића за в.д. директора Државне реалне гимназије у Врбасу, а за привремене наставнике Александра Коровина и Гаврила Нађа.¹¹ Александар Коровин јавио се на дужност 20. јануара.

Актом Одељења за просвету ГНООВ (бр. 2178), крајем маја 1945. године, постављен је за в.д. директора Гимназије, са VI положајном групом. „Љубомир Брешић в.д. директора да се разреши дужности. Дужност директора одмах да прими Александар Коровин“.¹² Гимназијом је руководио до 15. децембра 1948. године, а након тога је професор у истој.

Имајући у виду да је из Русије избегао, после Октобарске

⁷ИАГНС, Ф. 23, Књига записника са седница НС 1929-1949, седница, 6. II 1945.

⁸Исто, седница 18. IX 1933.

⁹Извештај Државне реалне гимназије шк. 1934/35. и 1937/38. године

¹⁰ИАГНС, Ф. 23, Књига записника са седница НС 1929-1949, седница, 12. II 1941.

¹¹Љубомир Брешић јавио се на дужност наставника у ДМГШ Стари Врбас 28. XII 1940. Дошао је из Великог Градишта. ИАГНС, Ф. 187, Књ. 7, ред. бр. 804.

¹²Исто, ред. бр. 292, 1. VI 1945.

револуције и Грађанског рата, он својом Наредбом, бр. 16/1947. године, обавештава разредне старешине Гимназије: „На основу расписа Одељења за просвету ГИО АПВ, бр. 17299, која се односи на прославу 30-годишњице Велике октобарске револуције, све разредне старешине, сваки у свом разреду, према приложеном списку тема, до 7. новембра да одржи предавање, које ће убележити у дневнике са стране“.¹³

У послератном периоду активан је у друштвеном животу и организацијама у месту. Пионирска организација у Гимназији основана је 26. марта 1945. године, а Организација УСАОЈ 2. априла. Одлуком Наставничког савета Школе, од 10. маја, одељењске старешине биле су у обавези „да што пре ступе у везу са УСАОЈ и пионирима школе“. Наставник Александар Коровин делегиран је у организацију УСАОЈ у Врбасу.

У Синдикату просветних радника заузимао је истакнута руководећа места. Био је члан Покрајинског одбора синдиката просветних радника.¹⁴

Био је ожењен Мариом Секе (1904-1964).

Јакуб Демченко (Краснодар, 1898), учитељ, VI-1 положајне групе. У Краљевину (Дубровник) дошао је 1920. године, а југословенско држављанство добио 1924. године. После Другог светског рата био је наставник у овд. Гимназији. На основу Акта Просветног одељења ГНООВ (бр. 1303), од 20. априла 1945. године, постављен је за наставника Руског језика. Јавио се на дужност 23. априла.¹⁵

Дана, 2. марта 1946. године, отворен је у Врбасу интернат за колониистичку децу из околних села. Економ у дому био је Јакуб Демченко, где је и становао. На предлог наставника Јакуба Демченка, Наставнички савет Гимназије, 10. септембра т.г, одлучио је да се кретање ученика по улици ограничи до 20 часова.

Димитрије Перегордијев Ђађа, струке: Музика и певање, шк. 1946/47. године поред хора у Гимназији водио је и хор Месног синдикалног већа. Септембра 1947. године професор Димитрије и његова супруга Љубица, професор историје, прешли су у Сремске Карловце, Димитрије у Гимназију, а Љубица у Мешовиту учитељску школу.

Двадесетдевета годишњица Октобарске револуције у овд. Гимназији, 7. новембра 1946. године, обележена је школском свечаношћу. О значају годишњице говорила је Љубица Перегордијев,

¹³ИАГНС, Ф. 23, Књига наредбе Потпуне мешовите гимназије Врбас 1947-1949.

¹⁴*Млади дани*, Литерарно-уметнички лист ученика Гимназије у Врбасу, *Ин тегијат*, бр. 21/1962, 3.

¹⁵Из Акта Персоналног одсека СНО Кула, бр. 1962/1946, од 15. II 1946. године, којим су тражене карактеристике за наставнике, видимо да је в.д. директора Мешовите гимназије у Врбасу био Александар Коровин, а међу наставницима је и Јакуб Демченко. „Трудите се да карактеристике буду што исцрпније, нарочито у погледу њиховог службовања за време окупације, као и данашњег рада“. ИАГНС, Ф. 309, К 79, 1781/46.

професор.

Иван Максименков (Вликокњежевск, 1894), Висока школа педагошке праксе, службовао је у овд. Гимназији. У МК Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, под редним бројем 4. уписан је Иван, Вавила, Максименков, са следећим подацима: Број и датум о доносиоцу решења о постављењу; нема уписа, док је о престанку службе, забележено „Умро на дужности“. Из истих се не може утврдити када је почео, односно датум престанка службе у Гимназији. Тако ни *Млади дани*, Литерарно-уметнички лист ученика Гимназије у Врбасу, прилогом 150. годишњица развитака Гимназије у Врбасу, 22. новембра 1959. године, не наводи тачне податке за умрле у раздобљу од 1920. године до тада, па ни за Ивана Максименкова, професора.

Александар Корчаков (Радослем, Камени брод, 1888 - Врбас, 1975), учитељ. „Шк. квалификација - Школа коју је завршио: Вел. матура, Војна акад. Учит. школа; Стручни испит положио 27. XI 1934. у Сомбору (бр. 46)“.¹⁶ Непрекидно је запослен од 1922. године. После Другог светског рата, од 10. септембра 1947. године, службовао је у овд. Гимназији,¹⁷ а од 1. септембра 1951. године наставник је у Првој осмолетки. Становао је у Улици Исе Секичког.¹⁸

Шк. 1951/52. године изводио је наставу Руског језика и Цртања и одељењски старешина је у VI одељењу.¹⁹ На Првом општем родитељском састанку, 21. октобра 1951. године, у просторијама Дома културе, дискутујући о дисциплини у школи, наставник Александар Корчаков жалио се „да поједина одељења, а нарочито VII, лабаво се односе према цртању. Они долазе на час без потребног прибора, не раде код куће ништа“. На крају првог полугодишта те школске године из Цртања је 19 ученика имало слабу оцену. Предавао је Руски језик у Средњој пољопривредној школи у Врбасу.²⁰

У Листу оцењивања Александра Корчакова, шк. 1952/53. године, забележено је: „Добре је стручне спреме. Иако је свршио Учитељско школу, са успехом предаје руски језик у вишим разредима осмолетке, пошто му је матерњи језик [...]“.

С пролећа 1946. године донето је Упутство за оцењивање наставника, након чега је уведено унапређивање у положајне групе просветних службеника (наставника).²¹ Решење о повишици, односно унапређењу у положајну групу доносило је Повереништво за просвету ГИОНС АПВ, по претходно прибављеном мишљењу ОШ и њене Синдикалне организације. У току 1947. године донета су прва решења. Тако је Евдокиму Канареву, 20. маја, додељена VI положајна

¹⁶АОШППЊВ, Подаци наставника и учитеља Осмогод. школе „Петар Петровић Његош“ у Врбасу, 5. I 1954.

¹⁷АГЖЗВ, Матична књига запослених Потпуне мешовите гимназије у Врбасу, ред. бр. 26.

¹⁸АОШППЊВ, Решење СПК СНО Кула о премештају, бр. 9696, 5. IX 1951; Исто, Списак учитеља ОШ у Врбасу, бр. 3721/46

¹⁹Исто, Статистички извештај школе, 25. IX 1951.

²⁰Владимир Увалин, *Средња пољопривредна школа у Врбасу (1945-1952)*, Врбас 2014, 118.

²¹АОШППЊВ, Акт СНО Кула, бр. 3775, 4. IV и 5510, 27. V 1946.

група, а 7. јуна, Александру Корчакову VII положајна група.

Зарада запослених просветно-научне струке регулисана је Уредбом о звањима и платама просветно-научне службе и Правилником о повишицама основне плате по годинама службе, положајним додацима и хонорарима службеника просветно-научне струке, од 8. априла 1950. године.²² Упутством министра просвете, које се почело примењивати 1. фебруара 1951. године, разрађена је примена прописа из поменутог Правилника.²³ На предлог лекарске комисије, у вези са чл. 8. Упутства, Александру Корчакову, због болести, одређен је мањи број часова у току једне недеље (24), на максимално 18 часова недељно.²⁴ Због болести био је ослобођен ваншколског рада.

У Листу оцењивања Александра Корчакова, шк. 1952/53. године, Никола Вукчевић, директор Школе, навео је: „Кроз свој дугогодишњи рад у школи давао је све од себе и као човек и као васпитач, својом стручном и педагошком спремом, те приликом пензионисања треба му одати признање“. Пензионисан је 19. јануара 1954. године.

Владимир Бурцов (Николајев, 1915. године), завршио је Филозофски факултет, просветно-научне групе (математика).²⁵ Из Секције за снабдевање ГНО Суботица, 4. јануара 1945. године, прешао је у Државну реалну гимназију у истом месту, где предаје Математику. Као добар стручњак и савестан радник 1950. године био је предложен за асистента на Универзитету у Београду.²⁶ Марта 1951. године премештен је у врбаску Гимназију.²⁷ Након Врбаса службује у Земуну.²⁸

Евдоким Канарев (Ахметовскаја, 1887. године), учитељ, завршио је Педагошки курс у царској Русији 1907. године. Допунски учитељски испит у Краљевини Југославији положио је 1925. године, а Практични учитељски испит 1929. године у Сомбору. Прво постављење му је било 3. септембра 1921. године.

Поред учитељског рада руководио је ђачком читаоницом ОШ (I-IV разред) у Старом Врбасу. Учитељ Евдоким Канарев, од 1934. до 1936. године, члан је Управе (благајник) Соколског друштва Врбас. Шк. 1936/37. године изводио је наставу у русинским одељењима (III

²²Сл. лист НРС, бр. 26/50.

²³Упутство Ђурице Јојкића, министра просвете НРС, бр. 40740, 28. XII 1950.

²⁴Решење СПК СНО Кула, бр. К 9651, 12. XI 1951.

²⁵Дипломирао је на ПМФ у Београду шк. 1948/49. године. www.cm2004.matf.bg.ac.rs/informacije/dipmat.htm, 05. II. 2017.

²⁶Зора Петрић, рођена Узелац (Горња Рогатица, Бачка Топола, 1932 - Београд, 2012), Гимназију у Суботици завршила је 1951. године. Заволела је математику још у гимназијским данима, захваљујући изврсном математичару, њеном професру Владимиру Бурцову. На ПМФ у Београду дипломирала је 1955. године. Она је прва жена доктор војно-техничких наука у Југославији (Загреб, 1976).www.skamija-vunjak.rs/lbroj/zora_petric_uzelac.php, 5. 02. 2017.

²⁷Т. Сегединчев, *нав. дело*, 6-8

²⁸АГЖЗВ, Матична књига запослених Потпуне мешовите гимназије Врбас, ред. бр. 49.

и IV разред). На позив Среског надлештва у Кули (бр.14180), од 23. новембра 1937. године, по наређењу Министарства просвете, (Он. бр.7723), од 15. новембра године, у поменутом надлештву дао је писмену Изјаву. На постављено питање под а) и б): Да ли и у којој мери влада русинским језиком, мађинским језиком, односно српским језиком, као државним језиком, одговорио је: „Пуно говорим русински језик/српски језик“. На постављено питање под в): Да ли примам пуну одговорност у свом одељењу како у настави на матерњем језику ученика тако и за наставу државног језика, одговорио је: „Примам пуну одговорност“. Од осталих података у овој Изјави наводи се: „Канарев Евдоким, учитељ у Ст. Врбасу, по вероисповести Рус, чиновник VIII положајне групе.²⁹

Управник Државне народне школе (ОШ) *Змај Јова Јовановић* у Старом Врбасу био је од 27. јануара 1940. године до 13. априла 1941. године.³⁰

Након ослобођења Врбаса приступило се нормализацији образовно-васпитног рада у школама. Команда места Врбас својим Актом (бр. 90), 29. новембра 1944. године, именује старатеља школе у Врбасу. Управитељ је Евдоким Канарев.³¹ Управа Школе својим Извештајем (бр. 7), 2. XII 1944. године, обавештава Команду места Врбас о почетку рада, односно наставе у ОШ која је отпочела у I-IV разреду 27. новембра 1944. године, а у V-VIII раз. 1. децембра 1944. године.³² Учитељи су били: Александар Корчаков-Сивицки, Цецилија Ризнић, Дора Дусинг и Емилија Дебељачки.³³ На дан 11. јануара 1945. године у школи је 480 ученика, распоређених у 10 одељења. У одељењима од V до VIII разреда „готово сви ученици уписани су у Гимназију, а са њима ради Александар Корчаков-Сивицки“.

Био је управитељ ОШ од 29. новембра 1944. године до 12. априла 1948. године. Дана, 12. априла 1948. године Повереништво за просвету ГИО АПВ разрешило га је дужности управитеља Школе, те је наставио да служибује у одељењима на русинском наставном језику. Удружење занатлија Врбас, 8. августа 1945. године, својим Актом предложио је Занатаској комори Војводине да се за заменика председника Комисије за полагање помоћничких испита при овом Удружењу именује Евдоким Канарев. „[...] 2/ Друг Канарев Евдоким, по занимању је народни учитељ, такођер је наставник Стручне продужне школе и исто тако ужива поверење како код својих предпостављених тако и код МНО и показује интересовање за унапређење нашег занатства.[...]“.³⁴

²⁹АС, Изјава Канарев Евдокима, Г-173, К II

³⁰Платни списак, 2. II 1941. године, потписао је управитељ Школе Е. Канарев. ИАГНС, Ф. 64, К 60, бр. 35/41.

³¹„Доставља Вам се именовање за старатеља Народне школе у Врбасу, као и потребна наређења и упутства за поверену Вам дужност, [...]“. ИАГНС, Ф. 64, К 60, 4/1944.

³²АОШППЊВ, Захтев Школе за издавање акта о почетку рада школе, 15. XII 1973.

³³АВ, Ф. 171, III-916/1945.

³⁴Владимир Увалин, *Привреда Врбаса 1945-1951*, Врбас 2013, 235.

С обзиром на наслеђену културну заосталост, висок проценат неписмености, нарочито на селу, и циљеве партијске културне политике, нове власти су посебну пажњу после Другог светског рата, као темељу културног развоја, посветиле народном просвећивању, „ликвидацији“ неписмености и ваншколском описмењавању преко Аналфabetских течајева, на којим је ангажован наставни кадар, културно-просветне организације и армија.³⁵

„У Врбасу ради 15 аналфбетских течајева са 230 полазника. Све до пре неколико дана број течајева и полазника био је упола мањи. Тек пошто је омладина озбиљно преузела мере за оснивање течајева за неписмене, рад је кренуо напред. [...] Те године са течајевцима су радили учитељи: Евдоким Канарев, Станимир Васиљевић, Мара Николић и Милисав Јанић. [...]“. Тада је дат и фото снимак, са текстом испод истог: „Један од течајева за описмењавање у Врбасу. Течајем руководи учитељ Евдоким Канарев“.³⁶

Да се приметити да је учитељ Евдоким Канарев, током 1950. године, прихватио друштвени живот нове Југославије (ФНРЈ). По питању борбе против мистицизма и сујеверја, почетком те године, ОШ у Врбасу била је у обавези да одржи родитељске састанке.³⁷ Евдоким Канарев, 1. априла 1950. године, обавештава Управу школе, да је у периоду од септембра 1949. до 1. априла 1950. године, у II-а и II-б одељењу, са 78 ученика (по 39 у одељењу), одржао пет родитељских састанака, а међу обрађеним темама биле су и *Сузбијање сујеверја код одраслих и код деце* и *О мистицизму*.

На име петогодишњег плана развоја народне привреде ФНРЈ, почетком новембра т.г. уписао је 5.000 динара, што је са учитељом Витомиром Ковановићем представљао највећи износ, од 30 учитеља и наставника ОШ у Врбасу.³⁸

У Анализи закључака ИО СНО Кула, 19. октобра 1950. године, за учитеља Канарева наведено је: „Једино Канарев не располаже са довољном спремом, али у раду је упоран и прима савете по којима ради и постиже ипак довољан квалитет знања код ученика“. Пензионисан је 24. децембра 1950. године.

У браку са Олгом Лесковац, сестром врбаског апотекара Милете Лесковца, ст. рођени су им син Александар (Врбас, 1931) и кћерка Софија (Соња).

Шк. 1945/46. године Александар Канарев, ученик IV разреда врбаске Гимназије, био је члан ШО Народне омладине Гимназије. Августа 1954. године, завршио је ВПШ, смер Физика-Математика. Службовао је једно време у ОШ *Петар Петровић Његош* у Врбасу. Пошто је омладински хор овд. Гимназије учествовао у активностима око прославе Дана Републике, те потпуно одговорио задатку, директор Гимназије својом Наредбом, бр. 16, 1. децембра 1949. године, похвалио је ученике-чланове хора, а међу њима је и Софија Канарев.

³⁵ Драгослав Бонцић, *Просвета и наука у Србији и Југославији 1945-1950, Историја XX века*, бр. 2, Београд 2008, 398.

³⁶ Слободна Војводина, 5. I. 1947, 3.

³⁷ АОШПНВ, Акт СНО Кула, бр. 24158/49, 29. III 1950.

³⁸ Исто, Акт школе, бр. 473, 4. XII 1950.

Од шк. 1949/50. године у ОШ у Врбасу школује се и Михаил Канарев, братанић учитеља Евдокима, који је први разред ОШ завршио у Народној основној школи (Народно основно училиште) у Горче Петрову (Македонија). На полеђини преводнице стоји забелешка: „Сведоч. - преводницу лично донео стриц детета Канарев Евдоким, учитељ ове школе“.

Михајло Погодин, завршио је Филозофски факултет, струка: упоредо књижевност и историја. Министарство просвете својим Решењем (С.н.бр.16635), 16. маја 1935. године, поставило је Михајла Погодина за наставника у ДМГШ у Старом Врбасу, у звању чиновник приправник.³⁹ То нам потврђује и записник Наставничког савета Школе од 22. маја 1935. године - Г. Михајло Погодин, наставник историје, прима се да одржи предавање 28. о Видовдану, којом ће се приликом издати и годишња сведочанства (Одлука бр.7).⁴⁰

У току маја 1937. године у Школи су одржана два предавања. Прво је књижевница Марија Јасимскаја говорила о блажено почившем краљу Александру I, а предавање о Св. Ћирилу и Методију, наставник Михајло Погодин.

На крају шк. 1937/38. године у ДМГШ у Старом Врбасу било је 103 ученика, од тога је пет Руса.⁴¹ Наставник Михајло Погодин, 4. новембра 1937. године, поднео је молбу ДМГШ у Старом Врбасу, у којој се школује ћерка му Зоја, за полагање њених додатних испита из Физике и Немачког језика. Након ДМГШ Зоја је уписала Академију, а за њу је Михајло, 3. децембра 1940. године, поднео захтев Државној жељезници за легитимацију на повлашћену вожњу од 50%.

Шк. 1938/39. године предавао је: Историју, Политичку економију, Грађанско право, Хемију, Хигијену, Цртање и Певање. Био је повереник (надзорни наставник) Подмлатка Црвеног крста, а од новембра 1938. године председник је школског Шах клуба.⁴²

Запажена је његова ангажованост у ваншколском раду. Тако је у првој недељи након Ускрса 1936. године, за ученичку приредбу припремио музичке тачке. Сви родитељи ДМГШ у Ст. Врбасу били су чланови „Заједнице дома и школе“. Ова организација основана је са циљем да одржава што тешнију везу између Школе и ђачких родитеља, ради бољег васпитања самих ђака и да материјално помаже Школу, радећи у свим правцима за напредак ученика. На основу правила организације, шк. 1936/37. године, Михајло Погодин био је потпредседник УО ове организације, а један од шест чланова Одбора је и Александар Калишев.

За Светосавску прославу 1937. године, поред пригодног говора, припремио је и извео са ученичким певачким збором (хором) химну о Св. Сави.⁴³

Имао је држављанство Краљевине Југославије. ДМГШ у

³⁹ ИАГНС, Ф. 187, Књ. 4, ред. бр. 44, 26. I 1935.

⁴⁰ Исто, Књ. I, Записници Наставничког савета ДМГШ Стари Врбас 1935-1939, седница 22. V 1935.

⁴¹ Исто, седница, 20. VI 1938.

⁴² Исто, седница, 23. XII 1938.

⁴³ Исто, седнице, 30. I и 2. XII 1935.

Врбасу, 17. јануара 1938. године, доставља Краљевској банској управи у Новом Саду „Уверење о завичајности“ као прилог за попуњавање службеничког листа, рублика бр. III.⁴⁴ Професорски испит положио је априла 1939. године, а о чему је Школу обавестило Министарство просвете, Актом (II 7588), 26. априла 1939. године. Након тога, почетком јуна т.г, унапређен је у VIII положајну групу.⁴⁵

Као и претходних школских година и шк. 1940/41. године предавао је и Хигијену.

Пољопривредни факултет са шумарским одсеком у Београду основан је 1919. године. Упериоду 1926-1932. године, од 96 дипломираних студената, Русима је подељено 56 диплома (58%). Нешто касније, примивши држављанство, више њих запослиће се у пољопривредним школама. Међу професорима који ће, након Другог светског рата, службовати у Врбасу су Михаил Смољников и Николај Фемелиди.⁴⁶

„У сврху унапређења пољопривреде у Војводини указује се потреба за оснивањем Средње пољопривредне школе у Врбасу, која би била ратарско-сточарског типа и која би служила за образовање ђака у пољопривреди из централног дела Бачке, која има најинтензивнију пољопривреду. [...]“⁴⁷

СПШ у Врбасу отворена је 19. августа 1945. године. Организатор и први директор Средње пољопривредне школе у Врбасу био је инжењер Никола Фемелиди.⁴⁸

Никола (Николај) Фемелиди (Херсон, 1901) у Ади је „прирођен“, примио држављанство.⁴⁹ Године 1927. завршио је Пољопривредни факултет у Београду. Професорски испит из воћарско-виноградарске групе положио је 1931. године. Почео је да ради прво као суплент, а после тога као професор Пољопривредне школе у Ади (1929). Након тога службује у Воћарско-виноградарској школи у Вршцу. Једно време био је директор школе у Пожаревцу, те в.д. управника Расадишника у Белој Цркви. Са Олгом, наставницом Руског језика у СПШ у Вршцу, има сина Александра (1929) и кћерку Ану (1931), рођених у Ади.

На Среској конференцији Народне омладине Војводине Кула, 9. фебруара 1947. године, Александар Фемелиди, члан Секретаријата средњошколског омладинског руководства, изабран је за делегата ПК

⁴⁴ИАГНС, Ф. 187, Књ. 6, ред. бр. 21.

⁴⁵Исто, ред. бр. 18, 136. и 446.

⁴⁶А. Арсењев, *нав. дело*, 75-76.

⁴⁷АВ, Ф. 169, Акт Одељења за пољопривреду и шумарство ГНООВ, бр. 7050/45, 10. VII 1945.

⁴⁸Слободна Војводина, *У Врбасу је отворена Средња пољопривредна школа*, 22. VIII 1945, 5.

⁴⁹„Дана 2. априла 1919. године, после пораза претрпљених од Црвене армије код Николајева и Херсона, по наређењу француске владе отпочела је тродневна евакуација савезничких добровољачких снага из Одесе. То је био један од првих таласа масовног егзодуса Руса из земље“. М. Јовановић, *нав. дело*, 91.

НОВ.⁵⁰

Професор Фемељиди написао је више чланака из своје виноградарско-воћарске струке у часописима *Тежак*, *Пољопривредни напредак*, *Пољопривредни гласник*, *Војни гласник* и *Агрономски гласник*. Иза себе је оставио Министарству пољопривреде неколико рукописа књига: *Збирка учила*, *Огледни радови из виноградарства и воћарства* и *Очигледна пољопривредна настава*.⁵¹

Збирку учила из виноградарства и воћарства: упутство за прављење модела штампана је уз помоћ Министарства пољопривреде Краљевине Југославије, бр. 12.966/5-1937. Тада је био в.д. директора Пољопривредне школе у Пожаревцу.

Директор Средње пољопривредне школе у Врбасу био је до 1947. године, када прелази у СПШ у Вршцу. За време службовања у Врбасу био је члан УО Радничко - намештеничко набављачко - потрошачке задруге.⁵²

Михаило (Михаил) Смољников (1894), завршио је Пољопривредни факултет у Београду. Прве две године рада СПШ у Врбасу, међу сталним наставницима у истој, била су три инжењера: Никола Фемељиди, директор Школе и руководиоца виноградарско-воћарске гране, Михаило Смољников, професор и руководиоца ратарске гране и Сима Сиришки, професор и руководиоца сточарства и школске лабораторије. Професор Смољников био је у браку са учитељицом Миланком, која је од 14. јануара 1946. године до 14. августа 1948. године службовала у ОШ у Врбасу. Премештена је, по молби, у Нови Сад, када је и он отишао. Тада су у браку имали кћерку Надежду.⁵³

Одлазак из царске Русије, он описује овако: „[...] Пребацили су ме брзим чамцем за Константинопол, а одатле брзим возом за Београд. Београд је већ тада био ослобођен од стране српске војске, пристигле са Солунског фронта. Добри лекари су ми спасили живот а помогла је и хладноћа да сувише не искрварим, као и млад организам, и уз Божју помоћ остао сам жив без већих последица. Нисам више био за војску, јер је краљ Александар мало наших официра примио у службу“.

Од чега си живео у почетку, Миша?

„Опоравио сам се за неколико месеци, а онда, када сам могао да се крећем, упућен сам на изградњу пута Ваљево-Лозница, на којем сам ручно туцао камен. Тамо сам зарадио нешто новца па сам могао рачунати да се упишем на неки факултет. Чујем да се оснива Пољопривредни факултет у Београду и да су наши руски научници: проф. др Тимотеј Локот, гроф; бивши председник руске царске „Думе“ проф. др Марков, гроф; проф. др Александар Стебут и још неки млађи професори. После војних наука пољопривредне науке су ми највише одговарале, па сам се уписао на прву генерацију тог факултета. За

⁵⁰ИАС, Ф. 226, К 17, Записник са СК НОВ Кула

⁵¹дипл. инж. Драган П. Велемир, *80 година Пољопривредне школе Вршац 1921-2001*, Вршац 2001, 58.

⁵²Сл. лист Војводине, бр. 29, 27. VII 1946.

⁵³ИАГНС, Ф. 309, К 80, 3308/46.

време студија сам добијао потпору од руских емигрантских фондова, од удружења студената и од Министарства пољопривреде, а радио сам и на пристаништу и на железничкој станици да зарадим неки динар више. Факултет сам завршио у року од 4 године, после сам се запослио у Министарству просвете - у Институту за пољопривреду у Београду, а затим у Новом Саду. Оженио сам се учитељицом Српкињом, добром женом и мајком. Имамо кћерку, сина и унуке, снају и зета. Са животом сам задовољан, али ипак тугујем за Русијом. Али, шта је ту је - из ове се коже у другу не може“.⁵⁴

Савет за школство Војводине, 12. јула 1956. године, на предлог НОС Врбас, донео је одлуку о формирању Средње стручне школе, прехранбеног смера, у Врбасу.⁵⁵

Никола Шершавицки (Гродни, Белорусија, 1901 - Врбас, 2001), завршио је Филозофски факултет. Предавао је Хемију, Физику и групу предмета хемијско-технолошких школа. Пре рата, службовао је у Заводу „Обилићево“ у Крушевцу, а од 8. априла 1929. године службује у суботичкој Гимназији. По потреби службе, 1. септембра 1950. године, премештен је у Хемијско-средњо-технолошку школу у истом месту. У Средњу стручну школу, прехранбеног смера у Врбасу дошао је 1. септембра 1959. године, где предаје групу предмета овог образовног профила. Пензионисан је 31. августа 1969. године.

Овде треба споменути и остале Русе становнике Врбаса.

Александар Калишев (Тифлис, Кавказ, 1877), завршио је три семестра Више техничке академије и Војну академију. У браку са Олимпијадом (1895) рођена им је кћер Нина (1922). У Краљевину је дошао 1922. године. Послове пореског чиновника у Торжи (Савином Селу) обављао је од 7. фебруара 1923. године. Од 1. децембра 1935. године порески чиновник (вођа катастра) је у Врбасу. Прве две године након ослобођења Врбаса радио је у Фабрици уља *Војводина*. Као порески чиновник - катастар МНО Врбас, 11. априла 1946. године, отпуштен је из службе са предлогом за пензионисање.

На основу Списка страних држављана који су се налазили на територији МНО Врбас и које треба оставити у нашој земљи, од 3. децембра 1945. године, у Врбасу су од руских избеглица живели:

Јосип Умањец (Хутер Умањец, 1891), трговац (одобрење од 1932), са супругом Сузаном (1901). На основу поднете молбе Јосипа Умањца за обуставу рада у својој трговини брашна, Одсек за трговину и снабдевање СНО Кула, Одлуком (бр. 17033/48), 17. маја 1948. године, одобрио је обуставу вођења радње. Након тога Јосип Умањец запошљава се у Среско електричарско предузеће у Врбасу, као инкасат. На основу показаних резултата и финансијског успеха у току 1949. године Среско електричарско предузеће, на предлог ИО СНО Кула, донео је одлуку да се награде радници и ученици истог предузећа. Тада је награђен и Јосип Умањец са 2.000 динара.

Фабрички радник Алексије Кашченко (Слобода-

⁵⁴Чика Миша поново у родини - Поруке читаоцима - Документи rudocs.exdat.com/docs/index-319266.html?page=10, 5. II 2017.

⁵⁵Конкурс ове школе за пријем 70 ученика у I разред, шк. 1956/57. године, објавио је *Дневник*, 24. VII 1956.

Бутурљиновка, 1885), у браку са Вером (1904) имао је кћерку Олгу, која је шк. 1940/41. године похађала IV разред Државне мешовите грађанске школе (ДМГШ) у Старом Врбасу.

Антон Мисик (Севастопол, 1890), чиновник, са супругом Флором (1893); Игњат Мисик (Севастопол, 1892), казанџија, са супругом Фебријаном (1896); Александар Инесерице (Кавказ, 1890), казанџија, са супругом Аном (1900); Аћим Мисиров (Отузи, Крим, 1898), чиновник, са супругом Софијом (1904); Лидија Кашченко (рођ. Петровна); Анатолије Вишеславски (Јарославље, 1882), молер.

Александар Семакин (Иркутск 1911- Врбас, 1957), са мајком Аном Захаровном, радник у Фабрици шећера. Ана Захаровна, 1919. године, са два сина кренула је у избеглиштво. У путу јој је један син умро.⁵⁶

Виктор Моцарев (Одеса, 1889), трговачки чиновник, са супругом Нином (1897);⁵⁷ Михајло Пансин (Москва, 1888), хемичар, са супругом Маријом (1905); Павле Дремљугин; Никита Гуњко; Анастасија Коњева (рођ. Шавшуков), домаћица.

Југословенско држављанство већ су имали: Лудмила Угљивенко, домаћица; Валентин Јаковљев (Иркутск, 1898), жељезничар, са супругом Лицијанском (1919); Никола Лазаров (Саратов, 1899), жељезнички чиновник, са супругом Наталијом (1907).

Избеглице из Русије, током живљења у Врбасу, склапали су бракове, и у истим добијали децу. Глигорије (Глиша) Калченко, од оца Ивана Калченка, обућара, рођен 29. новембра 1931. године у Новом Врбасу, шк. 1943/44. године завршио је VI разред ОШ у Врбасу. Уговор о учењу берберског заната, између Стевана Лесковца, власника берберске радње у Врбасу и Ивана Калченка, родитеља малолетног Глигорија Калченка, закључен је 6. септембра 1945. године. Трајање учења заната било је три године, почевши од 1. септембра 1945. године. Након отварања Државне реалне гимназије у Врбасу, ученици исте били су: Никола Калченко и Ана Смоленски.

Половином фебруара 1948. године у Врбасу је било 45 Руса (21 мушко).⁵⁸ На основу Акта МНО Врбас (Пов.135/948), од 2. марта т.г, бивши страни држављани сматрали су се држављанима ФНРЈ ако су имали решење од наших власти о признавању држављанства. Ово се није односило на предратне Русе емигранте који су требали да имају најновије решење о примању у држављанство ФНРЈ, односно федералне јединице.

⁵⁶Према казивању Александра Семакина, унука, 30. I 2017.

⁵⁷„Март 1919. пад Одесе. Почетак евакуације.[...] Обавештење о евакуацији произвело је у граду неописиву панику. [...] То није била евакуација, него бежанија, која је осудила на пропаст десетке хиљада људи и која је код њих невољно зачала мисао о издаји.[...]“ М. Јовановић, *нав. дело*, 47.

⁵⁸На основу коначних резултата пописа становништва од 15. III 1948, табеларни приказ Национални састав становништва у 1948. години, у Војводини је живело 5.148 Руса. <https://wikipedia.org/Popis stanovništva 1948>. u FNRJ, 2. IV 2017.

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Народна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Будућност”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407